

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในโรงเรียนไทรทองวิทยาคาร อำเภอหนองกงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. นโยบายการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม
2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร
3. หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม
4. แหล่งเรียนรู้
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
6. การสนทนากลุ่ม
7. ความพึงพอใจ
8. บริบทโรงเรียนไทรทองวิทยาคาร
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 9.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 9.2 งานวิจัยต่างประเทศ

นโยบายการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในชาติ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติให้การจัดการศึกษาต้องเป็นประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนและการจัดการศึกษาของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังรายละเอียด ดังนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2550 : 15-23)

“มาตรา 49 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพหรือผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ต้องได้รับสิทธิตามวรรคหนึ่งและการสนับสนุนจากรัฐเพื่อให้ได้รับการศึกษาโดยทัดเทียมกับบุคคลอื่น

การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ย่อมได้รับความคุ้มครองและส่งเสริมที่เหมาะสมจากรัฐ”

“มาตรา 50 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ

การศึกษอบรม การเรียนการสอน การวิจัยและการเผยแพร่ผลงานวิจัยตามหลักวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”

มาตรา 80 รัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านการศึกษา ดังต่อไปนี้

รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาปฐมวัยส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชน รัฐต้องพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนาและเอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับแผนนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐและรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยในศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ และเผยแพร่ข้อมูลผลการศึกษาวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนศึกษาวิจัยจากรัฐ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 5-7 , 16)

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 8 การศึกษาให้ยึดหลัก ดังต่อไปนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อีกทั้งต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ข้อมูล ข่าวสารและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

จากแนวนโยบายดังกล่าวเป็นการยืนยันได้ว่าบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาของประชาชนในชาติเป็นอย่างยิ่ง โดยให้สิทธิเข้ารับการศึกษาระดับพื้นฐานที่มีคุณภาพสิบสองปีอย่างทั่วถึงและไม่เก็บค่าใช้จ่ายยังให้สิทธิแก่ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ อย่างเท่าเทียมกับบุคคลอื่น ๆ ในชาติ แม้แต่เสรีภาพทางวิชาการ เช่น การศึกษาอบรม การเรียนการสอนและการวิจัย เป็นต้น ย่อมได้รับความคุ้มครองเช่นกัน อีกทั้งยังกำหนดให้รัฐต้องพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงต้องส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนาและเอกชน สามารถจัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากนี้แล้ว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ก็ยังเน้นการศึกษาของประชาชนในชาติด้วยว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งให้ยึดหลักการจัดการศึกษาว่าให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิต เน้นการมีส่วนร่วมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมนั้น เน้นให้ใช้หลักการกระจายอำนาจและให้ทุกภาคส่วน อันได้แก่ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร

ความหมายของการจัดการหรือการบริหารนั้น มีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายไว้โดยภาพรวมแล้ว การจัดการ (Management) และการบริหาร (Administration) มีความหมาย

เหมือนกันหรือใช้แทนกันได้ ซึ่งการจัดการหรือการบริหารนั้น หมายถึง กระบวนการร่วมกันทำงานของกลุ่มคน อันอาศัยศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ คือ คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ ทั้งในและนอกองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการมีองค์ประกอบหลัก ดังนี้ คือ

1. มีความเป็นศาสตร์และศิลป์ในตนเอง
2. ต้องอาศัยทรัพยากรหรือปัจจัยต่าง ๆ เช่น คน เงินและวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น มาใช้

ในการบริหาร

3. การจัดการเป็นการดำเนินงานของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ไปในทิศทางเดียวกัน ในปัจจุบัน แนวคิด ทฤษฎี หรือหลักการในการบริหารนั้น มีอยู่หลายแนวคิดด้วยกันแต่ละแนวคิดต่างมีลักษณะเด่นในตัว ซึ่งในการบริหารนั้น ถ้าหากยึดแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งเป็นหลัก อาจไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้ เป็นเพราะความแตกต่างทางบริบทของแต่ละองค์กร ฉะนั้นจึงควรศึกษาให้หลากหลาย เพื่อประยุกต์ข้อดีของแต่ละแนวคิดนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า มีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอยู่อย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ ทฤษฎี ดังต่อไปนี้ คือ

แนวคิดการบริหารงานแบบองค์รวม (TQM : Total Quality Management) หมายถึง แนวทางในการบริหารงานขององค์กรที่มุ่งเน้นคุณภาพ โดยสมาชิกทุกคนขององค์กรมีส่วนร่วม และมุ่งหมายผลกำไรในระยะยาว ด้วยการสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้าหรือผู้ใช้บริการ รวมทั้งการสร้างผลประโยชน์ตอบแทนสมาชิกขององค์กรและแก่สังคมโดยรวมซึ่งมีหลักอยู่ 3 ประการ (ประเวศ เวชชะ. 2551 : 3) คือ

ประการแรก มุ่งเน้นคุณภาพ การบริหารทุกอย่างต้องมีคุณภาพและรับประกันหรือสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ใช้บริการ

ประการที่สอง เน้นปรับปรุงกระบวนการ คือ มีการพัฒนากระบวนการอย่างต่อเนื่อง ปรับปรุงในสิ่งที่เป็นจุดอ่อน

ประการสุดท้าย ให้ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาปรับปรุงในทุกขั้นตอน เพื่อนำไปสู่องค์กรคุณภาพ (Quality Organization)

นั่นคือ การบริหารที่คิวเอ็ม เป็นระบบการบริหารจัดการที่เกิดจากจิตสำนึกของบุคลากร ในองค์กรที่มุ่งมั่นจะผลิตสินค้าและเสนอบริการแก่ผู้ใช้บริการ ให้ได้รับความพึงพอใจมากที่สุด และผลงานหรือบริการนั้นได้มาตรฐานครบถ้วน (ณรงค์ ณ ลำพูน และเพ็ชรี รูปวิเชตร. 2546 : 8)

ศูนย์กลางสำคัญของ TQM คือ แผนแม่บทซึ่งมีผู้ใช้บริการเป็นแรงขับเคลื่อนควบคู่ไปกับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. การจัดการงานประจำวันเพื่อให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและเกิด

Optimization ของหน่วยงาน

2. การวางแผนนโยบายหรือจัดแถวในแนวตั้ง เพื่อให้เกิดนวัตกรรมในทุกหน่วยงาน อันจะนำไปสู่การตอบสนองต่อพันธกิจ วิสัยทัศน์ หรือเป้าหมายขององค์กรร่วมกัน

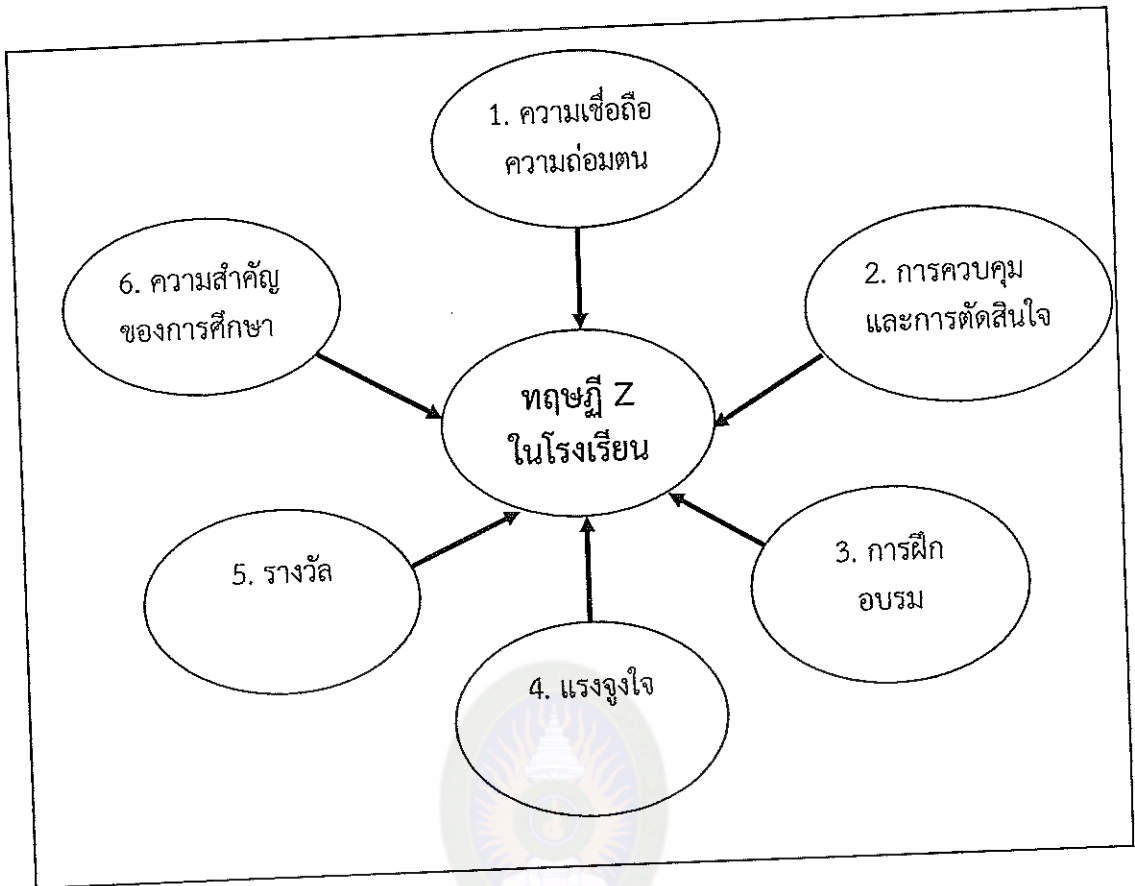
3. การบริการจัดการคร่อมหน่วยงาน เพื่อประสานความร่วมมือในแนวราบให้เกิดผล

ในลักษณะ Synergy

ในภาคปฏิบัติสิ่งแรกที่ควรจัดการคืองานประจำวันว่า มีอะไรบ้าง ตรวจสอบหรือสร้างเครื่องมือที่ควบคุมกำกับงานที่ควรนำมาใช้และการจัดตารางเวลาไว้ล่วงหน้า รวมถึงการนำวงจรเดมมิ่งมาช่วยในการควบคุมมาตรฐานกับงานประจำวัน ซึ่งเมื่อควบคุมให้ได้ตามนี้ก็สามารที่จะดำเนินการไปสู่เป้าหมายคุณภาพได้

การบริหารงานของชาวญี่ปุ่น : ทฤษฎี Z

William G. Ouchi นักวิจัยและนักทฤษฎีชาวญี่ปุ่นสัญชาติอเมริกัน ได้คิดและพัฒนาทฤษฎี Z ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเทคนิคการบริหารในบริษัทซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างสูงทั้งในญี่ปุ่นและอเมริกา (ศิริพงษ์ เสภาภาน. 2548 : 81-83) Ouchi ได้นำแนวคิดจากทฤษฎี X และทฤษฎี Y ของ Douglas M. McGregor มาพัฒนาเป็นทฤษฎี Z หลักการสำคัญประการหนึ่งของทฤษฎีนี้คือ การให้ผู้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อย่างไรก็ตามยังมีข้อแตกต่างระหว่างทฤษฎี Z กับทฤษฎี X และทฤษฎี Y กล่าวคือ ทฤษฎี X&Y พยายามแบ่งคนออกเป็น 2 ประเภท คือ มองคนในเชิงบวกและเชิงลบ ส่วนทฤษฎี Z เป็นการกล่าวถึงวัฒนธรรมในองค์กรในภาพรวมนั้นคือ ทฤษฎี Z ไม่ได้คำนึงถึงรูปแบบพฤติกรรมของผู้บังคับบัญชาแต่ละคน แต่จะให้ความสนใจในความแตกต่างของวัฒนธรรมองค์กรที่จะทำให้องค์กรสามารถปฏิบัติงานและบริหารไปด้วยกันได้ วัฒนธรรมของทฤษฎี Z จึงเป็นลักษณะของการจ้างงานระยะยาว การตัดสินใจร่วมกันความรับผิดชอบของแต่ละคน การประเมินและการเลื่อนระดับแบบค่อยเป็นค่อยไป ระบบการควบคุมแบบไม่เป็นทางการแต่ยึดผลการปฏิบัติเป็นหลัก มีข้อตกลงกับพนักงานทุกคนเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของเขาและครอบครัว เมื่อนำทฤษฎี Z มาปรับใช้ในสถานศึกษานั้นสามารถจำแนกองค์ประกอบออกได้ 6 ประการ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ประกอบของทฤษฎี Z ในโรงเรียน

ที่มา : ศิริพงษ์ เสาภายน (2548 : 81)

องค์ประกอบของทฤษฎี Z ที่นำมาใช้ในโรงเรียน อธิบายไว้ดังนี้

1. ความเชื่อถือ ความถ่อมตนและความสนิทสนม (Trust, Subtlety and Intimacy) จากทฤษฎีของ Ouchi ไม่มีองค์กรใดที่จะดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากความไว้วางใจ ความฉลาดทันคนและความสนิทสนม เมื่อพิจารณาองค์กรในลักษณะของโรงเรียน ความไว้วางใจในโรงเรียนเป็นสิ่งสำคัญต่อความสมัครสมานสามัคคีอันจะนำองค์กรไปสู่จุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ในระยะยาว ซึ่งสามารถสร้างได้โดยการทำให้ทุกคนยอมรับและเข้าใจในสิ่งที่จะทำ เข้าใจในภาษาที่จะใช้ร่วมกันรวมถึงเข้าใจเทคนิคและปัญหาในการดำเนินงานขององค์กร เป็นต้น ก็จะก่อให้เกิดความเชื่อถือต่อองค์กร ความเชื่อถือสามารถพัฒนาได้โดยใช้ความสนิทสนม ประสบการณ์ที่ได้รับรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับนักเรียน ครูกับนักเรียน ครูกับครู ผู้บริหารกับครูและผู้บริหารกับนักเรียน

2. การแบ่งงานควบคุมการตัดสินใจ (Shared Control and Decision Making) ผู้บริหารโรงเรียนต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งสื่อสารแลกเปลี่ยนกับนักเรียน ครู ผู้ปกครองและชุมชนถึงวัตถุประสงค์และวิธีการที่โรงเรียนจะดำเนินการ ผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเกี่ยวกับระบบบุคลากรและช่วยให้บุคลากรเข้าใจเหตุผล จึงทำให้บุคลากรไว้วางใจผู้นำ ต่อจากนั้นผู้บริหารจึงเชิญให้บุคคลที่เป็นผู้นำมีอำนาจในการควบคุมและให้ผู้เกี่ยวข้องที่เป็นปัจจัยป้อนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งจะทำให้บุคคลเหล่านี้เข้ามาร่วมรับผิดชอบด้วย

3. การฝึกอบรม (Training) วงจรคุณภาพ (Quality Circles) ประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มย่อยที่มีการประชุมกันเป็นประจำเกี่ยวกับการทำงานและให้ข้อเสนอแนะในการเปลี่ยนแปลง จุดมุ่งหมายในการใช้ระบบกลุ่มในการให้คำแนะนำการแก้ปัญหาและปรับปรุงคุณภาพของระบบ การฝึกอบรมช่วยทำให้เกิดการมีส่วนร่วม การตัดสินใจและการแบ่งงาน การควบคุม การฝึกอบรมก็เพื่อให้รู้จักองค์กรในประเด็นต่อไปก็คือ วัตถุประสงค์ ปัญหาและแหล่งทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและบุคลากรที่ไม่ใช่ผู้บริหารจะต้องได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการวางแผน กระบวนการในองค์กร (แรงจูงใจ ภาวะผู้นำ การตัดสินใจ การติดต่อสื่อสารและการเปลี่ยนแปลง) กระบวนการในระบบงบประมาณ กระบวนการกลุ่มกิจกรรมประจำวันของผู้บริหารที่ครูไม่กล้าแสดงความคิดเห็น การฝึกอบรมกำหนดขึ้นเพื่อสร้างวัฒนธรรมให้เป็นระบบเปิด มีความเชื่อใจและการพัฒนาบุคลากร

4. แรงจูงใจที่มาจากความสนใจของตนเอง (Motivation through Self-Interest) Ouchi เชื่อว่าความสนใจมีเพียงรูปเดียวคือความสนใจของตนเอง (Self-Interest) ถ้าเราไม่อาจสร้างการยอมรับตามที่บุคคลต้องการให้ตรงตามความสนใจของตัวเองแล้ว ก็เกิดการต่อต้าน ขัดขวางและไม่สามารถจะทำให้เกิดข้อผูกพันหรือผลผลิตในระดับสูงได้เลย องค์กรที่ใช้ทฤษฎี Z เป็นองค์กรที่บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายละวัตถุประสงค์ของระบบ

5. การให้รางวัล (Rewards) ความทรงจำในองค์กรเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสิ่งหนึ่ง คนที่เป็นหัวหน้างานจะต้องจดจำให้ได้ว่าคนในความดูแลได้ทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากเพียงใดเพื่อให้การยกย่องและให้รางวัลตอบแทน Ouchi เชื่อว่าการจดจำขององค์กรเป็นไปตามลักษณะที่กล่าวมาแล้ว บุคคลก็จะมั่นใจว่าถ้าเขาทำในสิ่งที่ถูกต้องไม่ว่าจะนานเพียงใดเขาก็จะได้รับความยุติธรรมในที่สุด ดังนั้น เขาก็จะไม่มีความเห็นแก่ตัวหรือใจแคบ Ouchi เชื่อว่าโรงเรียนจะต้องมีระบบการประเมิน

6. ความสำคัญของการศึกษาที่มีคุณภาพสูง (Importance of High-Quality Education) สิ่งที่มีความสำคัญที่สุดของประเทศไทยในการพัฒนาความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจคือ การจัดระบบโรงเรียน การได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพสูงทำให้ได้งานดีและช่วยรัฐบาลได้

แนวคิดการบริหารงานแบบวงจรคุณภาพหรือวงจรเดมมิ่ง (Deming Cycle)

เป็นระบบการบริหารงานแบบคุณภาพที่ได้รับความนิยม มาจากหลักปรัชญาทั้ง 14 ข้อ ของ Edwards W. Deming โดยมากแล้วเป็นที่รู้จักกันในเรื่องกระบวนการ PDCA ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน (ธีระ รุณเจริญ. 2550 : 81) คือ

ขั้นที่ 1 การร่วมกันวางแผน (Planning)

ขั้นที่ 2 การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (Doing)

ขั้นที่ 3 การร่วมกันตรวจสอบ (Checking)

ขั้นที่ 4 การร่วมกันปรับปรุง (Action)

หลักปรัชญา 14 ข้อของ Deming (Deming's Fourteen Points) ซึ่งเป็นสิ่งที่ Deming เชื่อถือ โดย Deming ต้องการอธิบายถึงความจำเป็นทางด้านธุรกิจที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ และการนำธุรกิจเข้าสู่การแข่งขัน ในระยะแรกเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก แต่ปรัชญาเหล่านี้คือ การสรุปประเด็นคำสอนของเขาไว้ทั้งหมดถ้าได้อ่าน คิดและอภิปรายกับผู้ร่วมงานหรือผู้เชี่ยวชาญที่มีความเข้าใจแนวคิดนี้อย่างลึกซึ้งแล้วนำกลับมาคิดอีกครั้งหนึ่งในไม่ช้าก็จะเข้าใจว่าเขาทำงานร่วมกันได้อย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพขององค์กรได้อย่างแท้จริง ปรัชญา 14 ข้อนี้เป็นการสร้างเจตคติใหม่ในการทำงานและการปรับปรุงสภาพของการทำงานอย่างต่อเนื่อง ปรัชญาดังกล่าว (ศิริพงษ์ เสาภายน. 2548 : 66-67) ได้แก่

1. กำหนดจุดมุ่งหมายในการปรับปรุงผลผลิตและการบริหาร เพื่อจะให้เกิดการเปรียบเทียบ การคงอยู่ในธุรกิจและการสร้างงาน
2. ปรับปรัชญาแนวใหม่ว่า การบริหารจะต้องเรียนรู้เศรษฐศาสตร์แนวใหม่และต้นตัวให้เกิดการทำลาย เรียนรู้ความรับผิดชอบและแสดงภาวะผู้นำ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
3. เลิกคิดได้เลยว่าการตรวจสอบจะทำให้มีคุณภาพ การพัฒนาคุณภาพจะเริ่มต้นไปพร้อมกัน
4. เลิกคิดว่าการให้รางวัลจะทำได้ถ้ามีพื้นฐานต่ำ
5. ปรับปรุงระบบการผลิตอย่างต่อเนื่องและตลอดไป การปรับปรุงคุณภาพผลผลิตและบริการจะทำให้ลดต้นทุน
6. จัดให้มีการฝึกอบรมขณะปฏิบัติงาน
7. สำหรับผู้นำของสถาบัน จุดมุ่งหมายของการเป็นผู้นำควรจะช่วยให้บุคลากรและเทคโนโลยีมีการพัฒนาขึ้น
8. ขจัดความกลัวออกไป นั่นคือ ทุกคนสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
9. นำปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายต่าง ๆ มาวิเคราะห์จนกระทั่งบุคลากรเหล่านั้นสามารถทำงานร่วมทีมกันได้

10. ขจัดคำขวัญ Exhortation และภาระงานออกไป โดยการสร้างความสัมพันธ์ให้ทำงานร่วมกันได้

11. ขจัดโศกนาฏและบริหารโดยยึดวัตถุประสงค์ออกไปให้ใช้ภาวะผู้นำแทน
12. ยกเลิกอุปสรรคที่จะทำให้พนักงานไม่ปฏิบัติงานตามภาระงาน
13. สร้างแนวทางการให้การศึกษาและการปรับปรุงตนเองแก่พนักงาน
14. ให้แต่ละคนถ่ายทอดงานระหว่างกันและให้แต่ละคนสามารถทำแทนกันได้

นอกจากนี้ Deming (ศิริพงษ์ เศษภายน. 2548 : 67-68 ; อ้างอิงจาก Deming. 2003 : 6-25) ยังกล่าวอีกว่า ยังมีองค์ประกอบที่ซ่อนเร้นอยู่ในการปฏิบัติงานอันเป็นสาเหตุบ่อนทำลายงานโดย Deming เรียกว่า เชื้อโรค 7 ประการที่ทำลายงาน (Deming's Seven Deadly Diseases) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

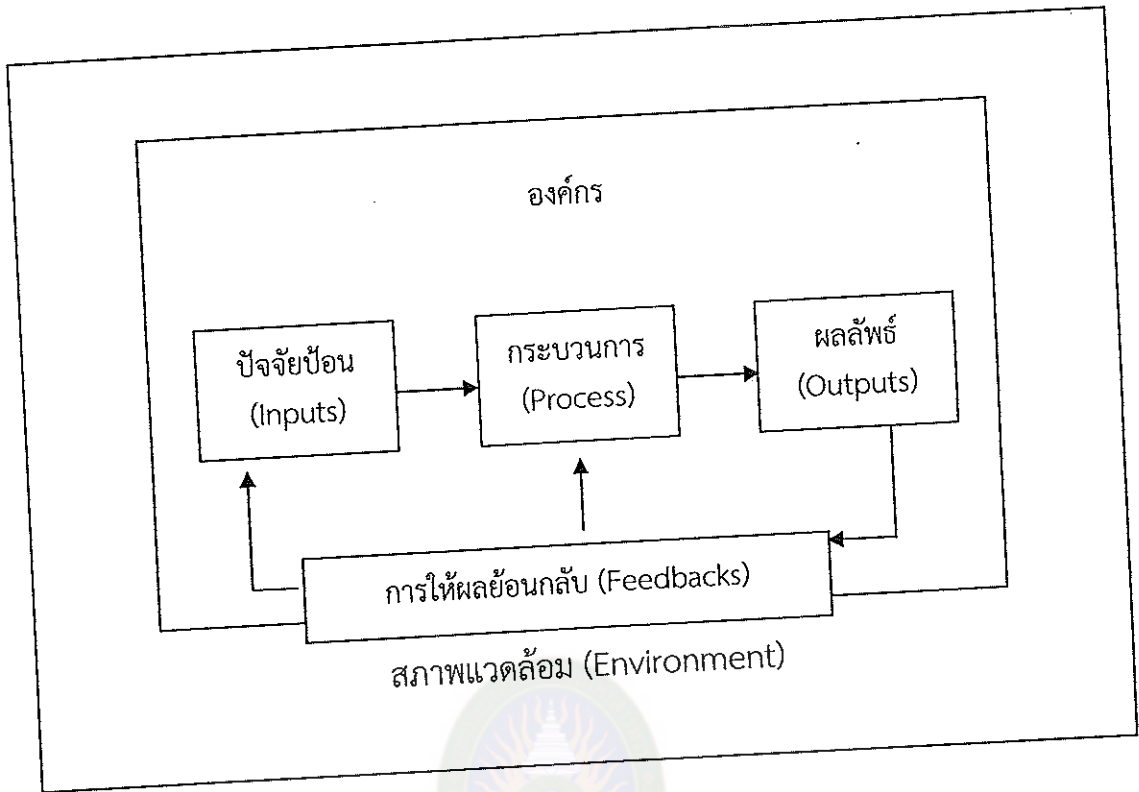
1. ขาดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการวางแผนการผลิตและการบริการ
2. เน้นการผลิตในระยะสั้น การคิดสั้น ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงความกลัวต่าง ๆ เช่น การขาดเพื่อนแรงกดดันจากธนาคารและผู้มีส่วนร่วมในการผลิต
3. การใช้ระบบบริหารโดยคำนึงถึงบุคคลและการบริหารโดยยึดจุดมุ่งหมายโดยขาดการแสวงหาวิธีการเพื่อจะทำให้สำเร็จตามจุดประสงค์
4. การทำงานเฉพาะหน้าของผู้บริการเท่านั้น
5. การใช้ข้อมูลและข่าวสารจากการมองเห็นแล้วนำมาใช้ตัดสินใจโดยไม่พิจารณาจากข้อมูลอื่น ๆ ที่ไม่รู้หรือไม่สามารถจะรู้ได้
6. พยายามลดค่าใช้จ่าย
7. พยายามลดต้นทุนโดยไม่ต้องมีนักกฎหมายที่จะต้องใช้ในการศึกษาสถานะเงิน

เพื่อ

แนวคิดการบริหารตามทฤษฎีระบบ (System theory)

องค์กรแต่ละองค์กรในปัจจุบันนั้น มีการขยายตัวสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ฉะนั้น ความหมาย ของระบบในเชิงบริหาร จึงหมายถึง องค์กรซึ่งประกอบหรือมีปัจจัยต่าง ๆ ที่มี ความสัมพันธ์กันและมีส่วนกระทบต่อปัจจัยระหว่างกันในการดำเนินงาน ดังนั้น เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ขององค์กรย่อมต้องคำนึงถึงระบบขององค์กรเพราะระบบที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันใน องค์กร โดยมีหน้าที่เฉพาะของแต่ละรายการ อันส่งผลซึ่งกันและกันแม้ว่าจะมีหน้าที่ภาระงาน ต่างกัน แต่ก็มิอาจขาดระบบใดระบบหนึ่งไปได้ ดังนั้น ทฤษฎีระบบจึงเชื่อมั่นว่า ระบบขั้นพื้นฐาน ขององค์กรจะต้องประกอบไปด้วย 5 ส่วน (ศิริพงษ์ เศษภายน. 2548 : 43) ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Inputs) กระบวนการ (Process) ผลลัพธ์ (Outputs) สิ่งป้อนกลับ (Feedback) และ สภาพแวดล้อม (Environment) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 องค์กรประกอบของทฤษฎีระบบ
ที่มา : ศิริพงษ์ เศาภายน (2548 : 43)

จากภาพสามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. ปัจจัยป้อน (Inputs) ได้แก่ คน การเงิน วัสดุ หรือทรัพยากรที่นำมาใช้ในการผลิตหรือบริการ เทคโนโลยีและหน้าที่ในการบริหารที่จะนำไปสู่ขั้นกระบวนการ
2. กระบวนการ (Process) ได้แก่ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด
3. ผลลัพธ์ หรือปัจจัยส่งออก (outputs) ได้แก่ ผลผลิตและบริการที่ปัจจัยป้อนผ่านกระบวนการบริหารจัดการเรียบร้อยแล้ว
4. การให้ผลย้อนกลับ (Feedbacks) เป็นข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์หรือกระบวนการในองค์กรที่จะส่งผลต่อการเลือกสรรปัจจัยป้อนที่จะต้องมีในรอบวงต่อไป
5. สภาพแวดล้อม (Environment) ได้แก่ สิ่งที่อยู่รอบองค์กร อันสามารถส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่องค์กร

แนวทางการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน (School Based Management)
 การบริหารที่ใช้สถานศึกษาเป็นฐาน (SBM : School - Based Management) หรือ
 การบริหารโดยยึดสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการบริหาร เป็นการกระจายอำนาจการจัด
 การศึกษาจากส่วนกลางหรือจากเขตการศึกษาโดยตรง ให้สถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ ความ
 รับผิดชอบมีความเป็นอิสระและคล่องตัวในการตัดสินใจในการบริหารจัดการ ในการสั่งการ
 เกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนทั้งด้านหลักสูตร การเงิน การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไป โดย
 มีคณะกรรมการโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ตัวแทนครู ตัวแทนผู้ปกครองและ
 ชุมชนร่วมกันบริหารโรงเรียนให้สอดคล้องและไปตามความต้องการของผู้เรียน ของผู้ปกครอง
 และชุมชนมากที่สุด โดยการมุ่งให้การบริหารการศึกษา การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ มี
 คุณภาพและมีมาตรฐาน (ธีระ รุญเจริญ. 2548 : 72 ; อ้างอิงจาก อุทัย บุญประเสริฐ. การบริหาร
 จัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน. 2546 : 1)

ความเป็นมา แนวคิดพื้นฐานและหลักการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน
 ความเป็นมา การบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐานเป็นแนวคิดใหม่ในการบริหาร
 สถานศึกษาที่ริเริ่มในประเทศสหรัฐอเมริกา ในช่วงทศวรรษที่ 1980 แล้วแพร่หลายไปยังประเทศ
 อื่น แนวคิดนี้มีความเชื่อมโยงกับการปฏิรูปการศึกษาและการกระจายอำนาจทางการศึกษา ซึ่ง
 เกิดจากความเป็นพอใจของผู้เกี่ยวข้องกับระบบการบริหารจัดการศึกษาของรัฐ มีการศึกษาและ
 ผลักดันให้เกิดนโยบายที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ปัจจุบันมีการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน
 ครอบคลุมทั่วประเทศสหรัฐอเมริกา แพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ รวมทั้งกำลังจะถูกนำมาใช้ใน
 ประเทศไทยตามสาระบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 40 ตั้งแต่เดือนสิงหาคม
 พ.ศ. 2545 เป็นต้นไป

แนวคิดพื้นฐาน แนวคิดเรื่องการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐานนั้นได้รับอิทธิพล
 มาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงโลกธุรกิจอุตสาหกรรมที่ประสบความสำเร็จจากหลักการ วิธีการ
 และกลยุทธ์ในการทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลการปฏิบัติงานมีคุณภาพ สร้าง
 กำไรและความพึงพอใจแก่ลูกค้าและผู้เกี่ยวข้องยิ่งขึ้นความสำเร็จดังกล่าวนี้ทำให้ประชาชนและ
 ผู้เกี่ยวข้องเห็นว่า การพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดีขึ้นนั้นต้องปรับกระบวนการและวิธีการที่เ
 เน้นแต่เรื่องการเรียนรู้การสอน ปรับไปสู่การบริหารโดยการกระจายอำนาจไปยังโรงเรียนที่เป็น
 หน่วยปฏิบัติและให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างแท้จริง

ความหมาย การบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน หรือ School-Based
 Management นั้น อาจสรุปได้ว่า คือ การบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐานกลยุทธ์เชิง
 ปฏิบัติการในการปรับปรุงพัฒนาการศึกษา โดยกระจายอำนาจหรือเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ในการ
 ตัดสินใจจากส่วนกลางไปยังแต่ละสถานศึกษาโดยตรง ด้วยการมอบอำนาจให้คณะกรรมการ

สถานศึกษา (School Council หรือ School Board) ซึ่งประกอบด้วยผู้ปกครอง ครู สมาชิกในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่าและผู้บริหารสถานศึกษา (บางสถานศึกษามีตัวแทนนักเรียนเป็นกรรมการด้วย) มีอำนาจในการบริหารจัดการศึกษาในสถานศึกษา มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการตัดสินใจเกี่ยวข้องกับบุคลากรและวิชาการ โดยให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน

หลักการ หลักการสำคัญในการบริหารแบบ School-Based Management โดยทั่วไป ได้แก่

1. หลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากกระทรวงและส่วนกลางไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยมีความเชื่อว่าสถานศึกษาหน่วยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาของเยาวชนของชาติ
2. หลักการมีส่วนร่วม (Participation or Involvement) เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ได้มีส่วนร่วมในการบริหารตัดสินใจและร่วมจัดการศึกษา ทั้งครู ผู้ปกครอง ตัวแทนชุมชน ตัวแทนศิษย์เก่าและตัวแทนนักเรียน การที่บุคคลมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและจะรับผิดชอบในการจัดการศึกษามากขึ้น
3. หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน (Return Power to People) ในอดีตการจัดการศึกษาจะทำกันหลากหลายรูปแบบ บางแห่งก็ใช้วัดหรือองค์กรในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ต่อมา มีการรวมการจัดการศึกษา แต่เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ความเจริญต่างรุดหน้าไปอย่างรวดเร็วการจัดการศึกษาโดยส่วนกลางเริ่มมีข้อจำกัด จึงต้องมีการคืนอำนาจให้ท้องถิ่นและประชาชนได้จัดการศึกษาเองอีกด้วย
4. หลักการบริหารตนเอง (Self - managing) ในระบบการศึกษาทั่วไปมักจะกำหนดให้สถานศึกษาเป็นหน่วยปฏิบัติตามนโยบายของส่วนกลาง โรงเรียนไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง สำหรับการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐานนั้น ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการทำงานให้บรรลุเป้าหมายและนโยบายของส่วนร่วม แต่มีความเชื่อว่าวิธีการทำงานให้บรรลุเป้าหมายนั้น ทำได้หลายวิธีการที่ส่วนกลางทำหน้าที่เพียงกำหนดนโยบายและเป้าหมายแล้วปล่อยให้โรงเรียนมีระบบบริหารด้วยตัวเอง โดยสถานศึกษามีอำนาจ หน้าที่และความรับผิดชอบในการดำเนินงานซึ่งอาจดำเนินการได้หลากหลายด้วยวิธีการที่แตกต่างกันแล้วแต่ความพร้อมและสถานการณ์ของสถานศึกษา ผลที่ได้น่าจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิมที่ทุกอย่างถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม
5. หลักการตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance) ส่วนกลางมีหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมมาตรฐาน มีองค์กรอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบคุณภาพการบริหารและ

การจัดการศึกษาเพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานเป็นไปตามกำหนดและเป็นไปตามนโยบายของชาติ

จากหลักการดังกล่าวอาจทำให้เชื่อมั่นได้ว่า การบริหารการศึกษาโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน จะเป็นการบริหารงานที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากกว่ารูปแบบการจัดการศึกษาที่ผ่านมา

รูปแบบการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน

รูปแบบของการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐานที่สำคัญมีอย่างน้อย 4 รูปแบบ (อุทัย บุญประเสริฐ. 2543 : 40-44) ได้แก่

1. รูปแบบที่มีผู้บริหารศึกษาเป็นหลัก (Administration Control SBM) ผู้บริหารเป็นประธานคณะกรรมการ ส่วนกรรมการอื่น ๆ ได้มาจากการเลือกตั้ง หรือคัดเลือกจากกลุ่มผู้ปกครอง ครูและชุมชน คณะกรรมการมีบทบาทให้คำปรึกษา แต่มีอำนาจการตัดสินใจยังอยู่ที่ผู้บริหารสถานศึกษา
  2. รูปแบบที่มีครูเป็นหลัก (Professional Control BM) เกิดจากแนวคิดที่ว่าครูเป็นผู้ใกล้ชิดนักเรียนที่สุดย่อมรู้ปัญหาได้ดีกว่าและสามารถแก้ปัญหาได้ดีกว่า รวมทั้งยังสามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุด รูปแบบนี้ จึงมีตัวแทนจากคณะครูมีส่วนมากที่สุดในคณะกรรมการ สถานศึกษาผู้บริหารยังคงเป็นประธานคณะกรรมการสถานศึกษา บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นกรรมการบริหาร
  3. รูปแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control SBM) แนวคิดสำคัญคือ การจัดการศึกษาควรตอบสนองความต้องการของชุมชนให้มากที่สุด รูปแบบนี้ จึงมีส่วนของตัวแทนผู้ปกครองหรือชุมชนอยู่ในคณะกรรมการสถานศึกษามากที่สุด โดยผู้ปกครองและชุมชนเป็นประธานคณะกรรมการ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นกรรมการบริหาร
  4. รูปแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (Professional Community Control SBM) แนวคิดเรื่องนี้เชื่อว่า ทั้งครูและผู้ปกครองมีความสำคัญเท่า ๆ กันในการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชน ทั้งนี้เนื่องจากผู้ปกครองและครูต่างอยู่ใกล้ชิดนักเรียนมากที่สุด รับผิดชอบต่อปัญหาและความต้องการของนักเรียนได้ดีที่สุด สัดส่วนของครูและผู้ปกครอง (ชุมชน) ในคณะกรรมการสถานศึกษาเท่า ๆ กัน แต่มากกว่าตัวแทนกลุ่มอื่น ๆ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นประธาน บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นคณะกรรมการบริหาร
- จากแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารดังกล่าวมาแล้ว ทำให้มองเห็นได้ว่า การบริหารหรือการจัดการ หมายถึง กระบวนการอันอาศัยศาสตร์และศิลป์ในการร่วมกันทำงานของกลุ่มคนโดย

การบริหารทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งในและนอกองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อันจะทำให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุเป้าหมาย

ซึ่งหลาย ๆ ทฤษฎีดังกล่าวมาแล้ว มีองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่ง คือ เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ดังปรากฏในทฤษฎีการบริหารแบบองค์รวม หรือการบริหารงานทั่วทั้งองค์กร (TQM) ที่เน้นให้สมาชิกขององค์กรมีส่วนร่วม ดังปรากฏในหลักการประการหนึ่งของการบริหารงานแบบองค์รวม คือ ให้ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วม ในการดำเนินการพัฒนาปรับปรุงในทุกขั้นตอน เพื่อการไปสู่องค์กรคุณภาพ (Quality Organization) ส่วนด้านทฤษฎี Z ของ Willime G. Ouchi อันเป็นทฤษฎีไม่ได้คำนึงถึงรูปแบบพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนว่ามีความแตกต่างกันในแง่บวกและลบเหมือนอย่างทฤษฎี X และทฤษฎี Y ของ McGregor แต่จะให้ความสำคัญในความแตกต่างของวัฒนธรรมองค์กรที่จะทำให้สมาชิกทุกคนสามารถปฏิบัติงานและบริหารงานไปด้วยกันได้ โดยเน้นเกิดความไว้วางใจและเชื่อถือในองค์กร ก่อให้เกิดความสามัคคีกันในองค์กรพร้อมกันให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและเป็นการตัดสินใจร่วมกัน โดยเฉพาะ การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กรร่วมกัน อันจะก่อให้เกิดความเป็นเจ้าของและรับผิดชอบร่วมกัน โดยผ่านทางวิธีการฝึกอบรมบุคลากรและแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างกันในกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นอกจากนั้น ผู้บริหารต้องเชิญให้บุคคลในชุมชนที่เป็นผู้นำมีอำนาจในการควบคุมหรือมีพลังอำนาจในตนเองเข้ามาช่วยบริหาร เพื่อเขาจะได้ชักนำผู้ที่เกี่ยวข้องที่เป็นปัจจัยป้อนอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงาน ซึ่งที่สุดแล้ว ก็จะทำให้บุคคลเหล่านี้เข้ามาช่วยรับผิดชอบด้วย นอกจากนี้การบริหารงานแบบคุณภาพหรือวงจรเดมมิง (Deming Cycle) อันเป็นที่รู้จักกันในนาม PDCA ซึ่งเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในองค์กรอันได้แก่ การร่วมกันวางแผน (Planning) การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (Doing) การร่วมกันตรวจสอบ (Checking) และการร่วมกันปรับปรุงแก้ไข (Action) ซึ่งกระบวนการนี้ซึ่งตรวจสอบ เมื่อพบปัญหาอุปสรรคก็ร่วมกันปรับปรุงแก้ไข จากนั้นก็นำไปสู่ขั้นตอนการวางแผนต่อไป โดยกระบวนการดังกล่าวต้องเป็นการดำเนินการเฉพาะเรื่อง อาทิเช่น การบริหารงานวิชาการ เริ่มแรกต้องวางแผนงานวิชาการ ดำเนินงานวิชาการตามแผน ตรวจสอบการดำเนินงานวิชาการ เมื่อพบปัญหาการดำเนินงานวิชาการ ก็ทำการปรับปรุงแก้ไข เป็นต้น ส่วนทฤษฎีระบบนั้น แม้ว่าจะไม่ได้ระบุถึงกระบวนการมีส่วนร่วมแต่ว่าโดยสภาพการบริหารทั่วไปแล้ว ย่อมมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะปัจจัยนำเข้าของสถานศึกษาจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน สถาบันศาสนา หรือสถาบันสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพราะเป็นแหล่งทรัพยากรในการบริหาร นอกจากนั้น ตัวกระบวนการของระบบเอง เช่น การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินการปฏิบัติ

และการประเมินผลวัดผล เป็นต้น ก็จะขาดการมีส่วนร่วมไม่ได้เช่นกัน เพราะอาจจะโยงไปสู่ผลลัพธ์ด้านลบของปัจจัยนำออก อาทิเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชนหรือสังคมไม่แน่นแฟ้น อันจะส่งผลเสียต่อผู้เรียนและการจัดการศึกษาและที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่ง ซึ่งสำคัญไม่แพ้แนวคิดอื่น ๆ คือ แนวคิดการบริหารโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน (SBM) หรือการบริหารโดยยึดสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการบริหารอันเป็นแนวคิดหนึ่งซึ่งเป็นที่สนใจของนักบริหารในยุคปัจจุบัน เพราะเกิดจากการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่สถานศึกษาโดยตรง โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นผู้รับมอบอำนาจ ซึ่งจะยึดหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ หลักการกระจายอำนาจ หลักการมีส่วนร่วมและหลักการบริหารจัดการที่ดีโดยเฉพาะหลักการมีส่วนร่วม นั้นเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการบริหารตัดสินใจและร่วมจัดการศึกษา ทั้งในส่วนของครู ผู้ปกครอง ตัวแทนชุมชน ตัวแทนศิษย์เก่าและตัวแทนนักเรียน ซึ่งจะเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงและรวมไปถึงให้ชุมชนเกิดความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ มีความรักความหวงแหนและร่วมรับผิดชอบต่อการจัดการศึกษามากขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมที่ปรากฏอยู่ในแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ อันจะเป็นส่วนหนึ่งของการนำไปใช้ในการบริหารการศึกษาต่อไป

1. การบริหารโรงเรียน

วิจิตร ศรีสะอ้าน (2535 : 6) กล่าวว่า การบริหาร (Administration) และการจัดการ (Management) ทั้งสองคำมีความหมายอย่างเดียวกันแต่นิยมใช้ต่างสถานการณ์ กล่าวคือ “การบริหาร” มักใช้กับกิจการสาธารณะหรือ การบริหารราชการ ส่วน “การจัดการ” มักจะใช้กับกิจการภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจ เช่น เรามักจะเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยราชการว่า “ผู้บริหาร” และเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในบริษัทเอกชนว่า “ผู้จัดการ” ในปี ค.ศ.1986 ภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจมีการพัฒนาการบริหารแนวใหม่จนประสบความสำเร็จทำให้มีการนำการบริหารแนวใหม่มาใช้ในการบริหารโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษาเช่นกัน ซึ่งมีนักวิชาการได้กล่าวถึงการบริหารองค์กรต่าง ๆ และการบริหารโรงเรียน ดังนี้

1.1 ความหมายการบริหารโรงเรียน

โรงเรียนเป็นหน่วยงานทางการศึกษาระดับปฏิบัติการที่มีความสำคัญที่สุดในการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนซึ่งประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของแต่ละโรงเรียนขึ้นอยู่กับการบริหารโรงเรียน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่า การบริหารโรงเรียน ดังนี้

สมศักดิ์ ศรีมาโนชน์ (2542 : 148) ให้ความหมายการบริหารโรงเรียนว่า เป็นการที่ผู้บริหารใช้อำนาจ 2 ประการ คือ อำนาจหน้าที่ของตำแหน่ง (Formal authority) โดยอาศัยระเบียบ กฎและคำสั่งและอำนาจของผู้ครองตำแหน่ง (Formal authority) หรืออำนาจที่เกิดจากความตึงามที่มีในตัว จัดองค์ประกอบในการบริหารให้เกิดการประสานงานเพื่อจัดการศึกษาในโรงเรียน

วิรวี ชาวไชยมหา (2545 : 9) ได้สรุปความหมายการบริหารโรงเรียนว่าเป็นภารกิจของผู้บริหารและครูร่วมกันดำเนินงานจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

นิพน โรจนภานุรัตน์ (2546 : 13) ได้ให้ความหมายการบริหารโรงเรียนว่า กิจกรรมที่ผู้บริหารโรงเรียนร่วมมือกับบุคลากรภายในโรงเรียนเพื่อจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

วันชัย นงค์สูงเนิน (2546 : 8) ได้สรุปความหมายการบริหารโรงเรียนว่าการดำเนินงานของกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือกันจัดกิจกรรมทางการศึกษาเพื่อสมาชิกในสังคมได้พัฒนาบุคลิกภาพทั้งทางด้านสติปัญญา ร่างกาย จิตใจ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขตามสมควรแก่สภาพของตน

พรรณภา ดาวตก (2547 : 28) ให้ความหมายการบริหารโรงเรียนว่า การดำเนินงานของผู้บริหารที่ใช้อำนาจหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับการกระจายอำนาจจากเขตพื้นที่การศึกษา มาจัดการให้สถานศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

วิชัย มีระหันนอก (2547 : 12) ได้สรุปความหมายการบริหารโรงเรียนว่า กระบวนการทางสังคมที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องร่วมมือกับบุคลากรภายในโรงเรียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

1.2 ความสำคัญของการบริหารโรงเรียน

ความสำคัญของการบริหารโรงเรียนเพื่อจัดการศึกษาตามเจตนารมณ์พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้เป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาที่ให้ความรู้แก่นักเรียนให้เป็นพลเมืองดีของชาติและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการบริหารโรงเรียนจึงมีความสำคัญในการดำเนินงานในโรงเรียนให้มี

ประสิทธิภาพสามารถดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อยและบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ มีนักวิชาการที่กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารโรงเรียนไว้ดังนี้

รุ่ง พูลสวัสดิ์ (2537 : 4) กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารโรงเรียนเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคม การดำเนินงานบริหารการศึกษาจะมีประสิทธิภาพเจริญก้าวหน้าเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับการบริหารงานของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบการบริหาร การศึกษามีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายร่วมมือกันดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ หากปราศจากความร่วมมือจากทุกฝ่าย การบริหารศึกษาย่อมไม่บรรลุจุดหมายอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลแต่ละคนที่มีบทบาทและหน้าที่ในสถานศึกษา ย่อมเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะทำให้การบริหารงานการศึกษาดำเนินไปอย่างราบรื่น ถ้าผู้บริหาร การศึกษามีเทคนิคและวิธีการที่ดี การบริหารการศึกษาจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและประเทศชาติ โดยส่วนรวมอีกทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมอีกด้วย

ธงชัย สันติวงษ์ (2543 : 14) กล่าวว่า องค์การจะมีประสิทธิภาพเพียงใดและจะดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากน้อยแค่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ที่ดำรงตำแหน่งฝ่ายบริหารในอันที่จะจัดกลุ่มคนให้ร่วมมือกันทำงานเพื่อให้ได้ผลงานที่มี ประสิทธิภาพสูงสุด การบริหารจึงเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในการกำหนดแนวทางให้กับการทำงาน ของหมู่คณะให้สามารถดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ถ้าปราศจากการบริหารแล้วกลุ่มต่าง ๆ ที่ รวมกันขึ้นก็จะไม่มีความหมายและไม่สามารถทำอะไรให้สำเร็จได้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2544 : 22) กล่าวว่า การบริหารโรงเรียนเป็นภารกิจ ของผู้บริหารที่จะต้องกำหนดแบบแผน วิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมี ระบบเพราะถ้าระบบการบริหารไม่ดีจะกระทบกระเทือนส่วนอื่น ๆ ของหน่วยงาน นักบริหารที่ดี จะต้องรู้จักเลือกวิธีการบริหารที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะให้งานนั้นบรรลุ จุดมุ่งหมายที่วางไว้

สมคิด บางโม (2544 : 13-15) กล่าวว่า โรงเรียนเป็นองค์การเพื่อบริการ ซึ่งเป็นที่ รวมคนในการทำงานให้สำเร็จบรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ขึ้นอยู่กับการจัดองค์การและการบริหาร โรงเรียนเป็นสำคัญ

ถวัลย์ หงส์ไทย (2546 : 13) กล่าวว่า การบริหารโรงเรียนมีความสำคัญมาก เนื่องจากการบริหารจะสามารถดำเนินการตามภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุตาม เป้าหมายและอุดมการณ์ของโรงเรียน

วิชัย มีระหันนอก (2547 : 13) กล่าวว่า การบริหารโรงเรียนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง การพัฒนาคุณภาพของบุคคลส่งเสริมให้บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งปัจจุบันและอนาคต

สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลและสังคมได้ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศชาติ เพื่อการดำรงอยู่และขอความช่วยเหลือการบริหารจัดการเพื่อให้ได้ผลผลิตตามความคาดหวัง

1.3 หลักการและทฤษฎีการบริหารโรงเรียน

การบริหารโรงเรียนเป็นกระบวนการทำงานร่วมกับบุคคลหลายฝ่ายเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเป็นการให้บริการทางการศึกษาแก่ชุมชนและสังคมให้ได้รับความรู้ ความสามารถ มีจริยธรรมและคุณธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ประเทศชาติมีนักวิชาการได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการบริหารโรงเรียนไว้ ดังนี้

สุริยะ สิริถีกกลาง (2545 : 42) ได้รวบรวมหลักการของการบริหารจากนักบริหารต่างประเทศหลายท่าน ดังนี้

Fayol ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งกระบวนการบริหาร ได้กำหนดกระบวนการบริหารที่ผู้บริหารจะต้องใช้ ในปี ค.ศ. 1916 ไว้ 5 ประการ คือ

1. การวางแผน (To plan)
2. การจัดหน่วยงาน (To organize)
3. การบังคับบัญชา (To command)
4. การประสานงาน (To coordinate)
5. การควบคุม (To control)

Gulick เป็นนักรัฐศาสตร์ได้ประยุกต์กระบวนการบริหารของ Fayol เพื่อใช้ในการบริหารงานของรัฐ ในปี ค.ศ. 1931 เรียกว่า POSDCoRB คือ

1. การวางแผน (Planning - P)
2. การจัดหน่วยงาน (Organizing - O)
3. การจัดวางตัวบุคคล (Staffing - S)
4. การอำนวยการหรือการวินิจฉัยสั่งการ (Directing - D)
5. การประสานงาน (Co-ordinating - Co)
6. การรายงาน (Reporting - R)
7. การงบประมาณ (Budgeting - B)

Sears ได้เสนอกระบวนการบริหารการศึกษา ในปี ค.ศ. 1950 ไว้ 5 ประการ

คือ

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดหน่วยงาน (Organizing)
3. การอำนวยการ (Directing)
4. การประสานงาน (Co-ordinating)

5. การควบคุม (Controlling)

สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1955 ได้เสนอกระบวนการ

บริหารการศึกษา 5 ประการ คือ

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดสรรทรัพยากร (Allocating)
3. การใช้แรงกระตุ้น (Stimulating)
4. การประสานงาน (Coordinating)
5. การประเมินผล (Evaluating)

Gregg ได้เสนอกระบวนการบริหาร ในปี ค.ศ. 1957 ประกอบด้วย

1. การวินิจฉัยสั่งการ (Decision making)
2. การวางแผน (Planning)
3. การจัดหน่วยงาน (Organizing)
4. การติดต่อสื่อสาร (Communicating)
5. การใช้อำนาจ (Influencing)
6. การประสานงาน (Coordinating)
7. การประเมินผล (Evaluating)

Cambell ได้เสนอกระบวนการบริหาร ในปี ค.ศ. 1961 ประกอบด้วย

1. การตัดสินใจ (Decision Making)
2. การจัดโปรแกรม (Programing)
3. การใช้แรงกระตุ้น (Stimulating)
4. การประสานงาน (Coordinating)
5. การประเมินผล (Appraising)

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2536 : 15) ได้รวบรวมแนวคิดหรือทฤษฎีการบริหารหรือการจัดการ ซึ่งมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่นักบริหารพยายามได้คิดค้นขึ้นมาดังนี้

1. ทฤษฎีการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Management Theory)

ของ Frederick W. Taylor โดยยึดหลักการใช้เหตุผลและเพิ่มผลผลิตขององค์การเป็นสำคัญมี 4 ประการ คือ

- 1.1 มาตรฐานการทำงานคัดคนให้เหมาะสมกับงาน
- 1.2 ฝึกอบรมพัฒนาคนให้มีความชำนาญและทำงานให้ถูกวิธี
- 1.3 มีสิ่งจูงใจในการทำงานโดยให้ค่าตอบแทนสูงอย่างเพียงพอ

1.4 มีการแบ่งงานและความรับผิดชอบแบ่งฝ่ายบริหารกับคนงานออกจากกันโดยมีการวางแผนและควบคุมให้เป็นไปตามเกณฑ์

2. ทฤษฎีการจัดการเชิงมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations Approach Management) ของ Mary Parker Follet เป็นบุคคลแรกที่มีบทบาทสำคัญของแนวคิดโดยชี้ให้เห็นความสำคัญของการจัดการที่ต้องอาศัยหลักจิตวิทยาการศึกษาให้รู้จักจิตใจของคนและทำให้เกิดความคิดเห็นร่วมของคนในหน่วยงานเสียก่อน การบริหารงานจึงจะดำเนินไปสู่เป้าหมายได้ดีและความขัดแย้งหรือความคิดเห็นไม่ตรงกันไม่ใช่สิ่งเลวร้ายหรือไร้ประโยชน์ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาในการทำงานต้องนับถือความคิดความอ่านที่แตกต่างกันนำความคิดเห็นนั้นมาทำความสว่างกับปัญหาที่จะส่งเสริมประสิทธิภาพในการทำงานทุก ๆ ทาง ต่อมา Elton May ได้ทำการศึกษาค้นคว้าทดลองเกี่ยวกับความสำคัญของคนในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการพบว่า “คน” เป็นตัวแปรที่สำคัญต่อประสิทธิภาพขององค์กรและขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 5 อย่าง คือ

2.1 ขวัญ (Morale)

2.2 ระดับความปรารถนาทะเยอทะยาน (Level of Aspiration)

2.3 ความตระหนักในตัวเอง (Self Realization)

2.4 ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน (Sense of Belongingness)

2.5 การมีส่วนร่วมในการทำงาน (Participation)

3. ทฤษฎีการจัดการเชิงพฤติกรรม (Behavioral Approach Management Theory) ของ Chester I. Barnard เป็นผู้มีส่วนในการค้นคว้าแนวคิดนี้ โดยเน้นถึงความพยายามที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความร่วมมือในการทำงาน การออกคำสั่งนั้นไม่เพียงพอเพราะอาจจะไม่ปฏิบัติตาม ดังนั้นผู้บริหารจะต้องมีประสบการณ์สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมรู้เรื่องการติดต่อสื่อสาร การจูงใจคน การตัดสินใจ วัตถุประสงค์และความสัมพันธ์กันในองค์การเป็นการนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางด้านจิตวิทยา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอันจะส่งผลต่อความสำเร็จของงานหรือความล้มเหลวของงานในการจัดการด้วยกันทั้งสิ้น

4. ทฤษฎีแบบระบบราชการ (Bureaucratic Model Theory) ของ Max Weber เป็นผู้ริเริ่มการใช้การจัดการตามรูปแบบนี้โดยมีหลักสำคัญ คือ

4.1 แบ่งส่วนงานตามความชำนาญเฉพาะอย่างของผู้ปฏิบัติงาน

4.2 ไม่เป็นเรื่องส่วนตัว ยึดหลักการและความถูกต้องไม่ยึดตัวบุคคล

4.3 ยึดการบังคับบัญชาเป็นลำดับขั้นตอนของอำนาจหน้าที่

4.4 มีกฎเกณฑ์วางไว้อย่างเป็นแบบแผน

4.5 การคัดเลือกบุคลากรเข้าสู่ตำแหน่งต้องอาศัยหลักความสามารถหรือ

ใช้ระบบ

คุณธรรม (Merit System) เป็นเกณฑ์

4.6 ยึดหลักประสิทธิภาพในการทำงานเป็นสำคัญ โดยผู้ปฏิบัติงานต้องได้รับการฝึกฝนอบรมมาก่อนเพื่อดำรงตำแหน่งของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.7 มีการปฏิบัติที่ต่อเนื่อง ระบบราชการจะหยุดยั้งไม่ได้เพราะเป็นระบบที่อาศัยหลักความมั่นคงและความเชื่อของประชาชนสามารถบริการประชาชนอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ

5. ทฤษฎีการจัดการเชิงระบบ (System Approach Management Theory) เป็นแนวความคิดที่มาจากนักวิชาการหลายคน โดยคำนึงถึงการจัดองค์กรในฐานะเป็นระบบซึ่งมีองค์ประกอบในลักษณะของปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการ ผลผลิต ผลย้อนกลับ และสภาพแวดล้อมในการจัดการจะต้องมองปัญหาให้กว้าง มีการวางแผนเตรียมรับปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ระบบย่อยอาจมีผลต่อระบบรวม การปรับปรุงระบบงานใดต้องปรับปรุงระบบงานอื่นด้วย โดยคำนึงถึงรูปแบบของระบบที่มีทั้งระบบเปิดและระบบปิด เมื่อทุกระบบปรับตัวแล้วจะลงเอย ที่จุดดุลยภาพ (Equilibrium)

รุ่ง แก้วแดง (2541 : 262-280) ได้กล่าวว่า การบริหารแบบเบ็ดเสร็จที่โรงเรียนหรือการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School – Based Management) เป็นการโอนอำนาจการตัดสินใจจากคณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่นไปยังสถานศึกษาแต่ละแห่งโดยตรง โดยมอบอำนาจการบริหารให้แก่คณะกรรมการโรงเรียน อันประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครูและผู้บริหารในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจในเรื่องงบประมาณ บุคลากรและหลักสูตร ให้โรงเรียนบริหารแบบมีส่วนร่วมและตัดสินใจโดยองค์คณะ มีลักษณะเด่น 3 ประการคือ (1)อำนาจการควบคุมอยู่ที่ชุมชน (Community Control) เป็นการถ่ายโอนอำนาจจากนักวิชาการและคณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่นไปยังผู้ปกครองและชุมชนของโรงเรียน (2)อำนาจการควบคุมอยู่ที่ครู (Teacher Control) เป็นการถ่ายโอนอำนาจไปที่คณะกรรมการโรงเรียน (3)อำนาจการควบคุมอยู่ที่ผู้บริหารโรงเรียน (Principal Control) คือการให้ผู้บริหารโรงเรียนรับผิดชอบการตัดสินใจโดยขอความเห็นจากคณะครู ผู้ปกครองและชุมชน

วิจิตร ศรีสะอ้าน (2542 : 16) การจัดการศึกษาหรือการบริหารการศึกษาถือว่า 4 M's ประกอบด้วย Man, Money, Material, Management เป็นทรัพยากรที่เป็นปัจจัยพื้นฐาน กล่าวคือ การบริหารการศึกษาจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายจะต้องอาศัยบุคลากรที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอจะต้องได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการมากพอ มีวัสดุอุปกรณ์ตามความต้องการของโครงการหรือแผนงานและต้องมีระบบบริหารที่มีประสิทธิภาพที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดผู้บริหารโรงเรียนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา จะต้องอาศัยความรู้ความสามารถ คุณลักษณะที่ดีและมีคุณธรรม การบริหาร

จึงจะประสบผลสำเร็จเพื่อจะได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเรียนการสอน ในบรรดาทรัพยากรทั้ง 4 อย่าง ได้แก่ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์และระบบการจัดการ “คน” เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด

สุริยะ สิทธิกลาง (2545 : 23) จากสภาพปัญหาการบริหารโรงเรียนของไทยในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการบริหารในระดับสถานศึกษาดังนี้คือ ต้องกระจายอำนาจการจัดการศึกษาให้โรงเรียนอย่างแท้จริง ต้องวางระบบการตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา ระบบการประเมินผล ตลอดจนการมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและชุมชนในการตรวจสอบและมีการเผยแพร่ การรายงานผลให้สาธารณชนได้รับทราบ

แนวทางการบริหารโรงเรียน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาและการบริหารโรงเรียนไว้หลายหมวด ดังนี้

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา บัญญัติไว้ว่า

แนวการจัดการศึกษายึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุด ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ โดยเน้นความสำคัญที่ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม กระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมแต่ละระดับการศึกษา การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเน้นความสำคัญทั้งความรู้และคุณธรรม สาระการเรียนรู้ เน้นความรู้เกี่ยวกับตนเอง คณิตศาสตร์และ ภาษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม กีฬา ภูมิปัญญาไทย การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ใช้ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไข
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็นรักการอ่านและใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ทุกวิชา
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย

เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ พฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสเข้าศึกษาต่อและให้นำผลการประเมินผู้เรียนมาใช้ประกอบการพิจารณา

ให้สถานศึกษามีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถานบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อให้พัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชนให้สถานศึกษาพัฒนาระบบกระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา

หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา

การบริหารและการจัดการศึกษา แบ่งเป็น 3 ระดับ คือระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่และระดับสถานศึกษา ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปยังเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาโดยตรงในด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารบุคคลและการบริหารทั่วไป เป็นไปตามกฎกระทรวง คณะกรรมการเขตพื้นที่ มีหน้าที่ กำกับ ดูแลสถานศึกษา จัดตั้ง ยุบรวมและเลิกสถานศึกษา ประสานส่งเสริมสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่ ประสานส่งเสริมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา บุคคลและองค์กรต่าง ๆ และกำกับดูแลหน่วยงานศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม องค์กรประกอบของคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา ผู้แทนองค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สมาคมวิชาชีพ ผู้บริหารสถานศึกษา สมาคมครู ผู้ปกครองและผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่ กำกับ ส่งเสริม สนับสนุนกิจการของสถานศึกษา องค์กรประกอบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้แทน ผู้ปกครอง ครู องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ศิษย์เก่าผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหารสถานศึกษา การ บริหารและการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาระดับใดระดับ หนึ่งหรือทุกระดับ การบริหารและการจัดการศึกษาของเอกชน เน้นความมีอิสระ รัฐกำกับติดตาม ประเมินคุณภาพและมาตรฐานสนับสนุนด้านเงินอุดหนุน วิชาการ สิทธิประโยชน์ ลดหย่อนหรือ ยกเว้นภาษีการศึกษาได้ทุกระดับ ทุกประเภท

หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา ทุกระดับประกอบด้วยระบบการประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอก หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและให้ถือ ว่าการประกันคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษา โดยการจัดทำรายงานประจำปี เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงาน รับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์วิธีการประเมินคุณภาพ ภายนอกและทำการประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อตรวจสอบคุณภาพของสถานศึกษาอย่าง น้อยหนึ่งครั้งในทุกห้าปี

สรุปได้ว่า แนวการจัดการศึกษายึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุดผู้เรียนสามารถเรียนรู้และ พัฒนาตนเองได้และผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพโดยเน้นความสำคัญที่ ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม เน้นความรู้เกี่ยวกับตนเอง คณิตศาสตร์และภาษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม กีฬา ภูมิปัญญาไทย การประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความ ถนัดของผู้เรียนและคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ผูกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ใช้ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขจัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ รวมทั้ง ปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์จัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อ การเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ส่งเสริมการดำเนินงานและการ จัดตั้งแหล่งเรียนรู้ กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปยังเขตพื้นที่ การศึกษาและสถานศึกษาโดยตรงในด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารบุคคลและการบริหาร ทั่วไป มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

2. การบริหารงานวิชาการ

หลักการและแนวคิด

1. ยึดหลักให้สถานศึกษาจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นไปตามกรอบหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง โดยมีครู ผู้บริหาร ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วม

2. มุ่งส่งเสริมสถานศึกษาให้จัดกระบวนการเรียนรู้ โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด

3. มุ่งส่งเสริมให้ชุมชนและสังคมมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นเครือข่ายและแหล่งเรียนรู้

4. มุ่งจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานโดยจัดให้มีดัชนีชี้วัดคุณภาพการจัดการหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้และสามารถตรวจสอบคุณภาพการจัดการศึกษาได้ทุกช่วงชั้นทั้งระดับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

บทบาทและหน้าที่การดำเนินงานของสถานศึกษา

การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา

1. จัดทำแผนการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้โดยความร่วมมือของเครือข่ายสถานศึกษา

2. จัดทำการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกช่วงชั้น ตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ บูรณาการการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อคุณภาพ

3. ใช้สื่อการเรียนการสอนและแหล่งเรียนรู้

4. จัดกิจกรรมพัฒนาห้องสมุด ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการเรียนรู้

5. ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

6. ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นเลิศของนักเรียนและช่วยเหลือนักเรียน

พิการด้อยโอกาสและมีความสามารถพิเศษ

การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้

1. จัดให้มีแหล่งเรียนรู้อย่างหลากหลายทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาให้พอเพียงเพื่อสนับสนุนการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

2. จัดระบบแหล่งการเรียนรู้ภายในโรงเรียนให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน เช่น พัฒนาห้องสมุดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ จัดให้มีห้องสมุดหมวดวิชา ห้องสมุดเคลื่อนที่ มุมหนังสือในห้องเรียน ห้องพิพิธภัณฑ์ ห้องมัลติมีเดีย ห้องคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต

ศูนย์วิชาการ ศูนย์วิทยาบริหาร Resource Center สวนสุขภาพ สวนวรรณคดี สวนหนังสือ สวน
ธรรมะ เป็นต้น

3. จัดระบบข้อมูลแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้
ของผู้เรียนของสถานศึกษาของตนเอง เช่น จัดเส้นทาง/แผนที่และระบบการเชื่อมโยงเครือข่าย
ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดสถานศึกษา พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

4. ส่งเสริมให้ครูและผู้เรียนได้ใช้แหล่งเรียนรู้ ทั้งในและนอกสถานศึกษา
เพื่อพัฒนาการเรียนรู้และนิเทศ กำกับติดตาม ประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการให้ยึดหลักการทำหลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นไป
ตามกรอบหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความ
ต้องการของชุมชนและสังคม มุ่งส่งเสริมสถานศึกษาให้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็น
สำคัญให้ชุมชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วม ตลอดจนการพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้
หลากหลายทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน

หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม ได้มีหน่วยงาน นักวิชาการและนักการศึกษาให้
ความหมายของการมีส่วนร่วมมากมาย ดังนี้

กำพล แสนบุญเรือง (2542 : 57) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การ
ทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ โดยกระทำการงานดังกล่าวในห้วงเวลาและ
ลำดับที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะและเหมาะสมกับทั้งการกระทำการงานดังกล่าว ด้วย
ความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการ
ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (Teamwork) มีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างและสนับสนุนให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงและการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจ
สถานการณ์และอุปสรรคมากขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา

ไตรรัตน์ โคสะสุ (2543 : 16) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง
ความร่วมมือของประชาชนที่มีความเห็นพ้องต้องกันเพื่อเข้ามาร่วมรับผิดชอบในการวางแผนการ
ตัดสินใจ การสนับสนุน การลงมือปฏิบัติตามแผนและการประเมินผล โดยการกระทำผ่านกลุ่ม
หรือองค์กรเพื่อให้บรรลุความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้

รัตวัลย์ วจนรจนา (2544 : 174) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง
การให้โอกาสของประชาชนได้ตัดสินใจและหาทางเลือก ตลอดจนกำหนดทิศทาง ในการพัฒนา

ด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์และผลกระทบต่อการพัฒนา ทั้งในแง่ดีและแง่ไม่ดี

เจลิยว บุรีภักดีและคณะ (2545 : 113) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงอย่างถาวร

นพรัตน์ คงยืน (2546 : 5) ได้กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ ดำเนินการ ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล บทบาทหน้าที่ของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อภารกิจการพัฒนาหรือการดำเนินงานของโรงเรียนให้มีความก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการให้ความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่ายในการร่วมคิดตัดสินใจ ในการวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางการปฏิบัติ ดำเนินการ กำกับ ติดตาม ร่วมกันสรุปและประเมินผลการดำเนินงานตามที่วางวัตถุประสงค์ไว้ร่วมกัน

ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีผู้ทำการศึกษาไว้เป็นจำนวนมากและให้ความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 : 16) ได้สรุปแนวคิดสำหรับการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นความพยายามที่จะจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในองค์กรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมรับผิดชอบละร่วมมือกันในการพัฒนางานด้วยความเต็มใจ

ศักรินทร์ สุวรรณโรจน์ (2541 : 7) ได้กล่าวถึงการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการให้ทุกคนในหน่วยงานหรือในทีมได้มีส่วนร่วมในการบริหาร คือ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมกันแก้ปัญหา โดยดำเนินการทุกกระบวนการบริการตั้งแต่การวางแผน การแบ่งงาน การมอบหมายงาน การติดตามผลงานและการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับงาน

สุพิณ เกชาคุปต์ (2544 : 92-93) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation Management) เป็นแนวทางการบริหารที่เปิดโอกาสให้พนักงานเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดการวางแผนและการตัดสินใจในงานต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนรับผิดชอบอยู่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรทำให้พนักงานเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินงานต่าง ๆ ขององค์กรใดที่ใช้นโยบายการบริหารแบบนี้เป็นการแสดงให้พนักงานได้รู้ว่าฝ่ายบริหารเห็นความสำคัญของพนักงานที่มีต่อความสำเร็จขององค์กร ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดี มีความภูมิใจและรับผิดชอบต่องานอย่างเต็มที่ซึ่งเป็นการจูงใจในการทำงานที่ดีวิธีหนึ่ง

สมยศ นาวิการ (2545 : 1) ให้ความหมายการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึงกระบวนการให้บุคลากรมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ เน้นการมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของบุคคล ที่ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาของการบริหารจัดการอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดของการกระจายอำนาจ

วีระวัฒน์ อุทัยรัตน์และคณะ (2546 : 18) ได้กล่าวถึงการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ว่ากระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวทางการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ.2539-2550 ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ในการปฏิรูประบบบริหารการศึกษาไว้โดยมุ่งกระจายอำนาจ เอื้อเพื่อให้สถานศึกษามีอำนาจตัดสินใจด้านการบริหารและการศึกษาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่นมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีความพยายามในการกระจายอำนาจในการกำหนดนโยบายและการบริหารโรงเรียน รวมทั้งสถานศึกษาทุกระดับทุกประเภทให้กับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในรูปคณะกรรมการของสถานศึกษา เพื่อให้การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างรวดเร็วเหมาะสมและสอดคล้องกับท้องถิ่น

สรุปได้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมหมายถึงการเข้าร่วมอย่างแท้จริงของกลุ่มบุคคลในบทบาทการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องทุกขั้นตอน ร่วมกันทำร่วมกันแก้ปัญหาตั้งแต่การวางแผน การแบ่งงาน การมอบหมายงาน การติดตามผลและการแก้ปัญหาที่ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาของการบริหารจัดการอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดของการกระจายอำนาจ

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนามีด้วยกันหลายลักษณะ มีนักการศึกษาหลายท่านสรุปไว้ดังนี้

วิชิต นันทสุวรรณ และจำนง แรกพินิจ (2541 : 3) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนว่า ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน นับตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผลและร่วมรับประโยชน์ โดยรัฐได้ปรับปรุงและพัฒนาการจัดการสถานศึกษาให้เอื้อต่อแนวคิดนี้ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนชุมชน โครงการมัธยมศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทและโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท การจัดการศึกษาภายใต้โครงการทางการศึกษาที่รวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางไม่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ ประกอบกับกระแสการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นได้ก่อตัวแรงขึ้น ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนภายใต้โครงสร้างที่เป็นอยู่นี้ชุมชนจะมีรูปแบบที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษา คือ

1. รูปแบบการเป็นผู้สอนผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ โดยการผ่านทางผู้นำและผู้รู้หรือผู้มีภูมิปัญญา ตลอดจนประเพณีและพิธีต่าง ๆ ที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่มีคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่ไปสู่ผู้เรียน

2. รูปแบบการบริหารและการจัดการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งจะได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากโรงเรียน โดยอาศัยระเบียบคำสั่งของราชการมารับรอง เช่น คณะกรรมการโรงเรียนซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการบริหารและการจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

อุทัย บุญประเสริฐ (2542 : 40-45) ได้ศึกษาค้นคว้ารูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน พบว่า มีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญอย่างน้อย 4 รูปแบบที่มีความสำคัญต่อการบริหารโรงเรียน ได้แก่

1. รูปแบบที่มีผู้บริหารโรงเรียนเป็นหลัก (Administration Control)
2. รูปแบบที่มีครูเป็นหลัก (Professional Control)
3. รูปแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control) ซึ่งจุดประสงค์ของ

รูปแบบการบริหารที่ควบคุมโดยชุมชน คือ การเพิ่มความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนและผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้รับบริการการศึกษาที่มีความพึงพอใจในการศึกษาที่จัดให้มากที่สุด แนวคิดสำคัญ คือ หลักสูตรของโรงเรียนควรตอบสนองความต้องการและค่านิยมของผู้ปกครองและชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด คณะกรรมการโรงเรียนจึงมีส่วนรับผิดชอบจำนวนตัวแทนผู้ปกครองและชุมชนมากที่สุด

ทั้งนี้ได้มีตัวอย่างรูปแบบการบริหารที่ชุมชนมีบทบาทหลัก ได้แก่ ประเทศนิวซีแลนด์ ซึ่งได้มีกฎหมายปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1989 โดยการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาไปสู่โรงเรียนและชุมชนมากที่สุด คณะกรรมการโรงเรียน เรียกว่า คณะกรรมการสภาบริหารโรงเรียน (Board of Trustees) ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง 5 คน (มาจากการเลือกตั้ง) ผู้แทนครู 1 คน (มาจากการเลือกตั้ง) ผู้บริหารโรงเรียนและนักเรียน 1 คน (เฉพาะนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย) คณะกรรมการมีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารการเงิน การให้จ้างและการเลิกจ้างผู้บริหารและครูและการบริหารทุกอย่างในโรงเรียน คณะกรรมการจะต้องมีนโยบายการบริหารที่ชัดเจนระบุไว้ในธรรมนูญโรงเรียน (School Charter) เพื่อความชัดเจนและสามารถตรวจสอบได้

นอกจากนี้ยังมีในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ออกกฎหมายปฏิรูปการศึกษา (Chicago Reform Act) ใน ค.ศ. 1988 ได้มอบอำนาจในการบริหารให้แก่คณะกรรมการโรงเรียนซึ่งมีอำนาจในการจ้าง การประเมินหรือเลิกจ้างผู้บริหารโรงเรียนได้ คณะกรรมการโรงเรียน โดยประกอบด้วยสมาชิกทั้งสิ้น 11-12 คน เป็นผู้ปกครอง 6 คน ผู้แทนชุมชน 2 คน

ผู้แทนครู 2 คน ผู้บริหารโรงเรียนและนักเรียน (เฉพาะระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย) ผู้แทนผู้ปกครองและชุมชนมาจากการเลือกตั้งทุก ๆ 2 ปี ผู้แทนครูได้รับการแต่งตั้งจากเขตการศึกษา โดยการผ่านการลงมติจากคณะครู ผู้บริหารมีสิทธิในการออกเสียงในทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประเมินและสัญญาจ้างผู้บริหารเอง

4. รูปแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (Professional / Community Control SBM) แนวคิดของรูปแบบการบริหารลักษณะนี้มีความเชื่อว่าทั้งครูและผู้ปกครองต่างมีความสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กครูจะได้รับค่านิยมและความต้องการของผู้ปกครอง ในขณะที่ผู้ปกครองก็มีโอกาสช่วยสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนของครูด้วย สัดส่วนของผู้แทนครูและผู้แทนจากผู้ปกครอง/ชุมชน จะมีเท่า ๆ กันในคณะกรรมการโรงเรียน เป็นคณะกรรมการบริหาร

องค์การสหประชาชาติ ได้รวบรวมข้อมูลของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (spontaneous) เป็นการร่วมโดยอาสาสมัครหรือรวมตัวกันเองขึ้นมา เพื่อแก้ปัญหาของตนเองเป็นการกระทำที่มีได้ช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (induced) เป็นการเข้าร่วมโดย ความต้องการเห็นชอบหรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล รูปแบบนี้เป็นลักษณะทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา

3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (coercive) เป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาล ภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้ถูกกระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้ผลในระยะยาวและจะมีผลเสียที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

เจลีเยว บุรีภักดี และคณะ (2545 : 115) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่า เป็นต้น การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการอะไร โดยที่รัฐไม่รู้ความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้นและการมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ โดยการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหาและความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

สรุปได้ว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วม สามารถจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเองหรือโดยการสมัครใจ การมีส่วนร่วมแบบชักนำหรือการชักจูง และการมีส่วนร่วมแบบบังคับหรือกำหนดให้ทำ

แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการศึกษา

ได้มีหน่วยงาน นักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่หลากหลายและแตกต่างกันไป ดังนี้

สุมนธา พรหมบุญ และคณะ (2541 : 33-34) ซึ่งได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ว่าหนทางที่จะไปสู่มิติแห่ง “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “สังคมแห่งการเรียนรู้” ได้โดยการให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น แม้ว่าจะงานของสุมนธา พรหมบุญและคณะ จะมีฐานการศึกษาในระบบ แต่มีสาระที่นำมาพิจารณาประยุกต์เพื่อจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการทำงานกับชุมชนได้หลายประเด็นซึ่งเหตุผลที่สนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้แก่

1. ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในโลกใบนี้ ซึ่งได้ถูกค้นพบใหม่เสมอ ๆ โดยการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

2. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกของชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริงเพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเองได้ลงมือปฏิบัติ ทำกิจกรรมกลุ่ม ฝึกทักษะการเรียนรู้ ทักษะการบริหารจัดการ ทักษะการเป็นผู้นำ ผู้ตามและที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงมากที่สุดวิธีหนึ่ง

3. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขต่อชุมชน

4. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุกคนได้รับการยอมรับได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

พนม พงษ์ไพบูลย์ (2544 : 33-34) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาเป็นของประชาชน ทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษา เพราะฉะนั้น หลักการจัดการศึกษาในอนาคตจึงใช้หลักการกระจายอำนาจ ส่งเสริมสนับสนุนให้ท้องถิ่น ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดูแลการศึกษา

บำรุง ชูประเสริฐ (2546 : 17) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา การศึกษาในสภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ การศึกษาต้องเตรียมคนให้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับเศรษฐกิจยุคโลกาภิวัตน์ โดยการศึกษาจะต้องบรรลุเป้าหมายในการสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์กรแหล่งการเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาและยกระดับการศึกษาของประเทศให้สามารถเข้าสู่การแข่งขันได้ด้วยแรงผลักดันดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาคุณภาพของคน สังคมและชุมชนด้วยการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา โดยให้คน สังคม ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาการศึกษาและพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง

ทัศนีย์ แสงอรุณ (2550 : 50) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้สมาชิกได้รับประสบการณ์ที่สำคัญกับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง ดีและมีความสุข ทำให้ครูกับผู้ปกครองมีความสัมพันธ์และเจตคติที่ดีต่อกัน โรงเรียนและผู้ปกครองสามารถสร้างบทบาทใหม่ในความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ ครูมีบทบาทใหม่ก็คือเป็นผู้สนับสนุนครอบครัว ส่วนผลที่เกิดขึ้นกับโรงเรียน ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในกิจการโรงเรียนมากขึ้นและสนับสนุนความพยายามในการปฏิรูป การที่พ่อ แม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียน ทำให้โรงเรียนได้รับการสนับสนุนในเรื่องการปฏิรูป ส่วนผลผลิตที่เกิดขึ้นกับชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์กับโรงเรียนและภาวะผู้นำ ซึ่งเป็นบทบาทใหม่สำหรับชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมที่ทุกคนควรได้รับเพื่อสิทธิทุกสิทธิในชุมชนนั้น ๆ รวมเป็นพลังชุมชนที่ยิ่งใหญ่ที่จะไปสู่การป้องกันปัญหาการแก้ปัญหาซึ่งนำไปสู่การพัฒนาอันเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นของกำหนดปัญหา การกำหนดวิธีการแก้ปัญหา การปฏิบัติและการประเมินผล ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงมีความจำเป็นที่ต้องมียุทธศาสตร์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมการปฏิบัติงานจริง ผู้เกี่ยวข้องทุกคนโดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่แยกออกจากการเรียนรู้ออกจากชีวิตจริง ดังนั้น ผลของการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมทางการศึกษาเป็นการให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่จะนำไปสู่การป้องกันปัญหา การแก้ไขปัญหา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาอันเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกำหนดปัญหา การกำหนดวิธี การแก้ปัญหา การปฏิบัติและการประเมินผลเพื่อสร้างทางเลือกที่มีความสอดคล้องกับศักยภาพและความพร้อมของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่ได้อย่างหลากหลายและเหมาะสม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ได้มีหน่วยงาน นักวิชาการและนักการศึกษากล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่หลากหลายและแตกต่างกันไป ดังนี้

จุฬารัตน์ โสตะ (2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ซึ่งได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วม 8 ขั้น (Participation Ledger)

ขั้นตอนที่ 1-2 รวมเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม หมายถึง ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริงแต่เป็นการสั่งให้ประชาชนทำตาม

ขั้นตอนที่ 3-5 รวมเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีการหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน หมายถึง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในบางส่วน บางเรื่องเท่านั้นเพราะบางเรื่องผู้มีอำนาจเต็มสงวนเอาไว้

ขั้นตอนที่ 6-8 รวมเรียกว่าการมีส่วนร่วมระดับอำนาจของประชาชน ซึ่งเป็นระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาก โดยพัฒนาจากขั้นที่ 6,7 จนถึงขั้นที่ 8 ขั้นควบคุมโดยประชาชนเป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนอาจเป็นผู้ใช้อำนาจเอง ดังภาพที่ 3

ขั้นที่ 1 ฤกษ์จัดกระทำ (Manipulation)	การมีส่วนร่วมระดับอำนาจของประชาชน
ขั้นที่ 2 บำบัดรักษา (Therapy)	
ขั้นที่ 3 รับฟังข่าวสาร (Informing)	
ขั้นที่ 4 ปรึกษา (Consultation)	การมีส่วนร่วมบางส่วน
ขั้นที่ 5 ปลอบใจ (Placation)	
ขั้นที่ 6 เป็นหุ้นส่วน (Partnership)	
ขั้นที่ 7 ใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Delegated power)	การมีส่วนร่วมเต็ม
ขั้นที่ 8 ควบคุมโดยประชาชน (Citizen Control)	

ภาพที่ 3 บันไดการมีส่วนร่วม 8 ขั้นตอนของอาร์นสไตน์
ที่มา : (จุฬารักษ์ โสตะ. 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

บัญชา แก้วส่อง (2537 : ไม่ปรากฏเลขหน้า อ้างถึงใน อรรถยา ศรีสุนาครัว. 2547) ซึ่งได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา หาสาเหตุของปัญหา กำหนดความต้องการและความสำคัญของปัญหา ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

3. ขั้นตอนที่ 3 ขั้นดำเนินการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ โดยสนับสนุนทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือการเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและ ดำเนินการขอความร่วมมือช่วยเหลือจากภายนอก

4. ขั้นตอนที่ 4 ขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการ รับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาในทุกด้าน

5. ขั้นตอนที่ 5 ขั้นประเมินผลการพัฒนา ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการ ประเมินผลการพัฒนาที่ได้กระทำไป ว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งการประเมินอาจอยู่ใน รูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) อันเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าที่ทำ เป็นระยะหรือการประเมินผลรวบยอด (Summative Evaluation)

นอกจากนี้ยังได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนี้ให้ความสำคัญ ต่อประชาชนในฐานะเป็นผู้กำหนดหรือเป็นเจ้าของกระบวนการทั้งหมดในการพัฒนาหรือกิจการ อื่นใดที่เกิดขึ้นในชุมชน ฉะนั้นแนวคิดนี้จึงเน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนและ/หรือชุมชนเข้ามา มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนมาการทำงาน นับตั้งแต่ร่วมริเริ่มพัฒนา ร่วมวางแผนพัฒนา ร่วม ดำเนินการพัฒนา ร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาและร่วมประเมินผลการพัฒนา ในส่วนของ ประเทศไทยแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและ/หรือชุมชนที่เริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ภายใน องค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้ว ได้ค่อย ๆ ขยายตัวออกไปในวงกว้างจนเป็นที่ ยอมรับขององค์กรทั่วไปและหน่วยงานในภาครัฐ จนกระทั่งแนวคิดนี้ได้กลายเป็นกระแสหลักของ การพัฒนาชนบทช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และ สืบเนื่องต่อมาถึงทุกวันนี้ ประเทศไทยอยู่ในช่วงของการถกเถียงและแสวงหารูปแบบที่เหมาะสม ในการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น แนวคิดการมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญยิ่งขึ้นและ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้

จากแนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเป้าหมายของการทำงานแบบมีส่วนร่วมอยู่ที่การ พัฒนาคุณภาพตนเป็นสำคัญ ดังเห็นได้จากกระบวนการทำงานที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วน ร่วมในทุกขั้นตอน จึงทำให้สามารถเชื่อมโยงได้ว่าขั้นตอนทั้งหมดของการมีส่วนร่วมนั้นแท้จริง คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแล้วนี้จะช่วยให้ประชาชนมีศักยภาพเพียงพอ ในการดำเนินงานพัฒนาต่อไปด้วยตนเอง โดยกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนมีองค์ประกอบ สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์และวินิจฉัยปัญหา 2) การวิเคราะห์ทางเลือก/ทางออก 3) กิจกรรมเรียนรู้ 4) การติดตามประเมินผล และ 5) การแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งหากนำ องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้มาเปรียบเทียบกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้กับขั้นตอนการมีส่วนร่วมของบัณฑิต
แก้วส่อง

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
การวิเคราะห์และวินิจฉัยปัญหา	ริเริ่มพัฒนา
การวิเคราะห์ทางเลือก/ทางออก	วางแผนพัฒนา
กิจกรรมเรียนรู้	ดำเนินการพัฒนา
การติดตามประเมินผล	ประเมินผลการพัฒนา
การแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน	รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

ที่มา : บัณฑิต แก้วส่อง (อ้างถึงใน อรรถนญา ศรีสุนาคร้าว. 2547)

ชูชาติ พ่วงสมจิตต์ (2541 : 22-23) ยังได้ให้แนวคิดว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็น
บันไดการมีส่วนร่วม (Participation Leader) 8 ขั้นดังนี้

1. ขั้นถูกจัดกระทำ (Manipulation)
2. ขั้นบำบัดรักษาการมีส่วนร่วมเทียมหรือการไม่มีส่วนร่วม (Therapy) (Pseudo Participation or non - Participation)
3. ขั้นรับฟังข่าวสาร (Information)
4. ปรีक्षा (Consultation) (Degree of tokenism or Partial Participation)
5. ขั้นปลอบใจ (Placation) การมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วม

บางส่วน

6. ขั้นเป็นหุ้นส่วน (Partnership)
7. ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Delegated power)
8. ขั้นควบคุมโดยประชาชน (Citizen Control) โดยการมีส่วนร่วมระดับอำนาจ

ของประชาชน (Degree of Citizen Power)

ขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 รวมเรียกว่าเป็นขั้นที่มีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม หมายถึง
ประชาชนยังไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง

บันไดขั้นที่ 3-5 รวมเรียกว่า เป็นการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วม
บางส่วน หมายถึง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้บางส่วนบางเรื่องเท่านั้น เพราะ
บางส่วนผู้มีอำนาจสงวนเอาไว้แต่ก็นับว่ายังดีกว่าขั้นที่ 1-2

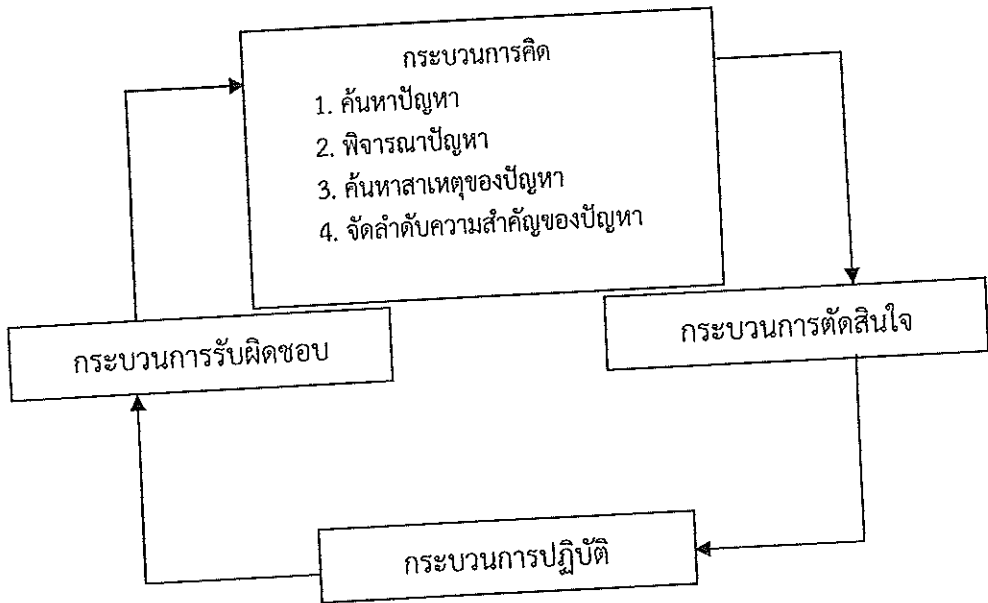
บันไดขั้นที่ 6-8 รวมเรียกว่า การมีส่วนร่วมระดับอำนาจประชาชน โดยเป็นระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาก โดยพัฒนาจากขั้นที่ 6,7 จนถึงขั้นที่ 8 ควบคุมโดยประชาชนเป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชน โดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

สรุปได้ว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากการสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหา โดยการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา เพื่อทำความเข้าใจและนำไปเป็นข้อมูลสำหรับวางแผนการดำเนินการพัฒนา การปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผล แต่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ยึดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของบัทเลอร์ แก้วส่อง ซึ่งได้กำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มพัฒนา 2) ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนพัฒนา 3) ขั้นตอนที่ 3 ขั้นดำเนินการพัฒนา 4) ขั้นตอนที่ 4 ขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา และ 5) ขั้นที่ 5 ขั้นประเมินผลการพัฒนา

วิธีการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม

วิธีการกระตุ้นการมีส่วนร่วม ซึ่งเฉลี่ยว บุรีภักดี และคณะ (2545 : 119) ได้สรุปไว้ดังนี้ คือ การกระตุ้นให้มีส่วนร่วม โดยให้ร่วมคิดร่วมทำเรื่องที่เป็นประเด็นปัญหาใกล้ตัวและแนวทางการพัฒนาที่ไม่ยากนักในพื้นที่นั้นก่อนหากิจกรรมที่ให้ร่วมคิด ร่วมทำ ในการแก้ไขปัญหา เช่น ปัญหายาเสพติด การรณรงค์การเลือกตั้ง การจัดทำแผนชุมชน ฯลฯ ไปอย่างต่อเนื่อง การสร้างบรรยากาศให้เปิดรับฟังปัญหาชาวบ้านและบางกรณีที่กำลังของชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขให้เป็นรูปธรรมได้โดยชี้แนะเท่าที่จำเป็น แต่ไม่ชักนำโดยเด็ดขาดจากการร่วมคิดและร่วมทำในกิจกรรมจากง่ายไปยากที่ค่อย ๆ ประสบความสำเร็จจะนำไปสู่การเรียนรู้ ความมั่นใจและชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืนในอนาคต

สิ่งจูงใจประกอบการกระตุ้น การกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชุมชนให้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา จำเป็นต้องมีสิ่งจูงใจทั้งในระยะสั้นและระยะยาว คือ การจัดให้มีการประชุม ประชุมเสนอความต้องการและจัดลำดับความสำคัญห้ามเปลี่ยนแปลงเด็ดขาด โดยไม่มีผู้กำกับดูแลอย่างเคร่งครัดก่อนจะดำเนินการใด ๆ ทำให้เห็นความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่าความคิดเห็นของชุมชน ในระยะยาวสามารถดำเนินการโดยจัดให้มีการติดตาม ดูแล ควบคุมการดำเนินการทุกระยะและจัดให้มีการประเมินผล ตลอดทั้งปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่และความต้องการของชุมชนที่เป็นอยู่ โดยมีกระบวนการพัฒนาตามแผนภาพประกอบข้างล่างนี้

ภาพที่ 4 วงจรการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
ที่มา : (ปรับปรุงจาก เฉลียว บุรีภักดี และคณะ. 2545 : 121)

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กำหนดให้มีการจัดการศึกษาของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนมีความพร้อมและสนใจร่วมจัดการศึกษาเป็นเรื่องจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องร่วมกันในการดำเนินการ

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา

มีหลายท่าน ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษาซึ่งพอประมวลได้ ดังนี้

บุญเลิศ ทิพจร (2544 : 8) ให้ความหมายว่า กระบวนการที่ชุมชนโดยบุคคล คณะบุคคลหรือองค์กรของชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียน ตามกระบวนการบริหารของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 6 ขั้นตอน คือ การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ การประสานงาน การงบประมาณและการประเมินผล

วรวรรณ ตันตเสนา (2546 : 4) ได้ให้ความหมายว่า การเข้ามามีสิทธิ มีส่วนร่วม สนับสนุนข้อเสนอแนะในการช่วยเหลือของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นในกิจกรรมพัฒนาการศึกษา

ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งหมายถึงการวางแผน การจัดแสงหาทรัพยากร การร่วมมือ
ประสานงานและการประเมินผลของโรงเรียน

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2547 : 48) ให้ความหมายไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชน
หรือภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารการศึกษา ไม่ว่าจะมีส่วนร่วมในการ
วางแผน การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การประสานงาน ตลอดจนการประเมินผลใน
ลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำและร่วมแก้ไขปัญหาด้วยความเสียสละและเต็มใจ

ชุมพล สนิทวงศ์ (2548 : 6) ให้ความหมายไว้ว่า วิธีการที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วน
ร่วมในการวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบและการปรับปรุงแก้ไข เพื่อจัดการศึกษา

ณรงค์ อภัยใจ (2549 : 4-5) ได้ให้ความหมายว่า การที่ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องใน
กิจการของโรงเรียนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลในฐานะ
ผู้สนับสนุนช่วยเหลือร่วมมือในการจัดการศึกษาของโรงเรียนด้านการวางแผน การประสานงาน
การจัดสรรทรัพยากรและการประเมินผล

พัชรินทร์ จูแวน (2549 : 4) ได้ให้ความหมายว่า การเข้าร่วมสนับสนุน เสนอแนะให้
การช่วยเหลือของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นในกิจกรรมพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนในด้านการให้
คำปรึกษาการวางแผน การประสานงาน การจัดหาทรัพยากรและการประเมิน

จุฑามาศ สนิทดี (2550 : 6) ให้ความหมายว่า การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุน
เสนอแนะ ให้การช่วยเหลือและคาดหวังในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง
กับการวางแผน การแสวงหาทรัพยากร การดำเนินการ การประเมินผล ทั้งที่เป็นข้อกำหนด
ระเบียบและวิธีการในสถานศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน

ธีระ รุญเจริญ (2550 : 206) กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมคือ การที่ผู้บริหาร
เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานเข้ามามีบทบาทในการพิจารณาปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน ร่วมรับผิดชอบ
ในการบริหารงานบางอย่างเพื่อประโยชน์ในการระดมกำลังความคิดและแบ่งเบาภาระหน้าที่ของ
ผู้บริหาร

พระครูวิจิตรบวรธรรม (2550 : 8) กล่าวถึงการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่า คือ การ
กระจายอำนาจการบริหารอย่างมีส่วนร่วมในทุกระดับ เป็นหลักการที่สำคัญที่สุดของเป้าหมาย
ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ อันเป็นการเปิดกว้างให้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครอง ชุมชน
สถาบันทางสังคม ได้มีบทบาทเป็นทุนทางสังคมให้แก่การศึกษาทุกระบบ

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น หมายถึง กระบวนการที่
ชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีบทบาทเพื่อการระดมกำลังความคิด ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมสนับสนุน
เสนอแนะ ให้การช่วยเหลือเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานบริหารการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการ

วางแผน การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การประสานงาน การแสวงหาทรัพยากร การดำเนินการและการตรวจสอบประเมินผล เพื่อให้งานบรรลุจุดหมายตามที่ชุมชนต้องการ

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษานั้น มีหลายท่านได้กล่าวไว้พอประมวลได้ ดังนี้

อรุณ รักธรรม (เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2541 : 25 ; อ้างอิงจาก อรุณ รักธรรม. ประมวลสารวิชาชุดทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา. 2536 : 86) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมบริหารของสมาคมผู้บริหารโรงเรียนอเมริกัน (The American Association of School Administration หรือ AASA) ว่า ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดสรรทรัพยากร (Allocation)
3. การกระตุ้น (Stimulation)
4. การประสานงาน (Coordination)
5. การประเมิน (Evaluation)

สุทธิรักษ์ ปิณฑภานนท์ (2543 : 9-10) กล่าวว่ามียู่ 7 ขั้นตอน คือ

1. ประชุมเพื่อดำเนินการ
2. สืบค้นเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการจัดการศึกษาของชุมชน
3. กำหนดหลักการ จุดมุ่งหมายและเนื้อหา
4. กำหนดความเหมาะสมของผู้รับบริการ
5. การสร้างรายละเอียดของเนื้อหา
6. วิเคราะห์ความเป็นไปได้ของเนื้อหา

ดำเนินการใช้เนื้อหา

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (บุญเลิศ ทิพจร. 2544 : 8)

กำหนดให้มี 6 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน
2. การจัดองค์การ
3. การอำนวยการ
4. การประสานงาน
5. การงบประมาณ
6. การประเมินผล

ชาติชาย ฤทธิ์น้ำ (2546 : 4-5) เห็นว่า ประกอบไปด้วย 6 ด้าน คือ

1. การแสดงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ
2. การเสียสละเงิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์
3. การร่วมประชุม
4. การเป็นวิทยากร
5. การเอาใจใส่ดูแลบุตรหลานในด้านการเรียน
6. การสอนเพิ่มเติมแก่บุตรหลานในด้านต่าง ๆ

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2547 : 24) กล่าวว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีอยู่ 6 ขั้นตอน

คือ

1. การค้นหาปัญหาและสาเหตุ ตลอดจนความต้องการ
2. การวางแผนดำเนินงาน
3. การตัดสินใจ
4. การปฏิบัติการ
5. การติดตามและประเมินผล
6. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

ณรงค์ อภัยใจ (2549 : 4) พัชรินทร์ จูแวน (2549 : 3) และวรวรรณ ตัญหาเสน (2546 : 3-4) กล่าวว่า มีอยู่ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน
2. การประสานงาน
3. การจัดหาทรัพยากร
4. การประเมินผล

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (จุฬามาศ สนิทดี. 2550 : 12 ; อ้างอิงจาก ทวีทอง หงส์วิวัฒน์.

การมีของประชาชนในการพัฒนาศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล. 2527 : 101) กล่าวไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตามแนวคิดของ Uphoff and Yadav มี 5 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนควรประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและหาสาเหตุ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและกำกับ ติดตาม
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารศึกษานั้น มีประโยชน์อยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้ คือ

1. ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มศักยภาพ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจและความสามารถของตนเอง ได้เรียนรู้วิธีแสวงหาความรู้ มีความสุขในการเรียนรู้และรักที่จะเรียนรู้อย่างเต็มที่ตลอดชีวิต
  2. ครูมีความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญช่วยให้ผู้เรียนมีความสุข ผู้สอนก็มีความสุขและเรียนรู้พัฒนาตนให้เป็นครูอาชีพ
  3. ผู้ปกครองรู้และเข้าใจความถนัด ความสนใจ ความสามารถและศักยภาพในการศึกษาเรียนรู้ของผู้เรียน มีความเข้าใจบทบาทของคนในการส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนตลอดจนมีความสุขที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ของผู้เรียน
  4. ผู้บริหารได้พัฒนาโรงเรียนให้มีคุณภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียนเป็นโรงเรียนที่แท้จริงไม่ใช่โรงเรียนและได้ใช้กระบวนการบริหารที่นักเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชนมีส่วนร่วม
  5. ชุมชนและสังคมที่ส่วนร่วม ได้พลเมืองที่มีคุณภาพและมีสำนึกรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน สังคมและประเทศชาติ
  6. องค์กรอื่น ๆ ได้มีส่วนช่วยประเทศในการพัฒนาบุคคลที่จะเป็นพลเมืองที่ดี มีคุณภาพ และศักยภาพที่จะช่วยพัฒนาประเทศต่อไป
- และเมตต์ เมตต์การุณจิต (2541 : 63) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้วยอีกว่า
1. ได้ทราบถึงความต้องการของท้องถิ่น
  2. แบ่งเบาภาระหรือรับภาระแทนราชการในการจัดการศึกษาได้บางส่วน
  3. เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชนหรือผู้ร่วมงาน
  4. ลดความขัดแย้งในการบริหารงาน
  5. เป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ

6. เป็นการเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานแบบประชาธิปไตย

7. เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการบริหารงาน ซึ่งเท่ากับว่าลดต้นทุนในการผลิต เพราะทุกคนจะมีความรู้สึกร่วมกันว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร จึงช่วยกันใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

นอกจากนี้ การบริการแบบมีส่วนร่วมนั้น ยังส่งผลดีต่อการบริหารงานอีกด้วย ซึ่ง สมยศ นาวิการ (ณรงค์ อภัยใจ, 2549 : 8 ; อ้างอิงจาก สมยศ นาวิการ, การบริการแบบมีส่วนร่วม, 2545 : 22-23) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ คือ

1. เกิดการยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าการไม่มีส่วนร่วม กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทางที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว จะเกิดการยอมรับมากกว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียว เช่น ผู้บริหารพยายามให้มีการเปลี่ยนแปลงในองค์กรที่มีผลกระทบต่อพนักงาน โดยที่พนักงานไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการตั้งแต่ต้นก็จะเกิดแรงต่อต้านจากพนักงาน

2. ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับและผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความราบรื่นและ เกิดการปฏิสัมพันธ์กันในทางที่ดี

3. ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างพนักงานกับองค์กร อันเนื่องมาจากการมีความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่าในการร่วมตัดสินใจขององค์กร

4. เกิดความไว้วางใจฝ่ายบริหารมีมากขึ้น ความรู้สึกไว้วางใจเป็นองค์ประกอบที่ จำเป็นอย่างหนึ่งในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

5. การบริหารผู้ใต้บังคับบัญชาง่ายขึ้น เนื่องจากเกิดการยอมรับในการ เปลี่ยนแปลงและยอมรับในอำนาจของผู้บริหารมีมากขึ้น

6. การติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนดีขึ้น

7. การตัดสินใจของฝ่ายบริหารมีคุณภาพมากขึ้น

8. การสร้างทีมงานที่มีคุณภาพการมีส่วนร่วมช่วยปรับปรุงทีมงานให้ดีขึ้นทีมงาน

มีความร่วมมือกันในการกำหนดเป้าหมายและการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย

จากประโยชน์ของการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าว ทำให้เห็น ได้ว่า ผลประโยชน์ที่แท้จริงแล้วเป็นผลประโยชน์อันตกถึงแก่ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ไม่ว่าจะเป็นด้านของผู้เรียน ผู้สอน ผู้บริหารและสถานศึกษา อีกทั้งยังส่งผลดี ขยายออกไปสู่ผู้ปกครอง ชุมชน สังคม ประเทศชาติหรือองค์กรภายนอกสถานศึกษาเหตุที่เป็น เช่นนี้ เนื่องมาจากการบริหารการศึกษานั้น เป็นการตอบสนองต่อสภาพความต้องการของชุมชน อย่างแท้จริงและทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม จนในที่สุดก็เป็นผู้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วม นั้นเอง

สรุปได้ว่า ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา จะก่อประโยชน์ต่อผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ผู้บริหาร ชุมชนและสังคม องค์กรอื่น ๆ เพราะทำให้ได้ทราบถึงความต้องการของท้องถิ่นก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชนหรือผู้ร่วมงานช่วยลดความขัดแย้งในการบริหารงานทำให้การบริหารจัดการเกิดประสิทธิภาพ

2. ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม จะมีผลโดยตรงต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและกำลังใจของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน อันจะส่งผลให้เกิดการยอมรับและมีความผูกพันระหว่างบุคลากรด้วยกันและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

คาลด์เวล และ สปีงส์ (Caldwell & Spink, 1988 : 21-23) กล่าวถึงประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่พบจากประสบการณ์ใน Rosebery District Higt School ว่ามีประโยชน์ต่อนักเรียนกลุ่มนโยบาย ผู้บริหารและผู้นำทางการศึกษาอื่น ๆ และคณะครู ดังนี้

1. ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับนักเรียน เป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงเป็นอันดับแรกของการบริหารโรงเรียนใด ๆ มีดังนี้

1.1 ทำให้มั่นใจได้ว่าทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครู เวลา อาคารสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก วัสดุอุปกรณ์และการบริหาร จะถูกนำมาใช้เพื่อการบรรลุจุดหมายหรือความต้องการในแผนด้านการเรียนการสอน เพื่อประโยชน์ของนักเรียนได้อย่างเต็มศักยภาพ

1.2 นักเรียนมีความสำคัญที่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายในรูปแบบของสภาโรงเรียนและมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผน ซึ่งนักเรียนอาจจะมีความสนใจหรือความสามารถเป็นพิเศษ

1.3 นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในแผนงานของโรงเรียน จึงเป็นช่องทางที่จะทำให้จุดมุ่งหมาย นโยบาย แผนงาน งบประมาณและผลการประเมินได้รับการเผยแพร่ให้ทุกคนในโรงเรียนได้รับรู้ รวมทั้งตัวนักเรียนเองด้วย

2. ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มนโยบาย

2.1 กระบวนการกำหนดจุดมุ่งหมาย การกำหนดนโยบาย การจัดทำแผนการ งบประมาณและการประเมินที่จัดเป็นกระบวนการเชิงบูรณาการไม่ได้แยกเป็นส่วน ๆ ทำให้สิ่งที่กำหนดมีความชัดเจน ไม่คลุมเครือและมีความต่อเนื่อง ตลอดจนทำให้การจัดสรรทรัพยากรสอดคล้องกับลำดับความสำคัญของนโยบายและความต้องการที่กำหนดไว้ด้วย

2.2 นโยบายที่กำหนดขึ้นโดยกลุ่มนโยบายทำให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในโรงเรียนและสร้างความสบายใจให้เกิดขึ้นกับคณะครูในการจัดการเรียนการสอนตามวิชาชีพของตนเองได้อย่างเต็มที่

2.3 กลุ่มนโยบายจะทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย ส่วนการนำนโยบายปฏิบัติเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนอื่น จึงเป็นการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจนไม่ก้าวถ่างงานซึ่งกันและกัน

2.4 การให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายพื้นฐานของโรงเรียนนั้น ทำให้กลุ่มนโยบายมีวิสัยทัศน์มองเห็นภาพโดยรวมของภารกิจพื้นฐานนี้

2.5 มีการจัดทำเอกสารในการปฏิบัติงาน ดังนั้นจึงเป็นการรับรู้และเข้าใจในผลการปฏิบัติงานนั้นจากสมาชิกทุกคนในโรงเรียน

2.6 ทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามขั้นตอน เป็นระบบการเลือกยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทำให้กลุ่มนโยบายมุ่งถึงการเปลี่ยนแปลงและการมองอนาคตในระยะยาว

3. ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้บริหารและผู้นำทางการศึกษาอื่น

3.1 ทำให้ผู้บริหารแสดงบทบาทเป็นผู้นำทางการศึกษา ได้จากการทำงานร่วมกับคนอื่นและโดยคนอื่น จะทำให้มั่นใจได้ว่าจุดมุ่งหมายและความต้องการ นโยบายและแผน จะได้รับการกำหนดและจัดทำขึ้น ในกระบวนการนโยบายผู้บริหารสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้ริเริ่มนโยบายเป็นนักวิเคราะห์หรือนักวิจัยนโยบาย เป็นนักบริหารการนำนโยบายไปปฏิบัติ เป็นนักประเมินผล เป็นนักประสานงาน นักจูงใจและนักเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศ

3.2 การแสดงภาวะผู้นำในการทำงานร่วมกับผู้อื่นและโดยผู้อื่นจะช่วยสร้างวัฒนธรรมในการทำงานของโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศได้

3.3 ช่วยพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาอื่น ๆ จากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทีมแผนงานหรือคณะทำงาน

4. ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับครู

4.1 ทำให้ครูมีบทบาททางการบริหารต่อภารกิจที่สำคัญตามความชำนาญของตนเองนั้น คือ การให้การศึกษาต่อนักเรียน

4.2 ครูทุกคนมีโอกาสมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ตามความชำนาญของแต่ละคน ทำให้กำหนดนโยบายและแผนงานสอดคล้องกับเวลาและศักยภาพของครูได้

4.3 การแบ่งหน้าที่การกำหนดนโยบายและการจัดทำแผน จะช่วยเกิดความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ ลดความสับสนและความขัดแย้งที่มักเกิดขึ้นเสมอ ๆ

4.4 การที่ครูมีส่วนร่วมในทีมแผนงานจะช่วยในการตัดสินใจเพื่อจัดสรรทรัพยากรอย่างสอดคล้องกับความต้องการของตนได้

4.5 การมีส่วนร่วมในการทำแผนงานและงบประมาณจะช่วยให้ครูได้รับข้อมูลสารสนเทศและการทำงานของเพื่อนครูด้วยกันได้

4.6 การมีระบบการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ดี ครูมีส่วนช่วยให้มั่นใจได้ว่า จุดมุ่งหมายและนโยบายของโรงเรียนจะได้รับการนำไปปฏิบัติได้

4.7 การมีส่วนร่วมและการมีบรรยากาศแบบเปิดจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะครู

4.8 เปิดโอกาสให้ครูได้แสดงความรับผิดชอบ สร้างความพึงพอใจในการทำงานความมีพันธะผูกพันกับการบรรลุความมีประสิทธิภาพของโรงเรียนในระดับสูง

4.9 ช่วยลดงานเอกสารลง การกำหนดนโยบายอาจมีเพียง 1 แผ่น แผนงานและงบประมาณเพียง 2 แผ่น หรือการประเมินผลเพียง 1-2 แผ่น

สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ (2545 : 9-10) ได้กล่าวถึง ประโยชน์การบริหารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการมีความคิดและอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลาย ทำให้การปฏิบัติมีความเป็นไปได้มากกว่าการคิดเพียงคนเดียว
2. การมีส่วนร่วมในการบริหารมีผลในทางจิตวิทยา คือ ทำให้เกิดการต่อต้านน้อยลงในขณะที่เดียวกันก็มักจะเกิดการยอมรับมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการที่ผู้บริหารสามารถทดสอบว่าสิ่งที่ตนเองรู้ตรงกับสิ่งที่ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาหรือไม่
3. เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารที่ดีกว่าสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันตลอดจนการส่งเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน
4. เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานหรือผู้เกี่ยวข้องมีโอกาสได้ใช้ความสามารถและทักษะในการทำงานร่วมกัน เกิดความมีน้ำใจ (Team Spirit) และความจงรักภักดีต่อหน่วยงานมากขึ้น
5. การมีส่วนร่วมจะทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้น การตัดสินใจมีคุณภาพมากขึ้น และส่งเสริมให้การปรับปรุงงานมีความเป็นไปได้สูง ตลอดจนผู้ร่วมงานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมากขึ้นด้วย

ถวิล มาตรฐาน (2545 : 195) ได้กล่าวถึง ประโยชน์การบริหารแบบมีส่วนร่วมเกิดผลดีและเป็นประโยชน์ต่อการบริหารการจัดการเชิงกลยุทธ์หลายประการ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมเป็นการระดมสรรพกำลังจากทรัพยากรมนุษย์สามารถนำเอาประสบการณ์ความรู้และทักษะของแต่ละคนมาใช้ในการวางแผน ทำให้ได้แผนงานที่ดีสมบูรณ์ขึ้น และนำไปปฏิบัติจะประสบผลสำเร็จ

2. การมีส่วนร่วมทำให้คุณภาพการตัดสินใจสูงขึ้น ทำให้ได้แผนงานที่เกิดจากหลาย ๆ ทัศนคติและหลากหลายผู้ชำนาญการ ผู้เชี่ยวชาญ การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ส่งเสริมให้

เกิดความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ทำให้เกิดพันธสัญญา พร้อมให้ตรวจสอบช่วยให้เกิดการสนับสนุนในการนำไปปฏิบัติ

3. การมีส่วนร่วมในการวางแผนและการตัดสินใจเป็นมรรควิธีหนึ่งในการพัฒนาหรือสร้างวัฒนธรรมการปฏิบัติงาน สนับสนุนให้เกิดความสามัคคีในทีมงานและสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในองค์กร

4. การมีส่วนร่วมในการบริหาร เปิดโอกาสให้แต่ละบุคคลเพิ่มพูนประสบการณ์ในวิชาชีพและเสาะแสวงหาแนวทางพัฒนาวิชาชีพของตนเอง

5. การมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจเป็นการเปิดโอกาสอันยิ่งใหญ่สำหรับโรงเรียนที่จะลดการต่อต้านและปรับเปลี่ยนไปสู่แนวปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมถือเป็น “ความชอบธรรม” หรือเป็น “สิทธิ” ของผู้ร่วมงานทุกคน

สรุปได้ว่า ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดการมีความคิดและอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลาย การต่อต้านน้อยลง การตัดสินใจมีคุณภาพมากขึ้นทำให้แผนงานสมบูรณ์ขึ้นและนำไปปฏิบัติจะประสบผลสำเร็จ สนับสนุนให้เกิดความสามัคคีในทีมงานและสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในองค์กร

แหล่งเรียนรู้

นักการศึกษาและนักวิชาการ กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ในหลากหลายลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งความหมาย ความสำคัญ วิธีดำเนินการ รูปแบบ ประเภทการจัดแหล่งเรียนรู้ ตลอดจน ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเป้าหมายในการดำเนินการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

1. ความหมายของแหล่งเรียนรู้

จากการศึกษาค้นคว้า มีผู้กล่าวถึงความหมายของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้ กรมสามัญศึกษา (2542 : 9) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ แห่ง ที่หรือศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าศึกษาหาความรู้ความเข้าใจและความชำนาญ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 : 3) ได้อธิบายความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” อันอาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอน ที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอนเป็นการเรียนรู้ที่ไม่กำหนดเวลาเรียน ยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียนมีลักษณะเฉพาะสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่

จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกับการประเมินผลในชั้นเรียนหรือห้องเรียนจะเห็นได้ว่าการจัดอยู่มากมายทั้งที่เป็นของภาครัฐและภาคเอกชน วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเป็นการเฉพาะแตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์หรือแม้แต่หอสมุดแห่งชาติและอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2544 : 6) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ไว้ว่าแหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ ความรู้ทางวิทยาการ และประสบการณ์ที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่รู้ ใฝ่เรียนและเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

กฤษณา ศรีเกียรติ (2545 : 5) กล่าวว่าแหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานที่ที่ดำเนินกิจกรรมตามปกติของสถานที่เหล่านั้น ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ที่พึงประสงค์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แหล่งเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพอจะแบ่งแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ด้านวัสดุ (Materials)
2. ด้านเครื่องมือ (Devices)
3. ด้านเทคนิค (Techniques)
4. ด้านการติดตั้งหรืออาคารสถานที่ (Setting)
5. ด้านเนื้อหาวิชา (Content)
6. ด้านบุคคล (People)

สุวิทย์ มูลคำ (2545 : 17) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ชุมชนว่า หมายถึง

1. สถาบันของชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ตลาด ร้านค้าของชำ ลานนวดข้าว ป่า ห้วย หนอง บึง เป็นต้น

2. สถานที่หรือสถาบันที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น เช่น อุทยานการศึกษาในวัด และชุมชน อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติทางทะเล ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปะ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน หอสมุด ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เกี่ยวกับสัตว์ พืช ดิน หิน แร่ เป็นต้น

3. สื่อเทคโนโลยีที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น วีดิทัศน์ ภาพสไลด์ โปรแกรมสำเร็จรูปภาพยนตร์ ทุน หรือโมเดลจำลอง ของจริง เป็นต้น

4. สื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น หนังสือ
สารานุกรม วารสาร ตำราพื้นบ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพถ่าย เป็นต้น

5. บุคคลที่มีความรู้ด้านต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำทางศาสนา เกษตรกร ศิลปิน
หมอลำพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับแก้ไขปรับปรุง พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของ
แหล่งเรียนรู้ไว้ว่า แหล่งเรียนรู้ คือ ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ หรือศูนย์ความรู้ที่ให้เข้าไป
ศึกษาหาความรู้ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 910) ซึ่งแหล่งเรียนรู้จึงอาจเป็นไปได้ทั้งสิ่งที่เป็น
ธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นได้ทั้งบุคคลสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตและแหล่งเรียนรู้อาจจะ
อยู่ในห้องเรียนในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียนก็ได้ (เอกรินทร์ สิมหาศาล. 2546 : 5)

ไพวรรณ เกียรติโชติชัย (2546 : 14) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หมายถึง สิ่ง
ต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว เมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยทางประสาทสัมผัสแล้วจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ
ความเท่าทัน ความเป็นไปต่าง ๆ และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวช่วยให้ทันโลกทัน
เหตุการณ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีความสุข

ชัยวัฒน์ วรรณพงษ์ (2547 : 14) ได้สรุปความหมายของแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนว่า
หมายถึง บุคลากร บริเวณ สถานที่หรือศูนย์รวมความรู้ที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจและ
ความชำนาญที่โรงเรียนหรือหน่วยงานจัดให้เกิดการเรียนรู้

ภาชิต สุโพธิ์ (2547 : 10) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ หมายถึง สิ่งแวดล้อม
ต่าง ๆ ที่สามารถนำมาจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียน สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ ทั้งที่พบใน
โรงเรียนและนอกโรงเรียน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ นก ผีเสื้อ ป่าไม้ ภูเขา
แม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง ฯลฯ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ห้องสมุดศูนย์วิทยบริการ
สวนหนังสือ ป้ายนิเทศ ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี อาชีพ เป็นต้น

เจนจัด ภักดีไทย (2548 : 12) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ไว้ว่า คือ
แหล่งข้อมูลข่าวสารวิทยาการที่ให้ความรู้ ความคิดและทักษะการดำรงชีวิตในสังคม ทั้งแหล่ง
เรียนรู้ในโรงเรียนและในชุมชน แหล่งการเรียนรู้นี้สามารถจัดให้เป็นหน่วยพัฒนากระบวนการ
เรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด และส่งเสริมให้บุคคลเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ได้อย่างสมบูรณ์

สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานที่หรือศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าศึกษาหาความรู้
ความเข้าใจและความชำนาญ ที่มีรูปแบบกระบวนการเรียนการสอนไม่กำหนดเวลา ยืดหยุ่น
สอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียนมี
ลักษณะเฉพาะสร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ที่
พึงประสงค์

2. ความเป็นมา แนวคิด และหลักในการจัดแหล่งเรียนรู้

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความสนใจในการจัดแหล่งเรียนรู้เพื่อสนองการศึกษาตลอดชีวิตตามความแตกต่างของบุคคลในระดับต่าง ๆ เป็นจำนวนไม่น้อยและนับวันจะเพิ่มพูนมากขึ้น เพราะได้ตระหนักดีว่าเป็นวิธีการที่ให้การศึกษตลอดชีวิตที่ถูกต้อง ถือได้ว่าเป็นการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมแก่การดำรงชีวิตของแต่ละบุคคล เนื่องจากการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญา นำมาซึ่งเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศทุก ๆ ด้านในประเทศอังกฤษเมื่อดำเนินการเรื่อง “ปฏิรูปการศึกษา” นั้น พบว่า “การสร้างลักษณะนิสัยแห่งการเรียนรู้” สำคัญที่สุด การเรียนรู้จึงเป็น “วาระสำคัญแห่งชาติ” ที่รัฐบาลต้องดำเนินการให้ประชาชนได้เข้าใจและซาบซึ้งกับมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ทริพยากรหลักที่รัฐบาลอังกฤษกำหนดบทบาทให้เป็น “ชุมพลังแห่งการเรียนรู้” เป็น “แหล่งเรียนรู้” ที่สำคัญนั้นมีอยู่หลายประเภท (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2544 : 7-8)

ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) เป็นบุคคลแรกในกลุ่มประสบการณ์ก้าวหน้า ซึ่งมีความเชื่อว่าประสบการณ์จะนำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการลงมือกระทำหรือสัมผัสด้วยตนเอง โรงเรียนจึงควรจัดบรรยากาศและการสร้างสถานการณ์ที่ผู้เรียนได้ลงมือกระทำและหาประสบการณ์ด้วยตนเอง สถานการณ์ที่สร้างขึ้นจะต้องใกล้เคียงกับความเป็นจริงในชีวิตประจำวันเพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายต่อผู้เรียนอย่างแท้จริงต่อมาในปี ค.ศ. 1896 มีแนวความคิดเรื่องการจัดห้องเรียนแบบยึดถือประสบการณ์จากการกระทำ โดยมีนักการศึกษาชาวอเมริกันชื่อ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ตั้งโรงเรียนทดลองขึ้นที่เมืองชิคาโก (Chicago) มลรัฐอิลลินอยส์ (Illinois) การเรียนการสอนในโรงเรียนนี้แตกต่างจากโรงเรียนอื่น ๆ คือผู้เรียนมีบทบาทมากขึ้น มีโอกาสเลือกประสบการณ์ในการเรียนให้เหมาะสมกับสภาพของตน ผู้สอนไม่จำเป็นต้องให้ผู้เรียนที่เรียนเก่งและเรียนอ่อนทำทุกอย่างเหมือนกัน ในระยะหลัง เอ. เอส. นีล (A.S.Neil) ได้สร้างโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summerhill School) ขึ้น เป็นโรงเรียนกินนอน โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนที่สำเร็จออกไปมีความสุขในชีวิต ผู้เรียนจะได้เรียนตามความต้องการและความสนใจมีอิสระในการประกอบกิจกรรมไม่กำหนดตารางและไม่แบ่งชั้นเรียน ต่อมาการเรียนการสอนได้เปลี่ยนแปลงไปโดยผู้เรียนได้ศึกษาตามลำพังเป็นการศึกษาแบบรายบุคคล บทบาทของผู้สอนเปลี่ยนจากผู้ควบคุมมาเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียน ให้เลือกปฏิบัติสิ่งที่ตนสนใจ รู้จักการทำงานเป็นกลุ่มและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน (ทิตินา แชมมณี. 2543 : 13)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 : 55-59) บัญญัติไว้ว่าวิธีการจัดการเรียนรู้ในแต่ละแหล่งเรียนรู้นั้นจัดได้หลายลักษณะ คือ

1. จัดตามความพร้อมและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ เพื่อการนำเสนอข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ
2. จัดตามสาระความรู้สอดคล้องกับหลักสูตรชาติ เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสได้พบและมีส่วนร่วมในประสบการณ์ ได้ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งในและนอกห้องเรียน ได้สัมผัสกับความ เป็นจริงสร้างองค์ความรู้เองจากประสบการณ์ของตนเองทั้งจากการสำรวจ ตรวจสอบทดสอบ ความรู้ที่ได้รับและหาข้อสรุป
3. จัดตามความต้องการของผู้เรียน เพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ตลอดจนพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น
4. จัดโครงการหรือกิจกรรมที่รัฐบาลเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนการจัดการเรียนรู้นั้นมีหลายรูปแบบหลายวิธีทั้งที่เป็นแบบสัมผัส การสาธิต การทดลอง การเล่นเกม การเล่นนิทาน การละเล่นพื้นบ้าน การฝึกปฏิบัติจากผู้รู้ การสร้างสรรค์จินตนาการของผู้เรียน จากวิธีการเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง ค้นพบด้วยตนเอง สร้างความรู้ด้วยตนเอง อันนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตและได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การเป็น “องค์กร” ทำหน้าที่ “แหล่งเรียนรู้” ให้สมบูรณ์ไว้ 7 ประการ กล่าวคือ
  - 4.1 วัตถุประสงค์ : โดยกำหนดให้นำ “การศึกษา” มาเป็นเครื่องมือสร้างฐานความรู้ โดยกำหนดไว้ในพันธกิจของแหล่งเรียนรู้นั้น ๆ ให้ชัดเจน
  - 4.2 มาตรฐาน : การบริหารการศึกษาจ้องจัดทำให้เป็นมาตรฐานสากล รวมทั้งการจัดคู่มือการปฏิบัติงานที่ประสบความสำเร็จให้เป็นเอกสารสำหรับหน่วยงานอื่นใช้ประโยชน์
  - 4.3 เพื่อนร่วมงานหรือหุ้นส่วน : การทำงานต้องทำงานกับบุคคลหลายฝ่ายจึงจะสามารถให้การบริการในฐานะ “แหล่งเรียนรู้” ได้อย่างเต็มที่
  - 4.4 ทรัพยากรและขีดความสามารถ : บุคลากรของแหล่งเรียนรู้ต้องร่วมมือใกล้ชิดกับนักวิชาการอาชีพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้
  - 4.5 การฝึกอบรม : การฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องและบุคลากรของแหล่งเรียนรู้ต้องได้รับการอบรมและทำงานร่วมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มพูนพัฒนาศักยภาพของตน
  - 4.6 ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติ : โดยใช้ประโยชน์ของข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ : ประชาชนทุกคนจากทุกแห่งของประเทศต้องมีโอกาสได้เข้าถึงข้อมูลของแหล่งเรียนรู้ได้ แหล่งเรียนรู้ทุกพื้นที่ต้องสามารถประสานเชื่อมโยงกันในอนาคตที่จะสร้างและขยายเพื่อเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชาติ ตลอดจนระดับนานาชาติ

4.7 การวิจัย : การวิจัยเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่จะเป็นพื้นฐานข้อมูลให้แหล่งเรียนรู้ได้ปรับสภาพการทำงาน การเตรียมความพร้อมของบุคลากรและอุปกรณ์เพื่อให้บริการให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียนรู้ซึ่งหลากหลาย

สิปปนนท์ เกตุทัต (2545 : 7) กล่าวว่าการศึกษาไทยในอนาคตต้องจัดแหล่งเรียนรู้ในลักษณะเครือข่าย โดยในทุกคนในชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทยว่า การศึกษาเพื่ออนาคตต้องไม่เป็นระบบที่มีศูนย์กลางความรู้และการบริหารจัดการ แต่จะเป็นระบบที่คนทุกกลุ่มทุกแห่งมีโอกาสพัฒนาการเรียนรู้ และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ มีกระจายอยู่ทั่วทุกถิ่นของประเทศไทยโดยไม่มีศูนย์กลางอยู่ที่ใดที่หนึ่งเพียงแห่งเดียว เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงการศึกษาโดยมีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิตและทุกส่วนในสังคมมีส่วนเกื้อหนุนการศึกษาด้วย จัดให้แหล่งเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง การนำเอาวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้มารวมไว้ที่ใดที่หนึ่งในชุมชนเพื่อกระตุ้น ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดความเปลี่ยนแปลงเจตคติพฤติกรรมไปตามความต้องการทางการศึกษาของแต่ละบุคคลจนตลอดชีวิตแหล่งเรียนรู้อาจประกอบด้วยสื่อต่าง ๆ โสตทัศนูปกรณ์ที่จัดไว้ให้เหมาะสมกับความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละบุคคลโดยทั่วไปจะจัดเป็นมุมต่าง ๆ เช่น มุมหนังสือพิมพ์ มุมการเมือง มุมสุขภาพ มุมเกมต่าง ๆ และวิดีโอ มุมการศึกษาต่อเนื่อง เป็นต้น

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2545 : 18) ได้กล่าวว่า หลักการจัดแหล่งเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนมีความเข้มข้นคงทน ประการที่สำคัญคือต้องจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและมีความหลากหลาย โดยคำนึงถึงความสำเร็จของผู้เรียนเป็นสำคัญ พบว่า ผู้เรียนจะบรรลุเป้าหมายได้ดีถ้าลงมือปฏิบัติจริง และมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้และวิธีการหลากหลายจำเป็นต้องอาศัยแหล่งเรียนรู้ ประกอบกับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสาระที่ต้องการและได้เรียนรู้ตามสภาพจริงเป็นสำคัญ ข้อควรคำนึงในการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมีดังนี้

1. บรรยากาศในแหล่งเรียนรู้ให้เป็นสภาพจริง หรือเสมือนภาพจริง
2. จัดทรัพยากรในแหล่งเรียนรู้ให้เพียงพอ
3. ปรับสภาพของสถานที่เรียนให้ผู้เรียนเรียนด้วยตนเองมากที่สุด
4. จัดบริเวณโรงเรียนให้เกิดแหล่งเรียนรู้และแหล่งสนับสนุนการเรียนรู้
5. จัดศูนย์วิทยากรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
6. จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเน้นผู้เรียนเป็น

สำคัญ

7. มีความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน ในการดูแลสภาพแวดล้อมให้เป็น แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและนอกโรงเรียนแหล่งเรียนรู้มีวิธีจัดได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับ ความพร้อมของประชาชน และสภาพของชุมชนนั้น ๆ โดยมีองค์กรท้องถิ่นหรือประชาชนในหมู่บ้าน เป็นหลักในการจัดตั้ง

บุญเกื้อ ควรหาเวช (2546 : 18-19) กล่าวว่าสำหรับประเทศไทย ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้เริ่มทดลองจัดศูนย์การเรียนรู้เป็นครั้งแรกที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อเดือน กันยายน พ.ศ. 2516 และได้นำมาทดลองกับนักเรียนโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดย จัดห้องเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้เป็นการจัดแบบการจัดศูนย์วิชาการไว้ในห้องเรียน มีอุปกรณ์ และกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ไว้ให้นักเรียนที่สนใจก็จะมารวมในศูนย์การเรียนรู้ปฏิบัติกิจกรรม และใช้อุปกรณ์ตามที่กำหนดไว้ มีครูเป็นผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือ ปรากฏว่าผลการทดลองเป็นที่ น่าพอใจ เพราะเป็นการส่งเสริมความสนใจความถนัดของนักเรียนและช่วยไม่ให้นักเรียนเบื่อ หน่ายต่อการเรียน ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจการทำงานร่วมกับผู้อื่น และเรียนรู้ ด้วยตนเองได้ในการจักแหล่งเรียนรู้โดยทั่วไป

นาดยา ปิลันธนานนท์ และคณะ (2547 : 51-52) เสนอแนะว่าในการจัดแหล่งเรียนรู้ ควรให้ผู้เรียน ได้รับประสบการณ์ตรงจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของผู้เรียนเอง ตามทฤษฎีการเรียนรู้จากชุมชนที่มีแนวคิดที่ว่า

1. การเรียนรู้โดยพื้นฐานเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม โดยทั่วไปเราจัดระบบการ เรียนรู้ตามสภาพสังคมที่เราอยู่ ดังนั้น โรงเรียนจึงเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียนที่อยู่ในชุมชนที่ โรงเรียนตั้งอยู่
2. ความรู้ต้องบูรณาการกับชีวิตในชุมชนความรู้ที่แท้จริงต้องมีการบูรณาการทั้ง การปฏิบัติ ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคมและรอบรู้ในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่
3. กระบวนการเรียนรู้และการเป็นสมาชิกชุมชน เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ ชุมชนกำหนดสิ่งที่จะให้เราเรียนรู้ และสิ่งที่เราเรียนรู้ก็กลับคืนสู่ชุมชนด้วย
4. ความรู้และการปฏิบัติแยกจากกันไม่ได้ เป็นไปไม่ได้ที่เราจะรู้อะไรโดยไม่เคยลง มือทำ ในขณะที่เราทำอะไรได้เพราะเราได้เรียนรู้แล้ว
5. การมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นการเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ การได้ร่วมมือลง ปฏิบัติจริงในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน มีผลทั้งต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนเองและทำให้ชุมชน กลายเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ได้

สรุปได้ว่า ความเป็นมาแนวคิดและหลักการในการจัดการเรียนรู้ เป็นการจัดแหล่ง เรียนรู้ให้เป็นแหล่งข้อมูล กิจกรรม ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ตามความสนใจ ความต้องการ และ

ความสามารถ ให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและเชื่อมโยงถึงกัน จึงจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3. ประเภทของแหล่งเรียนรู้

3.1 ประเภทของแหล่งเรียนรู้จำแนกตามพื้นที่

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2544 : 9-10) ได้แยกแหล่งเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ สถานที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน คือ

1.1 พิพิธภัณฑ์หอศิลป์ ได้แก่ ห้องวัฒนธรรม ห้องภูมิปัญญา ห้องเฉลิม

พระเกียรติ

1.2 ห้องปฏิบัติการ ได้แก่ ห้องปฏิบัติการภาษา ห้องทดลอง ห้องเรียนสีเขียว ห้องพยาบาล ห้องคหกรรม ห้องแนะแนว ห้องดนตรี ห้องศิลปะ ห้องสหกรณ์

1.3 ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ ห้องคอมพิวเตอร์อินเทอร์เน็ต ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องมัลติมีเดีย โทรทัศน์เพื่อการศึกษา ห้องชมโทรทัศน์และวีดิทัศน์

1.4 ห้องสมุดโรงเรียน/ห้องสมุดกลุ่มสาระ ได้แก่ ห้องสมุดกลาง

ห้องสมุดกลุ่มสาระภาษาไทย คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา พลานามัย การงานอาชีพและเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ ศิลปศึกษา ภาษาต่างประเทศ

1.5 อุทยานการศึกษา ได้แก่ สวนสมุนไพร สวนวรรณคดี สวนเกษตร สวนธรรมะ สวนศิลป์ สวนสุขภาพ

2. แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หมายถึง บุคคลหรือสถานที่ราชการ สถานที่ของเอกชน สถานประกอบการ พิพิธภัณฑ์ สวนสาธารณะ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ

3.2 ประเภทแหล่งเรียนรู้จำแนกตามชนิดของแหล่งเรียนรู้

นิคม ทาแดง กอบกุล ปราบประชา และ อำนวย เดชชัยศรี (2545 : 34-35)

ได้จำแนกแหล่งเรียนรู้ ที่มีในชุมชนที่จะสามารถนำมาประกอบการเรียนการสอน ดังนี้

1. แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ประเภทบุคคล หมายถึง บุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม มีผลงานได้รับการยกย่อง เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งถือเป็นตัวอย่างต้นแบบกับบุคคลรุ่นหลังสืบไปในสาขาอาชีพ ตัวอย่างเช่น แม่กิมลั้ง แม่กิมเนย ที่มีความถนัดทางด้านปรุงแต่งขนมหม้อแกงเมืองเพชร โกฮับเจ้าเก่า ผู้บุกเบิกก๋วยเตี๋ยวเรือรังสิตจนเป็นที่รู้จักทั่วประเทศ ด้านการเรียนการสอน มีครูต้นแบบสร้างสรรค์ผลงานมีนวัตกรรมทางการสอนหลายรูปแบบ เช่น สอนให้สนุกเป็นสุขเมื่อได้สอน การสอนที่เน้นกระบวนการ เพื่อนสอนเพื่อน การสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร การสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา การสอนดนตรีไทยและดนตรีพื้นบ้าน

2. แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สภาพธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในโลกและอวกาศ ซึ่งไม่ได้หมายถึงสิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ เช่น ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร ห้วย หนอง คลอง บึง แม่น้ำและสัตว์ป่านานาชนิด เป็นต้นเนื่องด้วยปัจจุบันมีการนำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาใช้ประโยชน์อย่างมากจนเหลือจำนวนน้อยลง มนุษย์เริ่มตระหนักถึงภัยที่จะเกิดขึ้นเพราะขาดธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีจึงมีการรณรงค์สร้างสิ่งทดแทนธรรมชาติ ได้แก่ ปลูกป่า จัดระบบนิเวศวิทยา อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการสอนพฤกษศาสตร์ อนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์พันธุ์พืชนานาชนิด

3. แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ประเภทสื่อ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ที่ใช้เป็นช่องทางการสื่อสาร แยกได้ 2 ประเภท คือ

3.1 สื่อทางด้านกายภาพ ได้แก่ วัสดุ ลักษณะสิ่งพิมพ์ फिल्म แผ่นภาพ โปร่งใส เทปบันทึกภาพ เทปบันทึกเสียง แผ่นซีดี (CD) ชนิดเสียงและภาพ เป็นต้น

3.2 สื่อทางด้านวิธีการ ได้แก่ รูปแบบที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการใช้เทคโนโลยีพื้นฐานและเทคโนโลยีระดับสูง ได้แก่

3.2.1 สื่อท้องถิ่น ประเภทเพลง เช่น หมอลำ หนังตะลุง ลำตัด อีแซว ลำนำเพลงซอ เพลงพวงมาลัย เพลงฉ่อยและนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น

3.2.2 สื่อกิจกรรม เช่น หมากเก็บ หมากเข่ง ตีจับ มอญซ่อนผ้า เดินกะลา เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า สื่อกิจกรรมพื้นบ้านดังกล่าวมีมาแต่โบราณ หลายกิจกรรมเหมือนกับของชนเผ่าปิกมี ในทวีปแอฟริกา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสุขตื่นเต้นในกลุ่มเด็ก ๆ ปัจจุบันก็ยังได้รับความนิยมอยู่ แต่ก็มีกิจกรรมที่ได้รับการพัฒนาเป็นลำดับ จนถึงการใช้เทคโนโลยีระดับสูง เช่น โปรแกรมคอมพิวเตอร์ บทเรียนโปรแกรม โปรแกรมผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ระบบมัลติมีเดียประเภท E-Learning เป็นต้น ซึ่งการประชุมสัมมนา การปฏิบัติงานกลุ่มการทัศนศึกษาก็เข้าข่ายสื่อกิจกรรมชนิดหนึ่ง

4. แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ประเภทวัตถุและอาคารสถานที่ หมายถึง วัตถุอาคารสถานที่ ที่มีศักยภาพเป็นแหล่งความรู้ตัวของมันเอง สามารถสื่อความหมายโดยลำพังตัวเอง เช่น สถาปัตยกรรมด้านการก่อสร้าง จิตรกรรมภาพฝาผนัง ปูนูนียวัตถุด้านประวัติศาสตร์ ชิ้นส่วนของธรรมชาติที่ให้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ โบราณวัตถุทางศาสนา พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

นิโคลส์ (Nichols. 1971 : 342) ได้แบ่งประเภทของแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ดังนี้

1. ผู้ชำนาญพิเศษ เช่น นักดนตรี จิตรกร ผู้ชำนาญงานพิเศษ นักกีฬา พนักงานซื้อขายและบริการ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม ช่างนา

2. พ่อแม่หรือผู้ปกครอง

3. ตัวแทนองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ ตัวแทนของสังคม เทศบาล

4. ผู้แทนด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ บุคคลที่ทำงานทางด้านธุรกิจการค้าขายหรือโรงงานอุตสาหกรรม เช่น บริษัทขนส่ง เหมืองแร่ บริษัทห้างร้านต่าง ๆ
5. ผู้แทนรัฐบาล เช่น ตำรวจ เทศมนตรี เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น
6. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน เช่น กรรมการการศึกษา คณะที่ปรึกษาโรงเรียน คณะครูภายในโรงเรียน เป็นต้น
7. ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบไปด้วย พืช สัตว์ป่า น้ำ ดิน แร่ และวัสดุชนิดต่าง ๆ ทางธรรมชาติ

8. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ปูนยีสถาน เป็นต้น

สรุปได้ว่า ประเภทของแหล่งเรียนรู้ สามารถสรุปประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล หมายถึง บุคคลต่าง ๆ ที่มีความรู้ ความสามารถในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ช่างฝีมือ ช่างไม้ เป็นต้น
2. แหล่งเรียนรู้ประเภทธรรมชาติ หมายถึง สิ่งแวดล้อมรอบตัวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ลำคลอง ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น
3. แหล่งเรียนรู้ประเภทวัตถุ สถานที่ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์หรือสร้างขึ้น และสามารถหาความรู้ได้ เช่น อาคารสถานที่ พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น
4. แหล่งความรู้ประเภทสื่อ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ใช้เป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างกัน ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

4. ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

วิทยาการสาขาต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเรียนรู้จะหยุดอยู่เพียงการศึกษาในรั้วโรงเรียนเท่านั้นไม่ได้ ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ดังนั้นแหล่งความรู้ต่าง ๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ ได้ด้วยตนเองตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อม การทำให้บุคคลสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิต จำเป็นต้องมีแหล่งเรียนรู้ทั้งแหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ และแหล่งเรียนรู้ที่บุคคลสร้างขึ้น เนื่องจากสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่มีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่ง ดังที่มิ้นท์การศึกษากล่าวถึงความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ ไว้ดังต่อไปนี้

สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 43) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนว่า ต้องจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ รู้จักคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น เกิดการใฝ่รู้ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อีกทั้งยังส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัด

บรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน นวัตกรรม และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ตลอดจนจัดการเรียนรู้ให้เกิดได้ทุกที่ ทุกเวลา

กรมสามัญศึกษา (2545 : 43) ได้สรุปว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ของบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในสาขาอาชีพต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ พ่อแม่ ญาติ เพื่อน พระหรือผู้นำทางศาสนา ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ แหล่งเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถศึกษาได้จากสิ่งที่เคยทำ ทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ ลองผิดลองถูกจากเรื่องที่รู้ และไม่รู้เพื่อค้นหาองค์ความรู้ และทักษะใหม่ ๆ แหล่งเรียนรู้จากสังคมเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเรียนได้จากสถาบันต่าง ๆ จนเกิดความรู้ทักษะความรู้มากขึ้น ซึ่งการเรียนรู้จากสังคมนั้นได้จาก สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา สถาบันสื่อมวลชน ชุมชน สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง แหล่งเรียนรู้จากสภาพแวดล้อม เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถศึกษาได้จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น แหล่งเรียนรู้จากสื่อ นวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถศึกษาได้จากสื่อต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดสู่ชุมชน สังคม และบุคคลด้วยการสื่อสาร โดยเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีทางการศึกษา ซึ่งเทคโนโลยีดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือการเรียนรู้ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องเชื่อมต่อให้ชุมชน สังคม และบุคคลทั่วไปได้รับความอย่างมหาศาลในโลกแห่งความรู้ แม้อยู่ที่บ้านก็สามารถสัมผัสความเป็นไปได้ในโลกความรู้อย่างสะดวกง่ายดายผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หรือชุดเอกสาร สิ่งพิมพ์ ชุดการเรียน บทเรียนสำเร็จรูปจากนวัตกรรมใหม่ ๆ พัฒนาไปสู่เทคโนโลยีที่ทันสมัย แหล่งเรียนรู้อื่น ๆ มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาตามความสนใจ

สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ได้อย่างเต็มตามศักยภาพ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

5. รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้และสื่อของแหล่งเรียนรู้

โรงเรียนควรจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง นอกเหนือจากการเรียนในห้องเรียนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาดตนเองได้ตามธรรมชาติอย่างเต็มศักยภาพสร้างบรรยากาศ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดเวลา การจัดกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้สามารถทำได้หลายรูปแบบตามสภาพและลักษณะความพร้อมของโรงเรียนและชุมชน โดยครูผู้สอนต้องร่วมมือกับผู้รับผิดชอบแหล่งเรียนรู้ในการวางแผนและจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับหลักสูตร และรายวิชาที่สอน (หน่วยนิเทศ กรมสามัญศึกษา. 2544 : 18-19)

สุพล ทองคำ (2545 : 24) กล่าวว่ารูปแบบการจัดกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมหลักและกิจกรรมเสริม กิจกรรมหลักเป็นกิจกรรมที่ให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบต่อเนื่องและทั่วถึง ลักษณะของข่าวสารความรู้จะต้องสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนตามหลักสูตรและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต สื่อที่ใช้มีหลายอย่างทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อการเรียนรู้ประเภทอื่น ๆ นอกจากนี้กิจกรรมหลักในแหล่งเรียนรู้ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ คือการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และคนในชุมชนในการจัดกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย ส่วนกิจกรรมเสริมเป็นกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาในแหล่งเรียนรู้ให้มีลักษณะที่มีชีวิตมีการเคลื่อนไหว มีกิจกรรมและให้บริการอย่างต่อเนื่องเสมอ เพื่อพัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์รวมกิจกรรมที่พัฒนาการเรียนรู้อย่างแท้จริง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวต้องมีลักษณะที่เอื้อให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการโดยมีรูปแบบและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชนในท้องถิ่นมากที่สุด โดยสรุปแล้วกิจกรรมเสริมควรเป็นไปเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

1. เพื่อประชาสัมพันธ์กระตุ้นให้ชุมชนมาใช้บริการ
2. เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในแหล่งเรียนรู้มากขึ้น
3. เพื่อเป็นศูนย์ของชุมชนเพื่อร่วมทำกิจกรรมเป็นแหล่งวิชาการ แหล่งบันเทิง และแหล่งสังสรรค์
4. เพื่อให้แหล่งเรียนรู้มีการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนด้านความรู้ ทักษะคิดและการพัฒนาชีวิตกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว อาจเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนหรือชุมชนริเริ่มจัดขึ้นหรืออาจเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนและชุมชนต้องการกิจกรรมเหล่านี้อาจได้แก่
  - 4.1 การจัดฉายภาพยนตร์ วิดีโอ เพื่อประชาสัมพันธ์กระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัว ชักจูงแนะนำให้ความรู้ ความบันเทิง
  - 4.2 การจัดกลุ่มสนทนาวิชาชีพ เพื่อให้ข่าวสารความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิชาชีพ กระตุ้นให้เกิดการใฝ่รู้ค้นคว้าเพิ่มเติม
  - 4.3 การจัดประกวดแข่งขันเฉพาะเรื่อง เช่น ประกวดแข่งขันประดิษฐ์กระทง ลอยและโคมแขวน ประกวดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ประกวดแข่งขันหมากรุก หมากฮอส เพื่อชักจูงให้ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม โดยอาจเริ่มจากกิจกรรมบันเทิงก่อนแล้วค่อย ๆ สร้างความเคยชินที่จะให้คนที่ไม่เคยร่วมกิจกรรมเข้ามาร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดขึ้นในครั้งต่อไป
  - 4.4 การจัดกระดานข่าวสารท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ทักษะคิดของตนกับผู้อื่น กระตุ้นให้เกิดการใฝ่รู้ ค้นคว้า รักการอ่าน การเขียน

4.5 การจัดรายการวิทยุหรือรายการเสียงตามสาย กระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกระจายข่าวสารความรู้แก่คนอื่น ๆ เพื่อเป็นสื่อกลางในการติดต่อของคนในชุมชน

4.6 การจัดประชุม สัมมนา สังสรรค์ เพื่อเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชนให้ชาวบ้านมีโอกาสพบปะ อภิปรายปัญหาของชุมชนร่วมกันหาทางแก้ไข วางแผนกิจกรรมการทำงานของชุมชนร่วมกันซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในการแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

กรมวิชาการ (2548 : 27-28) ให้แนวคิดไว้ว่า ประชาชนในชุมชนที่เป็นเจ้าของแหล่งเรียนรู้ต้องพึ่งตนเอง รัฐและเอกชนจะให้การสนับสนุนด้านนโยบาย และการจัดกิจกรรมเสริมตามวาระการมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้าน จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่จะช่วยพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เป็นศูนย์รวมกิจกรรมการเรียนรู้ในทุกรูปแบบแม้ว่าแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจะเรียกกันไปหลายชื่อ แต่ก็เข้าใจตรงกันว่าเป็นศูนย์บริการความรู้ด้านข้อมูลข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้นมีมานานแล้วทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยจัดรูปแบบรัฐเป็นผู้ดำเนินการประชาชนหรือนักเรียนในระบบโรงเรียนเป็นผู้รับบริการแหล่งเรียนรู้ในลักษณะนี้ ถ้าจัดในโรงเรียนเป็นแบบของศูนย์การเรียนรู้ ครูทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความสะดวก ผู้เรียนมีบทบาทในการแสวงหาความรู้ตามความสนใจของตนและรู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม ถ้าจัดนอกโรงเรียนก็เป็นศูนย์รวมความรู้ซึ่งอาจเป็นเฉพาะอย่างหรือทุกอย่างในท้องถิ่น เช่น มีห้องสมุดในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ สื่ออื่น ๆ รวมทั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งรวมความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น รูปแบบแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนก็จะ เป็นศูนย์การเรียนรู้ในรูปแบบ เช่น ห้องสมุด ห้องพิพิธภัณฑ์การศึกษา ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สวนสมุนไพร สวนวรรณคดี ศูนย์สื่อทัศนูปกรณ์ ศูนย์พัฒนาตนเอง ห้องมัลติมีเดีย ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องอินเทอร์เน็ต ทางไกลดาวเทียม มุมหนังสือในห้องเรียน ห้องแนะแนว สวนสุขภาพ สวนวิทยาศาสตร์ สวนธรรมะ

บุญเลิศ มาแสง (2546 : 30) กล่าวว่า ลักษณะของสื่อในแหล่งเรียนรู้จะต้องเป็นสื่อที่มีความเคลื่อนไหวหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา สามารถแยกประเภทของสื่อตามวิธีการเสนอข้อมูลแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สื่อที่จะนำเสนอข้อมูลโดยผ่านเครื่องมือ ได้แก่ เครื่องรับวิทยุ เครื่องรับโทรทัศน์ เครื่องบันทึกเสียงและม้วนเทป เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์ กล้องถ่ายรูป ภาพถ่าย เป็นต้น

2. สื่อที่สำเร็จในตัว ผู้ที่ศึกษาเรียนรู้สามารถรับข้อมูลนั้นได้โดยตรง ไม่ต้องอาศัยเครื่องมือเป็นตัวแปลข้อมูล สื่อเหล่านี้ได้แก่ หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ อุปกรณ์ เกมต่าง ๆ เช่น หมากรอก หมากรุก การต่อภาพแท่งไม้ ป้ายนิเทศ ตู้นิทรรศการ สิ่งสำคัญในหมู่บ้าน ของดีในท้องถิ่น หรือผลงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

สื่อที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ได้มาก การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการใช้สื่ออื่น ๆ อาจมีได้ 3 วิธี คือ

1. การใช้วิทยากรผู้มีความรู้ในแต่ละสาขาเป็นผู้ให้วิทยากร
2. การให้กลุ่มผู้มีความสนใจอย่างเดียวกันร่วมกันทดลองปฏิบัติการ
3. การให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

ดังนั้นสื่อแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนควรมีหลายประเภทเพื่อให้ผู้ใช้ได้เลือกใช้ตามระดับความรู้ของตนเพราะเป็นการเรียนรู้ตามอิสระ ในการจัดวัสดุและสื่อต่าง ๆ ควรให้ผู้เรียนมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในสังคม เปิดโอกาสให้เขาศึกษาหาความรู้และประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง สื่อเหล่านี้ควรจัดไว้ให้เหมาะสมตามประเภทของสื่ออยู่ในสภาพที่สะดวกต่อการนำมาใช้โดยจัดแยกประเภทเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบ ส่วนแหล่งเรียนรู้ที่กรมสามัญศึกษานอกโรงเรียน ได้พยายามที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านให้มีความพร้อม และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กล่าว คือ เป็นสถานที่ที่รวบรวมทั้งสื่อ วัสดุและสรรพวิทยากรในห้องถิ่นที่ประชาชนในห้องถิ่นนั้นร่วมมือร่วมใจกันจัดตั้งขึ้น สื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแหล่งเรียนรู้นั้นประชาชนจัดหามาด้วยการรับบริจาค อาจกล่าวได้ว่าแหล่งเรียนรู้ในห้องถิ่นเป็นตัวชี้วัดถึงระดับความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในห้องถิ่น และเป็นตัวชี้วัดถึงความสำเร็จของการประสานงานในการพัฒนาชนบทได้อีกประการหนึ่งด้วย

สรุปได้ว่า รูปแบบแหล่งความรู้ มีดังนี้ แหล่งเสนอข้อมูลข่าวสาร แหล่งที่เป็นสถานที่ต่าง ๆ ที่ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในห้องถิ่นตลอดจนหัตถกรรมพื้นเมือง

6. แหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

โลกในยุคปัจจุบันเป็นโลกของข้อมูลข่าวสาร วิทยาการมีความก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม โดยการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดนิสัยใฝ่รู้และรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต แหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนและพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 จัดการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับตนเอง สังคม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม กีฬา อาชีพ คณิตศาสตร์ และภาษา เป็นต้น

มาตรา 24 จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียนโดยคำนึงความแตกต่างระหว่างบุคคลให้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำ ได้คิดเป็นทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ผสมผสานความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้ สัดส่วนสมดุลกันรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุก วิชาจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่

มาตรา 25 รัฐส่งเสริม ดำเนินการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดเวลาทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แหล่งข้อมูลและแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ อย่าง เพียงพอและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 29 สถานศึกษาร่วมกับองค์กรต่าง ๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัด กระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม แสวงหาความรู้ รู้จักเลือกสรรภูมิ ปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อชุมชน นำมาสู่การปฏิรูปการศึกษาและการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยการจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่หลากหลายสอดคล้องกับความ สนใจและความแตกต่างระหว่างบุคคล และส่งเสริมให้มีการจัดแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2548 : 13-16)

จากสาระของแนวการจัดการศึกษาที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 สามารถวิเคราะห์เป็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับ การใช้แหล่งเรียนรู้ได้ ดังนี้

1. การเรียนรู้โดยสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง หมายถึง การเรียนที่เป็น กระบวนการสร้างประสบการณ์และสิ่งของต่าง ๆ ให้มีความหมายต่อตนเองจากปฏิสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมโดยใช้กระบวนการคิดและแสวงหาความรู้ควบคู่กับการปฏิบัติจริง ให้ผู้เรียนค้นพบ ข้อความรู้อะไรและประสบการณ์ด้วยตนเอง ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก จัดโอกาส จัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อมและแหล่งวิทยาการให้เอื้อต่อการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้
2. การเรียนรู้เป็นเรื่องของตนเอง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หมายถึง การเรียนรู้ เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและจิตใจของตนเอง การรับรู้และตระหนักในตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมให้สอดคล้องกับค่านิยมที่ดีงาม ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรมมีความเพียรพยายามในการทำความดีอย่างไม่ย่อท้อ การเสริมสร้างลักษณะนิสัยและ สุนทรียภาพความดีงามในตนเอง การเรียนรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องเหมาะสม กับสภาวะแวดล้อมการตระหนักถึงคุณค่า และพัฒนาคุณภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

3. การเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาทักษะการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ มี 12

ลักษณะ ได้แก่

3.1 การเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาทักษะการดำรงชีวิต หมายถึง การเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีทักษะชีวิตที่สำคัญและจำเป็นในด้านการรู้จักวิเคราะห์วิจารณ์ มีความคิดสร้างสรรค์ ตระหนักรู้ในตนเองเห็นใจผู้อื่น ภาควุมิใจในตนเอง รับผิดชอบต่อสังคม สร้างสัมพันธ์ภาพแลการสื่อสาร ตัดสินใจและแก้ปัญหา และจัดการกับอารมณ์และความเครียด

3.2 การเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพ หมายถึง การเรียนรู้เพื่อค้นพบและใช้ศักยภาพของตนเพื่อเตรียมตัวประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับตนเอง รู้จักเลือกประกอบอาชีพสุจริต

4. การเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนากระบวนการคิด การแก้ปัญหาโดยเน้นประสบการณ์และการฝึกปฏิบัติ หมายถึง การใช้ทักษะและการคิดเพื่อค้นหาคำตอบในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยประสบการณ์และการปฏิบัติจริง เพื่อให้สามารถเผชิญกับปัญหาและจัดการกับภาวะต่าง ๆ ได้ อย่างเหมาะสมเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

5. การเรียนรู้โดยผสมผสานความรู้ คุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ หมายถึง การเรียนรู้ที่มุ่งให้ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ควบคู่กับการพัฒนาตนเองด้านจิตใจ บุคลิกภาพและลักษณะนิสัย

6. การเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาประชาธิปไตย หมายถึง การเรียนรู้ในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและการปฏิบัติตามหน้าที่ของตน การเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นโดยคำนึงถึงความคิดเห็นและผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

7. การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม หมายถึง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในคุณค่าของความรู้ต่าง ๆ ที่ได้คิดค้นและสั่งสมประสบการณ์โดยภูมิปัญญาไทย ตลอดจนมีความรัก ชื่นชมและหวงแหนในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตและสืบสานให้ยั่งยืนตลอดจนเชื่อมโยงให้สู่สากล

8. การวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ สรุปผล เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสถานศึกษา

9. การเรียนรู้โดยความร่วมมือของครอบครัวและชุมชน หมายถึง การที่ครอบครัว ชุมชนและสถานศึกษามีบทบาทร่วมกันในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนเพื่อให้เรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ

10. การประเมินผลการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการพิจารณาตัดสินคุณภาพ คุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้เรียนว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้หรือไม่

คณะอนุกรรมการปฏิรูปการศึกษา (2544 : 20) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด หมายถึง การกำหนดจุดมุ่งหมาย สาระกิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการสอน และการวัดผลประเมินผล ที่มุ่งพัฒนา “คน” และ “ชีวิต” ให้เกิดประสบการณ์เรียนรู้เต็มตามความสามารถ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน

ชาติรี สำราญ (2543 : 75) กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ การที่ผู้เรียนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ โดยครูสร้างบรรยากาศ สภาพแวดล้อมและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ทุกอย่างของโรงเรียนของชุมชน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถออกไปค้นหาความรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเองได้ทุกเวลา การสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญบทบาทของครูย่อมเปลี่ยนไป

บันลือ พุกกะวัน (2544 : 55) กล่าวไว้ว่า ครูจะมีบทบาทเป็นผู้จัดเตรียมประสบการณ์ให้ตรงกับความต้องการ ความสนใจ โดยให้นักเรียนได้เรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทุกอย่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับตัวนักเรียน โดยเด็กสามารถเรียนรู้ได้จากการศึกษาด้วยตนเอง เรียนรู้จากเพื่อน ๆ เรียนรู้จากชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ หรือแม้แต่พ่อแม่ ญาติพี่น้องของตัวนักเรียน ผู้นำชุมชนปราชญ์ชาวบ้าน พระ ผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น และให้นักเรียนมีการพัฒนาพร้อม ๆ กัน 4 ด้าน คือ ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

สรุปได้ว่า การปฏิรูปการเรียนรู้ด้านหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนนั้น ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง นอกเหนือจากการเรียนในห้องเรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองตามความแตกต่างของผู้เรียน ตามธรรมชาติอย่างเต็มศักยภาพสร้างบรรยากาศ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา โดยการจัดให้มีการใช้แหล่งเรียนรู้ทุกรูปแบบและหลากหลาย

7. การบริหารงานวิชาการกับการใช้แหล่งเรียนรู้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2546 : 35) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ เป็นงานที่สำคัญสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา เนื่องจากการบริหารงานวิชาการเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษา โดยเฉพาะเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของสถานศึกษา และเป็นเครื่องชี้ความสำเร็จและความสามารถของผู้บริหารถ้ามองในด้านกระบวนการดำเนินงานแล้ว หมายถึง กระบวนการบริหารกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการเรียนการสอน ตลอดจนการประเมินผลการสอน เพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและจุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน

พวงรัตน์ วิเวกานนท์ (2547 : 68) ให้ความสำคัญว่าการบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียนซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดประมวลประสบการณ์ให้เด็กและปรับปรุงการเรียนการสอนให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพมากที่สุด ผู้บริหารโรงเรียนเป็น

ผู้รับผิดชอบและเป็นผู้นำครูทางด้านวิชาการในการบริหารงานวิชาการนั้นผู้บริหารจะต้องวางแผนร่วมกับบุคลากรทุกคน และใช้วิธีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ สนับสนุนให้ทุกคนทำงานโดยเต็มกำลัง

รุจิร ภูสาร และจันทราณี สงวนนาม (2545 : 56) การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษาซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดผลตามเป้าของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า ความหมายของการบริหารงานวิชาการ เป็นการบริหารกิจกรรมทุกอย่างในสถานศึกษาต่อการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนให้เป็นที่มาจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และจุดมุ่งหมายของการศึกษา ให้ผู้เรียนได้รับมวลประสบการณ์และผลประโยชน์สูงสุด

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 33) ได้บัญญัติไว้ว่างานวิชาการเป็นงานหลักเป็นงานภารกิจหลักของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มุ่งให้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ตามเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ ครอบคลุม รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผลประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิภาพ โดยมีขอบข่ายและภารกิจการบริหารและจัดการ 12 ด้าน

ปรียา วงศ์อนุตรโรจน์ (2544 : 44) กล่าวว่าขอบข่ายงานด้านวิชาการ ประกอบด้วย

1. การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน คือ มีแผนปฏิบัติงานวิชาการโครงการสอนและบันทึกการสอน
2. การจัดดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนการสอนเพื่อให้การเรียนในสถานศึกษาดำเนินกิจกรรมไปได้ด้วยดีและสามารถปฏิบัติได้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดตารางสอน การจัดชั้นเรียน การจัดครูเข้าสอน การจัดแบบเรียน การปรับปรุงการเรียนการสอน การฝึกงาน
3. การจัดบริการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพได้แก่งาน จัดการสื่อการสอน การจัดห้องสมุด การนิเทศการสอน
4. การวัดผลประเมินผล เป็นกระบวนการหรือเครื่องมือในการตรวจสอบและวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์

กมล ภูประเสริฐ (2545 : 9-17) ได้กล่าวถึงขอบข่ายของงานวิชาการ ควรประกอบด้วยการบริหารงาน ดังต่อไปนี้

1. การบริหารงานหลักสูตร ได้แก่ การวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางระดับประเทศ การกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และการจัดทำหน่วยการเรียนรู้
2. การบริหารการเรียนการสอน ได้แก่ การรวบรวมวิเคราะห์ และกำหนด กิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับหน่วยการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ การเตรียมการและการ จัดหาสื่อการเรียนการสอน การกำหนดวิธีการประเมินผลการเรียนในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ การ จัดทำแผนการสอนหรือแผนการจัดการเรียนรู้ของผู้สอนแต่ละคน การควบคุมดูแลและส่งเสริมให้ มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือแผนการเรียนรู้ และการร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ระหว่างการเรียนการสอนโดยกรณีศึกษาใน
3. การบริหารการประเมินผลการเรียน ได้แก่ การวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ ของหน่วยการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน การกำหนดวิธีการ และเครื่องมือที่จะใช้ในการ วัดและการประเมินผลการเรียน การควบคุมดูแลและส่งเสริมให้มีการประเมินผลการเรียน การ จัดทำหลักฐานการศึกษา การนำผลการประเมินไปใช้ในการแก้ไขของบกพร่องของผู้เรียนแต่ละ คนอย่างสม่ำเสมอและการกำหนดรูปแบบ ระยะเวลาการรายงานผลการเรียน ทั้งการรายงาน ผู้ปกครองระหว่างปีและรายงานผลของสถานศึกษาช่วงปลายปีต่อสาธารณะ และหน่วยงานต้น สังกัด
4. การบริหารกรณีศึกษาในสถานศึกษา ได้แก่ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการ นิเทศภายใน การกำหนดวิธีการและระยะเวลากรณีศึกษาใน การควบคุมดูแลส่งเสริมให้มีการ ดำเนินกรณีศึกษาในอย่างสม่ำเสมอ และการร่วมกันแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น
5. การบริหารการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหา ร่วมกันเกี่ยวกับความรู้ความสามารถของบุคลากรในสถานศึกษา การกำหนดช่วงเวลาของการ พัฒนาบุคลากรเป็นระยะ ๆ ควรกระทำอย่างสม่ำเสมอ และการควบคุมดูแลให้การพัฒนา บุคลากรไปตามที่ได้กำหนดไว้
6. การบริหารการวิจัยและพัฒนา ได้แก่ การทำความเข้าใจ และส่งเสริมให้มีการ วิจัยในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน การร่วมกันกำหนดประเด็นปัญหาที่ควรพัฒนา เพื่อการวิจัยและการควบคุมดูแล และส่งเสริมการดำเนินการวิจัย
7. การบริหารโครงการทางวิชาการอื่น ๆ ได้แก่ โครงการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา โครงการบริหารการเรียนการสอน โครงการวัดและประเมินผลการเรียน
8. การบริหารระบบข้อมูลและสารสนเทศทางวิชาการ ได้แก่ กำหนดข้อมูลและ สารสนเทศ และการนำเสนอข้อมูลสารสนเทศ

9. การบริหารการประเมินผลงานทางวิชาการ ได้แก่ การกำหนดหัวข้อ ประเมินผลงาน การกำหนดวิธีการและเครื่องมือในการประเมิน การควบคุมดูแลส่งเสริมให้มีการ ประเมินและการสรุปผล และเขียนรายงานประจำ

สรุปได้ว่า ขอบข่ายงานวิชาการ ประกอบด้วย การบริหารงานหลักสูตรแล้วนำ หลักสูตรไปสู่การเรียนการสอน มีการนิเทศติดตามผล การประเมินผลการเรียนรู้ ตลอดจนการทำ วิจัยเพื่อพัฒนางานและสุดท้ายจากขอบข่ายต่าง ๆ ต้องบริหารระบบข้อมูลและสารสนเทศทาง วิชาการ

8. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

กรมวิชาการ (2547 : 20-24) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ใน โรงเรียนจำเป็นต้องศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นเพื่อการจัดสร้างหรือ ปรับปรุงพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนให้เหมาะสมและนำข้อมูลสารสนเทศมาศึกษาทบทวน วิเคราะห์สภาพปัจจุบันเปรียบเทียบกับในอดีต วิเคราะห์แนวโน้มความเป็นไปได้ในการดำเนินการ และกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อเป็นทิศทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ดังนี้

1.1 ข้อมูลพื้นฐานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

1.1.1 แนวโน้มการพัฒนา เช่น ข้อมูลสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม สภาพภูมิศาสตร์ ประชาชน ประเพณี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ทั้งในระดับ ท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับระดับชาติ ที่เอื้อต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

1.1.2 ความต้องการของผู้ปกครองชุมชน เช่น ความต้องการบริการของ โรงเรียนที่ติดต่อชุมชน ในด้านต่าง ๆ ในการร่วมพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

1.1.3 แนวทางการจัดการศึกษาของรัฐ เช่น รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน นโยบายของ กระทรวงศึกษาธิการอ้างอิงถึงการกำหนดให้มีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

1.1.4 ศักยภาพของโรงเรียนในด้านความพร้อมของทรัพยากรและ ข้อจำกัดด้านสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน รวมทั้งโอกาสที่ดีและอุปสรรคจากสภาพแวดล้อม ภายนอกที่มีผลกระทบต่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

1.2 แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ใน โรงเรียนอาจจะนำยุทธศาสตร์มาใช้ในการดำเนินงาน ดังนี้

1.2.1 ยุทธศาสตร์พัฒนาบุคลากรเพื่อส่งเสริมการจัดและ การใช้แหล่งเรียนรู้เป็นวิธีการกระตุ้นให้บุคลากรเห็นความสำคัญของการวัด และใช้แหล่งเรียนรู้โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1) พัฒนาบุคลากรด้านการจัดการใช้แหล่งเรียนรู้

1.1) จัดประชุมสัมมนาให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

1.2) จัดทัศนศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ นอกโรงเรียน

1.3) ส่งเสริมให้ร่วมกิจกรรมกับหน่วยงาน/องค์กรของรัฐ/เอกชนที่

จัดโครงการ/กิจกรรมให้ความรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

1.4) จัดศูนย์วิชาการรวบรวมความรู้ไว้ให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเอง

1.5) การจัดแข่งขันประกวดการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนตาม

ความสนใจและความต้องการจำเป็นเพื่อเสริมหลักสูตรปกติ

1.6) จัดนิเทศภายในเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

1.7) จัดประเมินและติดตามผลการพัฒนาบุคลากรด้านการจัดและ

ใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

2) เนื้อหาสาระในการพัฒนาบุคลากรด้านการจัดและ การใช้แหล่ง

เรียนรู้

2.1) ข่าวนสาร ข้อมูลที่ทันสมัยเป็นปัจจุบัน

2.2) จิตสำนึกในการส่งเสริมการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้

2.3) วิธีการสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้วยตนเอง

2.4) กิจกรรมที่ควรจัดในแหล่งเรียนรู้

2.5) การเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง

2.6) วิธีการใช้แหล่งเรียนรู้ให้คุ้มค่า

2.7) การประเมินผลการจัดและใช้แหล่งเรียนรู้

1.2.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นวิธีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1) วิธีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

1.1) จัดระบบข่าวสารข้อมูลให้ทันสมัยเป็นปัจจุบัน

1.2) บำรุงรักษาพัฒนาวัสดุอุปกรณ์ทุกชนิดให้อยู่กับสภาพที่ใช้การ

ได้

- 1.3) สร้างสื่อการเรียนการสอนในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา
  - 1.4) พัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้ยกระดับทันสมัยตลอดเวลา
  - 1.5) ส่งเสริมการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม
  - 1.6) ประเมินและสรุปผลการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้
- 2) เทคโนโลยีสารสนเทศเนื้อหาสาระในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้าน

เทคโนโลยี

- 2.1) ข่าวสารข้อมูลที่ทันสมัย
- 2.2) จัดโดยคำนึงถึงวุฒิภาวะของผู้เรียน
- 2.3) ตรงตามความสนใจและความต้องการจำเป็นของผู้ใช้
- 2.4) แปลกใหม่ ทำทาย ชวนให้ติดตาม และคิดค้นคว้าสร้างสรรค์

เอง

1.2.3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งกิจกรรมที่ส่งเสริมใช้แหล่งเรียนรู้ใน

โรงเรียนโดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1) ลักษณะโครงการ/กิจกรรม

- 1.1) การศึกษาค้นคว้าข้อมูลข่าวสาร
- 1.2) การจัดทำโครงการ
- 1.3) การประดิษฐ์
- 1.4) การผลิตสิ่งของ
- 1.5) การพัฒนาและอนุรักษ์
- 1.6) การแสดงละคร/บทบาทสมมติ
- 1.7) การสร้างสถานการณ์จำลอง
- 1.8) การฝึกทักษะการปฏิบัติ
- 1.9) การฝึกกระบวนการทำงานร่วมกัน
- 1.10) การฝึกค่านิยมและจิตสำนึก
- 1.11) การฝึกทักษะอาชีพ
- 1.12) การฝึกการพัฒนาบุคลิกภาพ

2) การพัฒนากิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

2.1) วิเคราะห์พฤติกรรม/คุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดในผู้เรียน

ตามสาระการเรียนรู้

2.2) กำหนดสถานการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพแหล่ง

เรียนรู้ที่มีอยู่ในโรงเรียน

2.3) ร่วมกับผู้เรียนออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงด้วยตนเอง โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

2.4) ส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียนแสวงหาและร่วมกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ทั้งภายในภายนอกโรงเรียนตามความสนใจ เพื่อสรุปเป็นข้อความรู้นำไปใช้ในชีวิต

2.5) ให้นักเรียนมีส่วนร่วมประเมินตนเองในการศึกษาจากแหล่งเรียนรู้โดยเน้นการประเมินสภาพจริงให้สามารถสรุปเป็นความก้าวหน้าและผลสำเร็จของตนเองได้

2.6) ให้นักเรียนนำเสนอผลงานที่เป็นผลจากการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้เพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนต้องใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรในการใช้แหล่งเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศและยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งกิจกรรมที่ส่งเสริมใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

9. โครงสร้างแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

กรมสามัญศึกษา (2542 : 16) ได้แบ่งโครงสร้างในโรงเรียนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ด้านวิชาการและการสนับสนุนและการสร้างเสริมด้านวิชาการของโรงเรียน

การบริหารจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งที่โรงเรียนจะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพเพื่อจัดแหล่งเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสเรียนรู้ได้ตนเองตลอดชีวิตอย่างกว้างขวางตามความสามารถ ความสนใจและความถนัด โดยไม่จำกัดอายุ เพศ เวลา สถานที่ หลักสูตร ชั้นและวิธีการเรียนรู้ การดำเนินงานดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จได้จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานจากบุคลากรทุกฝ่าย ทุกหมวดวิชาและทุกงานซึ่งผู้บริหารอาจจะนำแนวคิดการบริหารงานเชิงระบบมาใช้ในการดำเนินงานดังกล่าวได้ เพราะการบริหารเชิงระบบ (System Approach) เป็นกระบวนการบริหารงานหรือระบบการทำงานที่ประสานสัมพันธ์กันกับส่วนต่าง ๆ ซึ่งกันและกันภายในโครงสร้าง เพื่อให้การทำงานบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10. การจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

การเรียนรู้ในยุคใหม่ไม่ได้จำกัดอยู่ในห้องเรียนหรือในโรงเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนรู้ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดเดิม ๆ ที่เน้นครูเป็นศูนย์กลางเพราะผู้เรียนสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่รอบ ๆ ตัว โรงเรียนจึงต้องจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนให้

เพียงพอและมีประสิทธิภาพ กระทรวงศึกษาธิการ (2548 : 9) ได้กล่าวถึงการจัดแหล่งเรียนรู้ในอาคารโรงเรียน ไว้ดังนี้

10.1 แหล่งเรียนรู้ในอาคาร การเรียนการสอนในโรงเรียนนักเรียนจะใช้เวลากว่าร้อยละ 90 อยู่ในห้องเรียนหรือในอาคารเรียน โรงเรียนจึงควรจัดแหล่งเรียนรู้ในห้องเรียนหรืออาคารเรียนให้มากกว่า คือ แทนที่ครูจะเป็นแหล่งเรียนรู้แต่เพียงผู้เดียว ครูควรจัดประสบการณ์เรียนรู้โดยใช้สื่อและเทคนิควิธีการที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง อาทิ จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนได้คิด ได้แสดงออกได้ทำงานร่วมกัน เรียนร่วมกัน บทเรียนสำเร็จรูป การศึกษาทดลอง ฟัง ดู อ่าน เขียน ด้วยตนเอง เป็นต้น มุมค้นคว้า มุมฝึกปฏิบัติ ป้ายความรู้ ห้องสมุด ห้องสมุดวิชา/งาน ห้องพิพิธภัณฑ์ ให้นักเรียนทั่วไปเรียนรู้ ซึ่งสามารถจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สมบูรณ์แบบได้ โดยมีเนื้อสาระที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในช่วงเวลานั้น ๆ รวมทั้งความรู้

10.2 แหล่งเรียนรู้นอกอาคาร นอกจากแหล่งเรียนรู้ในห้องเรียนหรือในอาคารเรียนแล้ว ภายในบริเวณโรงเรียนจะมีแหล่งเรียนรู้จำนวนมาก เช่น บริเวณโรงเรียนซึ่งได้รับการจัดไว้เป็นระเบียบมีต้นไม้ ใบหญ้า สวนสมุนไพร สวนวิทยาศาสตร์ และบริเวณอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งสิ้น

สรุปได้ว่า การจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน แบ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ในอาคารและแหล่งเรียนรู้นอกอาคาร

11. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

ความหมายของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน (Community Resources) มีชื่อแตกต่างกัน เช่น แหล่งความรู้ในชุมชน แหล่งชุมชน แหล่งวิทยากรชุมชน แหล่งวิชาการในชุมชน หรือแหล่งทรัพยากรในชุมชน เป็นต้น ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังนี้

Nichols (1971 : 45) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งวิชาการในชุมชนหรือแหล่งทรัพยากรในชุมชน ซึ่งแหล่งชุมชนนี้จะประกอบด้วยบุคลากรในชุมชน สถานที่วัสดุในชุมชนซึ่งจะนำมาจัดในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดผลสำเร็จมากที่สุด

Good (1973 : 62) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง สถาบันและองค์กรต่าง ๆ บุคคลที่มีความสามารถในท้องถิ่น วัตถุประสงค์ต่าง ๆ และอำนาจทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่อนักเรียนโดยตรงหรือโดยอ้อม

พวงรัตน์ วิทย์ตมาภรณ์ (2535 : 21) กล่าวว่า แหล่งเรียนในชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสิ่งที่มีความรู้ทางการศึกษาทั้งด้านสถานที่ บุคลากรและวัสดุในชุมชน ซึ่งครูและนักเรียนได้มาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุตามจุดประสงค์ของหลักสูตร เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ โรงงานอุตสาหกรรม แม่น้ำ ภูเขา

กลุ่มคน องค์กร และสถาบันต่าง ๆ ตลอดจนสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยได้แก่ สไลด์ฟิล์ม สตรีป เป็นต้น

สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งวิชาการหรือแหล่งความรู้ ทั้งที่เป็น สถานที่ บุคลากรหรือวัสดุต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งครูและนักเรียนสามารถใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

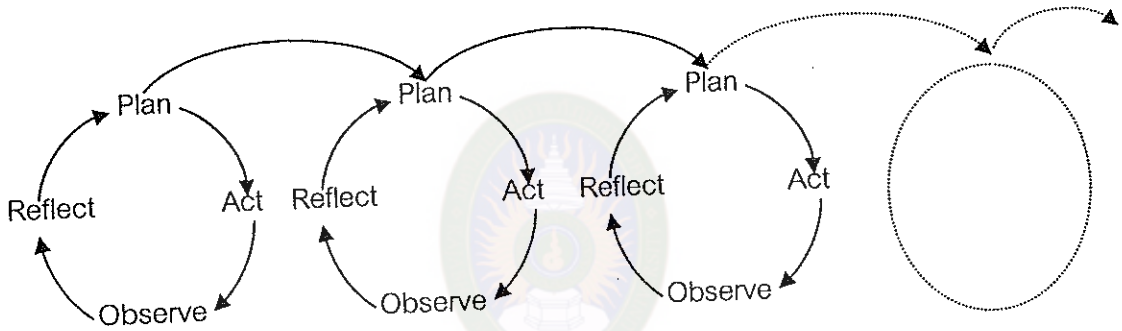
การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หรือนิยมเรียกว่า PAR เกี่ยวข้องกับการวิจัยอยู่ 2 ประเภท คือ การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ดังนั้น ก่อนที่จะศึกษาในรายละเอียดของ PAR จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยทั้ง 2 ประเภท นี้เสียก่อน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยปฏิบัติการ

บัญชา แก้วส่อง (2545 : 260-262) กล่าวถึงการวิจัยปฏิบัติการว่า เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ความเข้าใจในแนวทางการแก้ปัญหาขององค์กร มักมีกระบวนการที่สำคัญเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้ 1) การวินิจฉัยเบื้องต้น 2) การเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน 3) การส่งข้อมูลย้อนกลับไปยังผู้ปฏิบัติงาน 4) การสำรวจข้อมูลโดยผู้ปฏิบัติงาน 5) การวางแผนปฏิบัติงานโดยผู้ปฏิบัติงาน และ 6) การดำเนินการโดยสมาชิกของกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งในกระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาองค์กรนั้นจะเริ่มจากผู้บริหารระดับสูงขององค์กรรับรู้และตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้ปรึกษาหารือกับที่ปรึกษาผู้ซึ่งเชี่ยวชาญทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ หลังจากนั้นที่ปรึกษาจะเก็บรวบรวมข้อมูลและวินิจฉัยองค์กรแล้วส่งข้อมูลย้อนกลับให้บุคคลสำคัญในองค์กรเพื่อร่วมกันวางแผนการปฏิบัติการหลัก เช่น การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการที่จะบรรลุผล จากนั้นก็จะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลและให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังกลุ่ม เพื่อจะได้อภิปรายและปฏิบัติงานตามข้อมูลย้อนกลับที่ได้ โดยมีวางแผนการปฏิบัติการและปฏิบัติตามพฤติกรรมใหม่ หลังจากนั้นจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินสถานะขององค์กรใหม่และส่งข้อมูลย้อนกลับเพื่อวางแผนปฏิบัติการใหม่ ดำเนินการต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ข้อสรุป

เลวิน (Lewin, 1946) ได้ให้แนวคิดเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการก่อตัวและพัฒนาขึ้นท่ามกลางกระแสความเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ วิธีวิทยาในการวิจัยแบบชาติพันธุ์พรรณนา (Ethnography) ขบวนการศึกษาแบบ Progressive Education โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ ขบวนการ Group Dynamics ในด้านจิตวิทยาสังคมและการฝึกอบรมเชิงความสัมพันธ์ในมนุษย์ กระแสความเคลื่อนไหวเหล่านี้ มีความสำคัญต่อการพัฒนา

ฟื้นฟูสังคมในช่วงหลังสงครามโลกโดยการวิจัยในลักษณะเกี่ยวข้องกับนักปฏิบัติเริ่มกลายเป็นปัจจัยสำคัญ ในการขับเคลื่อนพัฒนาสังคมดังกล่าวนี้ด้วย ต่อมาแนวคิดเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการของเลวิน ได้ส่งอิทธิพลต่อวงการศึกษานในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1953 สตีเฟน โครเรย์ (Stepen Corey) เขียนหนังสือซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งในด้านการศึกษา เรื่อง Research to Improve School Practices บนฐานคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ แนวคิดทฤษฎีการวิจัยเชิงปฏิบัติการของเลวิน (Lewin) เป็นขั้นตอนในรูปแบบเกลียว ประกอบด้วย การวางแผนปฏิบัติการ และการค้นพบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ ผลของการปฏิบัติการ ซึ่งภายหลังได้เป็นที่รู้จักกันในลักษณะของวงจรปฏิบัติการ-การสะท้อน (Action-Reflection) ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Acting) การสังเกต (Observing) และการสะท้อน (Reflecting) ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 วงจรปฏิบัติการ-การสะท้อน (Action-Reflection Cycle)

(McNiff & Whitehead. 2002 : 39) กล่าวว่า สตีเฟน เคมมิส (Stephen Kemmis) เป็นผู้พัฒนาแนวคิดทางวิจัยเชิงปฏิบัติการ จากแนวคิดของเลวิน เน้นธรรมชาติที่สร้างขึ้นเชิงสังคมและการเมืองการเรียนการสอนเขาและวิลฟ์ คาร์ (Wilf Carr) สนับสนุนให้ใช้คำว่า "การวิจัยเชิงปฏิบัติการทางการศึกษา" (Educational Action Research) เคมมิส ยังได้เสนอแบบจำลองของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่แสดงถึงเกลียวการสะท้อนตนเอง (Self-reflective Spiral) ของการวางแผน (Planning) ปฏิบัติการ (Acting) การสังเกต (Observing) การสะท้อน (Reflecting) และการวางแผนใหม่ (Re-planning) อีกครั้งในฐานะที่เป็นฐานสำหรับการทำความเข้าใจวิธีปฏิบัติเพื่อพัฒนาสถานการณ์การเรียนการสอน

เคมมิสและแมคแทกการ์ท (Kemmis & McTaggart. 1988 : 11 - 15) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้วงจรการปฏิบัติการ (The Action Research Spiral) คือการวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observation)

และ การสะท้อนผล (Reflection) ตลอดจนการปรับปรุงแผน (Re - Planning) เพื่อนำไปปฏิบัติ ในวงจรต่อไปจนกว่าจะได้รูปแบบของการปฏิบัติงานที่เป็นที่พึงพอใจจะได้ข้อเสนอเชิงทฤษฎีเพื่อเผยแพร่ต่อไป

กระบวนการวิจัยนี้เมื่อก้าวในเชิงนำไปใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุงการปฏิบัติงานใน โรงเรียนมีวิธีการดำเนินการตามวงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. ขั้นวางแผน (Planning) เริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหาร่วมกันระหว่างบุคลากร ภายในโรงเรียนเพื่อให้ได้ปัญหาที่สำคัญที่ต้องการแก้ไข ตลอดจนการแยกแยะรายละเอียดของ ปัญหาที่เกี่ยวกับลักษณะของปัญหาเกี่ยวข้องกับใคร แนวทางแก้ไขและจะต้องปฏิบัติอย่างไร

2. ขั้นการปฏิบัติ (Action) เป็นการนำแนวคิดที่กำหนดเป็นกิจกรรมในขั้น วางแผนมาดำเนินการโดยการวิเคราะห์วิจารณ์ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นร่วมกันของทีมงาน ประกอบไปด้วย เพื่อทำการแก้ไขปรับปรุงแผน ฉะนั้นแผนที่กำหนดควรที่จะมีความยืดหยุ่นปรับ ได้

3. ขั้นสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการเปลี่ยนที่เกิดขึ้นด้วยความรอบครอบ ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งที่คาดหวังและไม่คาดหวังโดยอาศัยเครื่องมือในการเก็บข้อมูลเข้าช่วย

4. ขั้นสะท้อนผลปฏิบัติการ (Reflection) เป็นขั้นสุดท้ายของวงจรการวิจัยเชิง ปฏิบัติการ คือ การประเมินหรือตรวจสอบกระบวนการแก้ปัญหาหรือสิ่งที่เป็นข้อจำกัดที่เป็น อุปสรรคต่อการปฏิบัติการ ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้วิจัยจะต้องตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นในแง่มุม ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนของระบบการศึกษาโดยผ่านการ อภิปรายปัญหา การประเมินโดยกลุ่มจะทำให้แนวทางของการพัฒนาขั้นตอนการประเมิน กิจกรรมและเป็นพื้นฐานข้อมูลที่น่าไปสู่การปรับปรุงและการวางแผนการปฏิบัติต่อไป

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยปฏิบัติการ คือ เป็นกระบวนการเพื่อแก้ปัญหาของ องค์กรโดยการใช้กระบวนการปฏิบัติการ คือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การ สังเกต (Observation) และการสะท้อนผล (Refaceton)

2. ความหมายและคุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบส่วนร่วม

สุภางค์ จันทวานิช (2531 : 67) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมเป็น การวิจัยแบบนำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการ มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์ อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมี ความหมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัย เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยเป็นเรียนรู้จาก ประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย

นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนผู้ร่วมวิจัยเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างผู้ร่วมวิจัย กับผู้วิจัยเพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (Dialectic) ซึ่งผู้ร่วมวิจัยจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตนเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของผู้ร่วมวิจัยสะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ผู้ร่วมวิจัย หรือผู้แทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหที่กำลังประสบ โดยการร่วมกันวางแผนและกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาก็ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผลดังที่ได้กล่าวแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัย และกระบวนการวิจัยในตัวของมันเองอีกด้วย และอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ผู้ร่วมวิจัย ที่เข้าร่วมกิจกรรมของการวิจัยซึ่งสามารถเป็นตัวนำของการพัฒนาไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพอีกด้วย

ชนิษฐา กาญจนสินนท์ (2536 : 30) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหาศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาวางแผนและการดำเนินการในการแก้ไขปัญหารวมทั้งการดำเนินการประเมินผล โดยที่ทุกขั้นตอนดังกล่าวสมาชิกชุมชนเข้าร่วมด้วย อันเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดความรู้ ได้พัฒนาตนเอง ในการทำงานพัฒนา

กมล สุดประเสริฐ (2537 : 7) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ว่า เป็นการวิจัยที่จัดกระทำ โดยผู้ปฏิบัติการเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ไขปัญห โดยทันที และต้องกระทำเป็นหมู่คณะร่วมกัน ขยายความอีกได้ว่าเป็นการวิจัยที่ต้องอาศัยกระบวนการทำงานร่วมกันที่จะต้องสืบสวนสอบสวนหาปัญหาและข้อโต้แย้งร่วมกันเป็นกลุ่ม วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา โดยเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างจะลำเอียงไปในทางกระบวนการประชาธิปไตย

สุรียา วีรวงศ์ (2538 : 89) กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนซึ่งเคยเป็นประชากรของการวิจัยกับบทบาทมาเป็นผู้ร่วมการทำวิจัย โดยเข้ามามีบทบาทส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย โดยทั่วไปแล้วข้อกำหนดของงานวิจัย

เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นแตกต่างไปจากแนวคิดของการวิจัยแบบเดิมอยู่มาก แนวคิดในการวิจัยแบบเดิมนั้นยังอยู่บนฐานของปรัชญา ปฏิฐานนิยมเชิงตรรก (Philosophy of Logical Positivism) โดยแยกตัวเองโดยสิ้นเชิง

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544 : 61-62) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระและส่งเสริมคุณค่าของชีวิตและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกตตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

ประวิต เอรารวรรณ์ (2545 : 5) ได้สรุปความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าร่วมกันอย่างเป็นระบบของกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน เพื่อทำความเข้าใจต่อปัญหาหรือข้อสงสัยที่กำลังเผชิญอยู่และให้ได้แนวทางการปฏิบัติหรือวิธีการแก้ไขปรับปรุงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในการปฏิบัติงาน

อุทัย ดุลยเกษม (2545 : 131) กล่าวว่า การทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหรือ PAR นั้น เน้นที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ กระบวนการนี้ชาวบ้านจะเรียนรู้โดยไม่ต้องเขียนขึ้นอยู่กับจุดยืนของเราและช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป เพื่อจะนำไปต่อรองกับบุคคลอื่นมากขึ้น

สุภางค์ จันทวานิช (2548 : 67-68) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการวิจัยนับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การติดตามผล จนกระทั่งถึงขั้นประเมินผล

สมโภชน์ อเนกสุข (2548 : 18) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องในฐานะผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนหนึ่งขององค์การและเป็นนักวิจัยเป็นการนำแนวคิดและวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาศึกษาโดยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยช่วยกันแสวงหาหารูปแบบของการพัฒนาหรือหาวิธีการแก้ไขปัญหามีการพัฒนาความสำนึกในการวิเคราะห์วิจารณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงสภาวะความเป็นอยู่และวิถีชีวิตตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมตนเอง

เคมมิสและแม็คแทกการ์ท (Kemmis & Mctaggart. 1988) ให้ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการวิจัยที่กลุ่ม สะท้อนตนเอง สืบค้นและดำเนินการโดยผู้มี

ส่วนร่วมในสังคมเพื่อปรับปรุงความเป็นธรรมและความมีเหตุมีผลของการปฏิบัติในสังคมของตนเอง

สรุปได้ว่า ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การร่วมกันดำเนินกระบวนการวิจัยโดยอาศัยบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามา ร่วมในการวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหา การกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา การกำกับติดตาม การวิเคราะห์ผลและสรุปผลรายงานการวิจัย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพปัญหา

3. หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยหลักการนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education) และการกระทำหรือการปฏิบัติ (Action) เพื่อที่จะให้กลุ่มผู้ที่ถูกกดขี่หรือด้อยโอกาสในสังคมได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการที่ปรากฏอยู่รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างหลายฝ่ายอันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในรายละเอียด

พันธุทิพย์ รามสูตร (2540 : 33-35) อธิบายไว้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญที่ให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นตลอดจนระบบการสร้างความรู้ ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดยประกอบด้วย

1. ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน โดยการส่งเสริมระดับนักศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่น ให้เกิดการวิเคราะห์/สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

2. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม
3. สนใจปรีดิ์ปลื้มของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วย

เปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา

4. การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนยากจนด้อยโอกาสสามารถมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์ วิวิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

สมโภชน์ อเนกสุข (2548 : 18) สรุปว่าลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตและการสะท้อนผลการปฏิบัติการและการปรับปรุงแผนเพื่อนำไปปฏิบัติในวงจรช่องต่อไปจนกว่าจะได้รูปแบบของการปฏิบัติงานที่พึงพอใจ ซึ่งกระบวนการวิจัยต้องมีความยืดหยุ่นสูง มีความเป็นพลวัตร ไม่จำเป็นต้องดำเนินงานเชิงเส้นตรงสามารถทำการวิจัยซ้ำกันอีก โดยพิจารณาจากผลสะท้อนกลับ คงจะเป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาแผนงานและกระบวนการวิจัยลำดับต่อไป

เคมมิสและวิลคินสัน (Kemmis & Wilkinson, 2002) ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. เป็นกระบวนการทางสังคมที่นักวิจัยมีเจตนาขยายความสัมพันธ์ของบุคคลแต่ละบุคคลกับบุคคลอื่น เพื่อทำความเข้าใจว่าแต่ละบุคคลสร้างความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างไร

2. รูปแบบของการวิจัยเน้นการมีส่วนร่วม ความหมายว่า แต่ละคนจะเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนทำแล้วเสนอความรู้ความคิดเห็นสู่บุคคลอื่นรวมทั้งผลักดันให้เกิดการกระทำร่วมกัน

3. เป็นความร่วมมือในการปฏิบัติร่วมกันเพราะการวิจัยจะมีความสมบูรณ์ต้องเกิดจากการกระทำของผู้ที่เกี่ยวข้องมีการปฏิบัติเพื่อขยายผลไปสู่ชุมชนหรือสร้างความรู้ให้กับองค์การทางสังคม เพื่อลดความไม่สมเหตุสมผล ความล้มเหลวและความไม่ยุติธรรมในการปฏิบัติหรือการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่น่าพึงพอใจ

4. การดำเนินงานไม่มีการบังคับทุกคนมีอิสระจากกฎเกณฑ์ที่ไม่มีเหตุผลและโครงสร้างไม่ยุติธรรม ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการพัฒนาตนเอง

5. ช่วยให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องความเป็นอิสระในตนเอง จากข้อกำหนดต่าง ๆ เช่น สื่อภาษา และกระบวนการทำงาน เป็นต้น

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถเกิดขึ้นซ้ำกันได้อีกโดยพิจารณาผลที่สะท้อนกลับและเหตุผลที่เหมาะสม เพราะเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิบัติ

สรุปได้ว่า หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยทางสังคมที่เน้นการมีส่วนร่วม มีความร่วมมือในการปฏิบัติ การร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความอิสระทางความคิดสามารถนำเสนอแนวคิดความต้องการของตนเองได้ เพื่อได้แนวทางกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายสู่การปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

4. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับปริญญาตรี กระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2545 : 241) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลรวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนาและวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองมิใช่รอคอยแต่นักวิจัยและนักพัฒนามาดำเนินการให้

2. เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริงแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมหรือมีความพอดีกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น

3. เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลชนสมาชิกเข้าด้วยกันเป็นกระบวนการของผู้ที่มีความรับผิดชอบร่วมกันเรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

สรุปวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ประชาชนเข้ามาร่วมหาประเด็นปัญหาและวางแผนกระบวนการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน

5. เป้าหมายและประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

พันธุทิพย์ รามสูท (2540 : 35) กล่าวไว้ว่า เป้าหมายหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีหลายประการ ประกอบด้วย

1. ค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลาย
2. ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม
3. สร้างดุลยภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ความรู้ทางวิชาการและความรู้พื้นฐาน
4. ยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะสังคม เศรษฐกิจ

ประวีต เอรารวรรณ์ (2545 : 2-4) กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและร่วมมือ (Participation and Collaboration) ใช้การทำงานเป็นกลุ่มผู้ร่วมวิจัยทุกคนส่วนสำคัญและมีบทบาทเท่าเทียมกันในทุกกระบวนการของการวิจัยทั้งการเสนอความคิดเห็นเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติตลอดจนการวางแผนการวิจัย

2. เน้นการปฏิบัติ (Action Orientation) การวิจัยชนิดนี้ใช้การปฏิบัติการอย่างลึกซึ้งจากสิ่งที่สังเกตได้จะนำไปสู่การตัดสินใจที่สมเหตุสมผล เพื่อปรับปรุงแผนปฏิบัติ

3. ใช้การวิเคราะห์วิจารณ์ (Critical Function) การวิเคราะห์การปฏิบัติการอย่างลึกซึ้งจากสิ่งที่สังเกตได้จะนำไปสู่การตัดสินใจที่สมเหตุสมผล เพื่อปรับปรุงแผนปฏิบัติ

อรุณรุ่ง บุณธนันตพงศ์ (2549 : 25) ได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

1. ชาวบ้าน ชุมชน ผู้ด้อยโอกาสจะตื่นตัว ได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้นสามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อก่อประโยชน์สูงสุดแก่ตนและชุมชน

2. ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา ผู้ด้อยโอกาสมีโอกาสมากขึ้น การจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมรวมทั้งมีข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีต่อคนในชุมชน

3. มีวิจัยและพัฒนาได้เรียนรู้จากชุมชนและประสบการณ์การทำงานร่วมกันอันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี เกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง

4. ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันทีเนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเกิดการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานที่โครงการที่ดำเนินการอยู่

สรุปได้ว่า เป้าหมายและประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะทำให้เกิดการยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะสังคมและผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

6. ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 82) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนในการดำเนินการ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะก่อนทำวิจัย (Pre-research Phase) ได้แก่

- 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
- 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase)

- 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับชุมชน
- 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
- 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี

ส่วนร่วมและกำหนดแนวทางแก้ไข

- 2.4 การออกแบบวิจัยและเก็บข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) ได้แก่

- 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4 ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ได้แก่

4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติการอาสาสมัคร

4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติการอาสาสมัคร

5 ระยะการติดตามและการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) ได้แก่

5.1 การจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมา
ติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ

5.2 เสนอผลการประชุมต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

สรุปได้ว่าขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอน 5 ขั้นตอน คือ
ระยะก่อนทำวิจัย ระยะของการทำวิจัย ระยะการจัดทำแผน ระยะนำแผนไปปฏิบัติ ระยะการ
ติดตามและการประเมินผลการปฏิบัติงาน

7. การประยุกต์การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในการพัฒนาการศึกษา

สมบัติ ท้ายเรือคำ (2547 : 48) ได้นำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไป
ประยุกต์ใช้ในการวางแผนการศึกษานอกระบบในชนบท โดยนำผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในลักษณะ
ผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการในงานการศึกษานอกระบบหรืองานพัฒนาในระดับ
หมู่บ้านมาร่วมกันวางแผนการศึกษา โดยเน้นการใช้ชุมชนเป็นหน่วยในการศึกษา ซึ่งทำให้
สามารถจัดการศึกษานอกระบบได้ตรงตามความต้องการของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงาน
โครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จังหวัดกระบี่ โดยใช้ตัวแทนชุมชนในจังหวัดกระบี่ จำนวน 32
คน (ในกลุ่มนี้มีผู้นำชุมชน 10-15 คน) มาร่วมกันวางแผนการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ โดยการจัดทำหลักสูตรวิชาชีพสำหรับกลุ่มคนด้อยโอกาสที่อยู่ในวัยแรงงาน เพื่อ
ยกระดับความรู้และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพหรือพัฒนาอาชีพที่ทำอยู่แล้วให้
ดียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินการพัฒนาการศึกษาไปสู่ชุมชนให้
ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาอย่างแท้จริงและเมื่อนำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
มาใช้ในโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ผู้ที่มีส่วนร่วมคือ
ครูกับนักวิจัยหรือนักพัฒนา ผู้ที่จะทำการวิจัยหรือพัฒนาอาจจะเป็นศึกษานิเทศก์ นิสิตนักศึกษา
ระดับบัณฑิตศึกษาหรือนักวิจัยอิสระที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นคนนอก ส่วนคนในคือ
ครูผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนการกำหนดปัญหาในการวิจัย จำเป็นจะต้องทราบสภาพปัญหา
ที่แท้จริงในการจัดการเรียนการสอน เช่น นักเรียนเป็นชนกลุ่มน้อยอ่านและเขียนภาษาไทยไม่
คล่อง นักเรียนชาวเขามีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ต่ำ นักเรียนในชุมชนแออัดมี
ปัญหาเรื่องสุขภาพหรือต้องเพิ่มปัจจัยหรือองค์ประกอบใดถึงจะทำให้ครูเปลี่ยนพฤติกรรม
เรียนการสอนจากครูเป็นศูนย์กลางมาเป็นการเรียนการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางได้ ซึ่ง

ครูจะเป็นผู้ทราบข้อมูลนี้มากที่สุด ส่วนนักวิจัยหรือนักพัฒนาเป็นเพียงคนนอกที่มีความรู้ในกระบวนการวิธี (กระบวนการแก้ปัญหา) ซึ่งในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาก็ต้องนำบุคคลสองฝ่ายนี้มาร่วมมือกัน ครูมีเนื้อหา (ปัญหา) ส่วนนักวิจัยหรือนักพัฒนาที่มีวิธีการในการแก้ปัญหา ซึ่งเมื่อแก้ปัญหาส่วนหนึ่งส่วนใดได้แล้ว ครูจะเกิดความรู้ในกระบวนการหรือวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งสามารถที่จะขยายผลไปยังครูคนอื่น ๆ ได้และสามารถที่จะแก้ปัญหาเองได้เมื่อนักวิจัยถอนตัวแล้ว

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่ม มีนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

1. แนวคิดและความเป็นมาของการสนทนากลุ่ม

วรสิทธิ์ สิริไตรย์ และโยธิน แสงวงดี (2531 : 1) กล่าวไว้ว่า การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการอันหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความนึกคิด จิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมนั้น ๆ และยังทำให้ทราบถึงปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า คำถามในวงสนทนากลุ่มจะเป็นคำถามที่ถามถึงความรู้สึกการตัดสินใจ การให้เหตุผล แรงจูงใจหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนความประทับใจ ดังนั้นการสนทนากลุ่มมีลักษณะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวางของผู้เข้าร่วมสนทนากันเองกับนักวิจัย การถกประเด็นสนทนาที่มีความเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการโต้แย้งปัญหาหรือหัวข้อของการสนทนาถูกกำหนดโดยนักวิจัยหรือผู้สนใจทำการศึกษาในเรื่องนั้น ๆ แล้วเลือกสรรบุคคลที่คิดว่าสามารถให้คำตอบในเรื่องที่สนใจได้ตรงประเด็นที่สุดเข้าร่วมในการสนทนา

การสนทนากลุ่มมีวิวัฒนาการมาจากการนั่งสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion, Focused Interview) ของนักวิจัยในเชิงคุณภาพกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยทั่วไป ซึ่งแต่เดิมนั้นการที่นักวิจัยจะเข้าไปนั่งคุยสนทนากับกลุ่มประชากรที่ตนสนใจศึกษาได้ต้องใช้เวลานานแรมเดือนหรือแรมปีในการใช้ชีวิตในชุมชน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยก่อนแล้วจึงค่อยแทรกคำถามไปที่ละนิดละน้อย เมื่อสนิทสนมมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะสามารถไปนั่งคุยนั่งถามที่กลุ่มไหนหรือ ณ จุดใดก็ได้ในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อสนิทสนมแล้วก็จะสามารถนั่งสนทนากับกลุ่มแม่บ้านที่นั้งเสวนากัน ณ ได้หมู่บ้านดังนี้ก็ได้อีก การนั่งสนทนาในลักษณะดังกล่าวเป็นการพบปะกันโดยธรรมชาติเป็นกันเอง เพราะคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว นักวิจัยจึงเดินเข้าไปทักทาย พูดคุย ซักถาม แล้วก็บ่อนคำถามที่สนใจระหว่างที่นั้งสนทนากันโดยที่ผู้ตอบหรือการโต้แย้งในกลุ่มนั้นก็ไม่มีใครบอกรู้ว่าถูกถามคำถามหลักให้แล้ว เพราะสนิทกันจนเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงพูดคุยได้ง่าย ถามไถ่ได้ง่าย

ผู้ตอบไม่มีความรู้สึกว่าคุณซักถามปัญหาแต่คิดว่าเป็นการนั่งเสวนากันในเรื่องที่นักวิจัยสนใจอยาก
รู้มากกว่านั่นเอง

จากการนั่งสนทนากลุ่มย่อยเล็ก ๆ ดังกล่าว กลุ่มนักวิจัยทางสังคมศาสตร์และ
นักวิจัยทางธุรกิจการตลาดก็พิจารณาว่า การที่จะรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพอันหมายถึงการได้
คำตอบที่เป็นเหตุผล การเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ การได้รับความรู้บาง
ประการที่เกี่ยวกับอารมณ์ (Emotion) หรือกระบวนการอันซับซ้อนเกี่ยวกับการชั่งใจ
(Evaluation) และการตัดสินใจ (Decisions) การรวบรวมข้อมูลดังกล่าวนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่
จะต้องใช้เวลาในการศึกษามาก เพราะต้องใช้เวลาไปกับการเข้าไปทำความรู้จักกับชุมชนและกลุ่ม
คนก่อน หลังจากนั้นจึงทำการซักถามและเจาะประเด็นข้อมูลซึ่งใช้เวลามาก สลับเปลือง
งบประมาณและบางครั้งอาจไม่ค้นพบคำตอบที่ต้องการเลย เพราะกลุ่มคนที่เข้าไปศึกษาใน
หมู่บ้านนั้นอาจจะไม่มีเลยก็ได้ ดังนั้นจึงได้คิดวิธีการรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพขึ้นมาอีกวิธีหนึ่ง
ซึ่งเป็นการนำรูปแบบของการนั่งสนทนากับแบบเป็นธรรมชาติมาปรับใช้นั่นเอง เพียงแต่กำหนด
กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (สมาชิกกลุ่มสนทนา) โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกเข้ากลุ่ม ไม่ใช่จะนั่งสนทนากับ
ใครก็ได้ แต่มีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ว่าถ้าสนใจจะศึกษาเรื่องนี้ควรจะถามคนกลุ่มไหน สนทนากลุ่ม
กับใครจึงจะได้คำตอบและทราบข้อเท็จจริงได้เหตุผลเป็นคำถามมากที่สุด นอกจากนี้ยัง
กำหนดเวลาของการสนทนา สถานที่ และบรรยากาศของการสนทนาก็สร้างขึ้นมาให้เป็นกันเอง
ที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่นัดขึ้นมารวบรวมขึ้นมา มิใช่กลุ่มที่นั่งคุยหรือทำกิจกรรมโดยธรรมชาติ
เองอยู่แล้ว

2. ความหมายของการจัดสนทนากลุ่ม

วรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงวดี (2531 : 1) ให้ความหมายของคำว่า การจัด
สนทนากลุ่มไว้ดังนี้ คือ การรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากับการให้ข้อมูล (Key Informants)
เป็นกลุ่ม ซึ่งผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้จะได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดไว้ว่าจะ
เป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบตรงประเด็นและสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษามากที่สุด

บุญชม ศรีสะอาด และสุริทอง ศรีสะอาด (2552 : 26) กล่าวว่า การสนทนากลุ่ม
เป็นวิธีที่ใช้ในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเป็นการสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่ม
ประมาณ 6 - 12 คน ข้อมูลที่ได้จากการสนทนาจะทำให้ได้ข้อมูลบางครั้งไม่สามารถถามได้จาก
การใช้แบบสอบถาม การสนทนาของผู้สัมภาษณ์จะมีผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้จุดประเด็นปัญหา
เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์ในข้อสงสัยของผู้ร่วมสนทนา
ด้วยกัน

สรุปได้ว่า การสนทนากลุ่ม คือ การรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากันระหว่าง
ผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มประมาณ 6 - 12 คน กลุ่มที่สนทนาได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์

ที่นักวิจัยกำหนดไว้ว่าจะเป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบตรงประเด็นและสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษามากที่สุด

3. ลักษณะการสนทนากลุ่ม

การนั่งสนทนากันแบบธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า Small Group Discussion นั้นส่วนมากจะเป็นการนั่งคุยกันระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอีก 3 – 4 คน หรือน้อยกว่านี้ แต่การสนทนากลุ่มแบบ Focus Group Discussion นี้ได้นำวิวัฒนาการของการนั่งสนทนากลุ่มย่อยมาใช้และได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่าผู้ที่เข้าร่วมกลุ่มนั้นจะต้องมีลักษณะคล้าย ๆ กันในหลาย ๆ ด้าน (Homogeneous) นอกจากนี้กลุ่มสนทนาควรจะต้องมากกว่า 3 – 4 คน ทั้งนี้เพราะว่านักวิจัยจะทำการสนทนาแบบรวบรวมข้อมูลนี้ ไม่ใช่เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ แต่เป็นการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นแล้วทำบรรยากาศในวงสนทนาให้เป็นธรรมชาติ และสร้างสรรค์ให้เกิดการเสวนากันในลักษณะที่เป็นการพูดคุยกัน แสดงความคิดเห็นให้สอดคล้องและเป็นการโต้แย้ง ดังนั้นถ้าสมาชิกกลุ่มเพียง 3 – 4 คน ก็จะไม่เกิดการโต้แย้งหรือการแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร เพราะเป็นกลุ่มเล็กเกินไป ประกอบกับเป็นการจัดตั้งกลุ่มนักวิจัยและสมาชิกกลุ่มยังไม่คุ้นเคยกัน การโต้แย้งหรือการเสนอแนวคิดต่าง ๆ ก็อาจจะเกิดขึ้นได้น้อย ดังนั้น กลุ่มนักคิดทางวิจัยธุรกิจ การตลาดและนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่นำวิธีการสนทนากลุ่มย่อยมาใช้ จึงนำหลักการของ นักจิตวิทยาสังคมและนักจิตวิทยาคลินิกที่ใช้ในการทดลองศึกษาการโต้แย้งของคนเป็นกลุ่มว่า กลุ่มคนที่มีขนาดระหว่าง 7 – 8 คนนี้ เป็นกลุ่มที่มีลักษณะการตอบโต้และโต้แย้งกันดีที่สุด เป็นขนาดกลุ่มที่ก่อให้เกิดการสนทนาที่มีลักษณะเปิดกว้างที่จะให้ผู้ร่วมสนทนาทุกคนไม่อายและแต่ละคนวิพากษ์วิจารณ์ได้ดีที่สุด เป็นกลุ่มคนกำลังเหมาะในการจุดประเด็นซักถามนั่นเอง

ดังนั้น กลุ่มของวงสนทนาจึงประกอบด้วยผู้เข้าร่วมสนทนา 7 – 8 คน ซึ่งนับว่าเป็นขนาดที่กำลังเหมาะจะก่อให้เกิดการถกประเด็นปัญหาและการเสวนากลุ่ม ถ้าหากกลุ่มที่ขนาดใหญ่กว่านี้เป็น 9 – 12 คน ก็จะมีลักษณะเป็นกลุ่มใหญ่ และในวงสนทนาอาจจะมีการแบ่งกลุ่มย่อยหันหน้าเข้าสนทนากันเอง ซึ่งจะลำบากในการนั่งสนทนาเป็นกลุ่มและยากต่อการสรุปประเด็นปัญหาหรือวิเคราะห์ข้อมูล

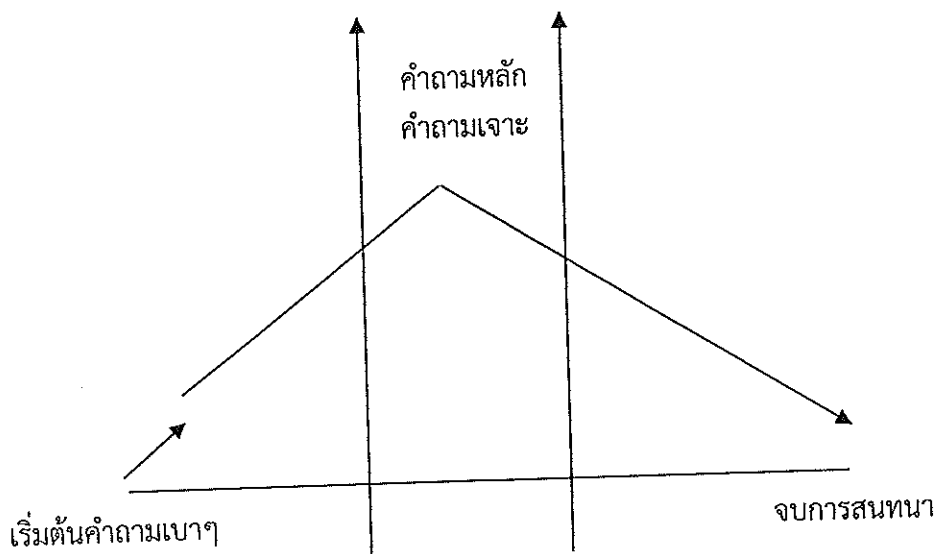
การจัดกลุ่มสนทนาต้องเกิดขึ้นจากสมมติฐานที่เราเชื่อว่า เราจะได้รับความรู้โดยการฟังและการสังเกตปฏิบัติการโต้ตอบของคนได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยการกระตุ้นให้คนหันมาสนใจสิ่งเดียวกันและมาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งอยู่ในลักษณะการเคลื่อนไหวภายใน กลุ่มนักวิจัยก็จะสังเกตพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มที่ศึกษา ตลอดจนบันทึกการโต้ตอบกันภายในกลุ่ม ด้วยการบันทึกเทป และจดบันทึกไว้เพื่อการวิเคราะห์ต่อไปนั่นเอง จากข้อเขียนตอนต้น ท่านจะได้เข้าใจถึงรูปแบบและความหมายของการจัดสนทนากลุ่มแล้วจะสามารถจำแนกได้ว่าในวงสนทนากลุ่มจะมีผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา คือสมาชิกที่นักวิจัยเชิญเข้าร่วมสนทนา และวิจัยซึ่งจะเป็น

ผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้คอยซักถามประเด็นปัญหานั้นเอง ในที่นี้จะขอเรียกว่า พิธีกร (Moderator) ซึ่งพิธีการนี้จะเป็นผู้คอยซักถามและจุดประเด็นการสนทนาในกลุ่มตลอดไปจนจบการสนทนา ตามแนวคำถามของการจัดการสนทนากลุ่มที่เตรียมเอาไว้

จากการทำวิจัยในเชิงคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepthinterview) หรือการสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion, Group Interview) หรือแม้แต่การสังเกตการณ์โดยการมีส่วนร่วม (Participant Observation) นักวิจัยจะต้องจัดเตรียมแนวคำถามเอาไว้ เป็นคู่มือหรือแนวคำถามในการถามเพื่อกันลืม และเป็นการเรียงเรียงคำถาม ให้เป็นข้อคำถามที่ต่อเนื่อง ง่ายต่อการถาม วิเคราะห์ เช่น อาจเขียนไว้ในไดอารี่แผ่นกระดาษหรืออาจจะท่องจำไว้ในสมองจนขึ้นใจ ทำนองเดียวกันสำหรับการจัดกลุ่มสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) นักวิจัยก็จำเป็นต้องทำแนวคำถามเอาไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการสนทนา จะช่วยให้การสนทนาดำเนินไปได้ราบรื่นต่อเนื่องไม่กวน และถามประเด็นปัญหาได้อยู่ในกรอบของการวิจัยให้เป็นประเด็น ๆ ไป ไม่สะเปะสะปะ

วิธีการสร้างแนวคำถามและการกำหนดประเด็นปัญหา ดังกล่าวแล้วตอนต้นว่า การจัดสนทนากลุ่มก็คือ การนั่งสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สามารทำให้คำตอบแก่นักวิจัยได้ตรงกับวัตถุประสงค์แปลงประเด็นหนึ่ง ๆ เป็นคำถามหลาย ๆ คำถามที่จะนำคำตอบไปสรุปให้ตรงกับแต่ละประเด็นนั้นได้ หรืออาจจะทำโดยการกำหนดตัวแปรและร่างสมมติฐานแล้วนำมาสร้างเป็นคำถามที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้ชัดเจนที่สุดนั่นเอง นั่นก็คือนำวัตถุประสงค์ของการวิจัยในแต่ละข้อไปจำแนกเป็นประเด็น หรือสมมติฐานหลักสร้างเป็นคำถามย่อย โดยมีหลักเกณฑ์ว่าคำถามแต่ละคำถามหรือแต่ละชุดต้องตั้งอยู่บนสมมติฐานย่อย หรือข้อคิดทางทฤษฎีหนึ่งๆ ทำนองว่า ทำไมเป็นอย่างนี้เพราะอะไร ทำไม อย่างไร การเขียนคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้เพื่อที่จะให้ได้คำตอบออกมาในเชิงเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง

การเรียงแนวคำถามในการจัดสนทนากลุ่มควรจะมีการเรียงคำถามจากคำถามที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป เบา ๆ ง่ายต่อการเข้าใจ และสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันระหว่างนักวิจัยและผู้เข้าร่วมสนทนาแล้วจึงวกเข้าสู่คำถามหลัก หรือคำถามประเด็นหลักของการศึกษา แล้วจึงไปจบลงที่คำถามเบา ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศในการสนทนาเพราะจะเป็นการผ่อนคลายความคิดและสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองในวงสนทนามากยิ่งขึ้น ในช่วงท้ายนี้เองอาจเติมคำถามเสริมเข้าไปได้ แต่ต้องไม่เป็นคำถามที่ยาวหรือจำนวนคำถามมากเกินไป คำถามเสริมนี้อาจจะเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน แต่เป็นคำถามในเรื่องที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างการสนทนาแล้ว เป็นเรื่องที่คุณดำเนินการอภิปรายเห็นว่า ถ้าถามให้ได้คำตอบชัดเจนมากจะช่วยให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และได้รับความรู้ในเรื่องที่ศึกษาอยู่มากยิ่งขึ้นดียิ่งขึ้น ดังภาพที่ 6

คำถามผ่อนคลายเป็นสร้างบรรยากาศ
สร้างความคุ้นเคย คำถามเสริม

ภาพที่ 6 ลักษณะเรียงคำถาม

ในวงสนทนากลุ่มการที่ร่วมสนทนา มีปฏิริยาโต้ตอบกันระดับสูงในระหว่างการสนทนาจะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดการสนทนาในระดับลึกยิ่งขึ้น หรือเข้มข้นยิ่งขึ้นในแต่ละประเด็นด้วยวิธีดังกล่าวนี้จึงมีส่วนทำให้นักวิจัยสามารถหยั่งรู้ถึงสาเหตุเบื้องหลังพฤติกรรมต่าง ๆ โดยผู้ร่วมสนทนาไม่รู้ตัว สิ่งที่ได้มานั้นเป็นสิ่งซึ่งไม่ได้มาด้วยวิธีการใช้แบบสำรวจข้อมูล เพราะในวงสนทนากลุ่มนักวิจัยจะต้องคอยวิเคราะห์สถานการณ์และข้อมูลในกลุ่มบุคคลที่ถูกกระตุ้นนั้นด้วยแล้วสร้างประเด็นคำถามใหม่ ๆ ย้อนกลับไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้คำตอบที่ดีมีเหตุผลชัดเจนและละเอียดมากที่สุด

4. องค์ประกอบของการจัดสัมมนากลุ่ม

4.1 สิ่งแรกที่ต้องทำในเรื่องของการสนทนากลุ่ม คือการกำหนดเรื่องที่จะทำการศึกษาคำหนดหัวข้อเรื่องนี้ อาจเกิดมาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ในสังคมขณะนั้น หรือเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ นั้นเอง

4.2 กำหนดประเด็นหรือตัวแปร หรือตัวบ่งชี้ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการศึกษาเพื่อมาสร้างเป็นแนวทางในการดำเนินการสนทนา ซึ่งการกำหนดประเด็นหรือตัวแปรนั้นก็ทำได้โดยการจำแนกแยกแยะมาจากวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นเอง วัตถุประสงค์

ต้องการทราบอะไรที่กำหนดประเด็นหรือสมมติฐานและตัวแปรออกมาแล้วนำมาสร้างเป็นแนวคำถามย่อย ๆ

4.3 แนวคำถามหรือกรอบคำถาม คือแนวทางในการสนทนากลุ่มซึ่งได้จากการนำคำถามที่ร่างไว้มาเรียบเรียงเป็นข้อย่อยจัดลำดับ หรือผูกเป็นเรื่องราวเพื่อนำสนทนาให้เป็นขั้นตอนและตัดตามลำดับความคิดเป็นหมวดหรือหัวข้อใหญ่ เช่น หมวดคำถามเกี่ยวกับเรื่องในอดีต แล้วหมวดคำถามเกี่ยวกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เป็นต้น

4.4 แบบคัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสัมมนา เป็นแนวทางในการคัดเลือกสมาชิกเพื่อเข้าร่วมในกลุ่มสนทนาที่ถือว่าเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในการศึกษาครั้งนี้ ได้ตรงวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด แบบคัดเลือกนี้อาจจะทำเป็นแบบสอบถามย่อย ๆ หรือเป็นตารางคัดเลือกก็ได้ ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยจะกำหนด แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มนี้เมื่อใช้เสร็จในแต่ละครั้งควรเก็บไว้ด้วย เพราะบางครั้งอาจจะมีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์อีกต่อไป

4.5 บุคลากรในการจัดสนทนากลุ่ม ในการจัดสนทนากลุ่มแต่ละครั้งควรประกอบด้วยบุคคลต่อไปนี้ คือ

4.5.1 พิธีกร (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำ ตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด พิธีกรจะต้องเป็นผู้รู้จักปัญหา รู้จักทฤษฎี และรู้จักวิธีการควบคุมประเด็นควบคุมการสนทนาแบบกลุ่มเป็นอย่างดี พิธีกรจะต้องชักจูงให้สมาชิกกลุ่มอธิบายความรู้สึกในประเด็นที่ซักถามนั้นออกมาให้ได้ว่ามีความคิดเห็นหรือทัศนคติอย่างไร พิธีกรต้องมีความเข้าใจในปัญหา วัตถุประสงค์และแนวทฤษฎี ตลอดจนประเด็นหรือสมมติฐานของงานศึกษานั้น ๆ ในระหว่างที่นั่งสนทนา พิธีกรจะต้องคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับไปด้วยตลอดเวลา โดยพยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลนั้นกับข้อมูลอื่น ๆ ที่ได้รับในคำตอบมาก่อน เพราะคำถามที่ตั้งไว้นั้นเป็นเพียงคำถามกรอบเฉย ๆ การถามคำถามจริง ๆ วิธีการถามคำถามและการใช้คำพูด ตลอดจนการแตกคำถามออกไปอีกเพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาเข้าใจและตอบได้ตรงประเด็นจริง ๆ นั้นเป็นบทบาทและหน้าที่สำคัญที่สุดของพิธีกร

4.5.2 ผู้จัดบันทึกคำสนทนา เป็นผู้ที่ย่อยจดบันทึกคำสนทนา จะทำหน้าที่จดทุกคำพูดที่จะจดบันทึก ตลอดจนการจดอากัปกริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มด้วย เพราะการไม่พูดและการนั่งเฉย ๆ อาจไม่ใช่การไม่มีความเห็นเพราะแววตาท่าทางก็อาจจะแสดงถึงความเห็นหรือคำตอบได้ การพยักหน้า การส่ายหน้า และสีหน้า ก็เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้ ผู้จัดบันทึกคำสนทนาต้องจดบันทึกสิ่งเหล่านี้ด้วย ข้อบันทึกของผู้จัดบันทึกนี้จะสามารถใช้อ่านเป็นข้อสรุปของการสนทนากลุ่มในแต่ละครั้งได้ แล้วก็สามารถนำไปประกอบการถอดเทปข้อมูล

ด้วย เพื่อที่จะทำให้ทราบว่าเสียงที่ตอบคำถามนั้นเป็นเสียงตอบของใครบ้าง หรือโต้แย้งกันว่าอย่างไร ผู้จัดบันทึกคำสนทนานี้ นอกจากจะช่วยจัดบันทึกแล้วยังมีหน้าที่อีกอย่างคือ คอยสะกิดเตือนหรือบอกพิธีกร ในกรณีที่พิธีกรลืมถามหรือข้ามคำถาม และสิ่งที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือผู้จัดบันทึกคำสนทนา เมื่อเริ่มการสนทนาจะต้องเขียนผังการนั่งสนทนากลุ่มให้พิธีกรด้วยเพราะจะช่วยให้พิธีกรทราบว่าในกลุ่มมีใครบ้าง ชื่ออะไรนั่งตรงไหน พิธีกรอย่างน้อยจะได้เรียกชื่อผู้เข้าร่วมกลุ่มได้ถูก และอีกหนึ่งแผนก็เขียนไว้ให้ตนเองทราบว่าใครนั่งตรงไหน จะช่วยให้จัดบันทึกได้ง่ายขึ้น

4.5.3 เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป และผู้คอยกันผู้ที่จะเข้าร่วมวงในกลุ่มโดยไม่ได้รับเชิญ เป็นบุคคลที่คอยเอื้ออำนวย และให้ความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา มีหน้าที่คือ คอยบริการน้ำดื่ม ขนม บันทึกลงเทป เปลี่ยนเทป ตลอดจนการคอยกันไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องในวงสนทนากลุ่มเข้าไปเสนอความคิดเห็นในกลุ่ม หรือเข้าไปรบกวนสมาธิของสมาชิกในกลุ่ม

4.5.4 อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล ในการจัดสนทนากลุ่ม อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูลคือ เทปบันทึกเสียงเพราะในวงสนทนานั้นตลอดจนการดำเนินกลุ่มการสนทนาจะมีการถกประเด็นปัญหาการโต้แย้ง เป็นกระแสความคิดสวนกันไปสวนกันมา หลากเสียงหลายความเห็น ดังนั้นจึงต้องบันทึกเสียงเอาไว้ เพราะคำตอบที่เป็นกระแสโต้แย้ง หรือการถกประเด็นกันด้วยเหตุผล และการแสดงความสอดคล้องเห็นด้วย สิ่งนี้แหละเป็นหัวใจสำคัญของการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เทปบันทึกเสียงจะเป็นอุปกรณ์บันทึกข้อมูลที่ดีที่สุดที่สามารถเห็นเหตุผล รายละเอียด และข้อคำตอบได้ละเอียดที่สุด คำตอบที่เกิดจากการถกและแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหากันมาก ๆ มีการแสดงความคิดและแลกเปลี่ยนความเห็นกันมาก ๆ เหล่านี้จะเป็นรายละเอียดที่จำเป็นที่สุดในการวิเคราะห์ข้อมูลนั่นเอง และการตีความต้องพิจารณาละเอียดลงไปถึงเหตุผลที่ถูกโต้แย้ง หรือเสนอความคิดเห็นที่สอดคล้องด้วยสิ่งเหล่านี้ จะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดีที่สุด ละเอียดที่สุด ในการจัดสนทนากลุ่มควรจะใช้เทปบันทึกเสียง 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลือมล้ำกันประมาณ 5 นาที เพื่อที่จะได้บันทึกข้อมูลส่วนที่เสียไปในระหว่างการเปลี่ยนเทป และเป็นประโยชน์ในการป้องกันการที่ข้อมูลบันทึกไม่ติดในเทปเครื่องใดเครื่องหนึ่ง นอกจากนี้การมีตลับเทปบันทึกข้อมูล 2 ชุดนี้ก็เพื่อกันหาย และใช้แบ่งกันฟังได้ในกรณีมีผู้ร่วมวิจัยหลายคน นอกจากเทปบันทึกข้อมูลแล้วก็ต้องมีสมุดจัดบันทึกข้อมูลด้วยสำหรับผู้จัดบันทึกคำสนทนา ดินสอ ปากกา ยางลบ ฯลฯ

4.6 อุปกรณ์เสริมการสนทนากลุ่ม เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยให้วงสนทนากลุ่มดำเนินไปด้วยบรรยากาศราบรื่นและดูเป็นธรรมชาติไม่เคร่งเครียด สร้างบรรยากาศให้เป็น “การนั่งจับเข้าคุยกัน” อุปกรณ์ที่ช่วยเสริมการสนทนากลุ่มให้ดูเป็นธรรมชาติ ได้แก่ น้ำดื่ม ขนม บุหรี่

ของขบเคี้ยวเล็ก ๆ น้อย ๆ หรืออาจจะรวมถึงรูปภาพ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มได้เข้าใจหรือประเด็นที่เราสนใจจะถามมากยิ่งขึ้น

4.7 สถานที่ที่จะจัดสนทนากลุ่ม ควรมีการกำหนดให้แน่นอน ศึกษาในท้องถิ่นหรือหมู่บ้านไหนก็จัดกลุ่มที่นั่นให้สะดวกแก่สมาชิกในกลุ่มมากที่สุด ผู้เข้าร่วมกลุ่มทุกคนรู้จักดี อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่มีแสงรบกวน แดดไม่ร้อนและไม่มืดคอยมากัด ดังนี้ เป็นต้น

4.8 ของกำนัลหรือของที่ระลึก มอบไว้ก่อนจากกัน ให้ไว้แก่สมาชิกกลุ่มที่ได้สละเวลาอันมีค่าของเขามาร่วมวงสนทนากับเรา มิใช่เป็นค่าจ้าง แต่ให้รำลึกถึงกันว่าเราเคยมานั่งถกประเด็นปัญหาด้วยกันเมื่อโอกาสหนึ่ง

4.9 ระยะเวลาของการดำเนินการจัดสนทนากลุ่ม พิธีกรควรจะใช้เวลาการสนทนาไม่เกิน 2 ชั่วโมง กับ 15 นาที นับแต่เริ่มคำถามแรก เช่น เริ่มเวลาเช้า 9.00 น. ควรจะจบสิ้นในเวลา 11.30 น. เป็นต้น รวมระยะเวลาตั้งแต่ต้อนรับสมาชิกกลุ่มจนจบการสนทนากลุ่มประมาณ 2 ชั่วโมง กับ 30 นาทีพอดี เพราะถ้าช้าหรือนานกว่านี้สมาชิกกลุ่มจะเหนื่อยล้า คำตอบที่ได้ตอนท้ายจะเป็นคำตอบที่สັกแต่ว่าตอบ ๆ หรือตอบโดยไม่ค่อยได้ตั้งใจคิดก่อน เพื่อให้เสร็จสิ้น

5. การดำเนินการสนทนากลุ่ม

เมื่อสมาชิกกลุ่มมาพร้อมกันแล้วเริ่มดำเนินการสนทนา โดยผู้ดำเนินการสนทนาในที่นี้คือพิธีกร แนะนำตนเองและทีมงาน อันประกอบด้วย ตัวพิธีกร ผู้จัดบันทึก และผู้บริการทั่วไป บางครั้งถ้ามีผู้สังเกตการณ์ (Observer) ก็แนะนำให้สมาชิกกลุ่มสนทนา รู้จักด้วย (โดยปกติไม่ควรให้มีผู้สังเกตการณ์ เพราะการมีคนนอกกลุ่มอาจมีผลต่อการแสดงออกและสมาชิกของคนในกลุ่ม) แล้วอธิบายจุดมุ่งหมายในการมาทำการสนทนา วัตถุประสงค์ของการศึกษา และบอกให้ทราบว่าจะมีการบันทึกเทปคำสนทนา ตลอดจนการถกประเด็นปัญหา นอกจากนี้ก็จะมีผู้คอยจัดบันทึกคำสนทนาด้วยแล้วจึงเริ่มเกริ่นนำด้วยคำถามอุ่นเครื่องสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง สร้างความคุ้นเคยให้เกิดขึ้นในการสนทนา หลังจากพิจารณาว่ากลุ่มเริ่มคุ้นเคยกับเราดีแล้ว ก็เริ่มคำถามในแนวการสนทนาที่จัดเตรียมไว้แล้ว ชักใช้ไล่เสียงคำถาม โดยการทิ้งช่วงให้มีการถกประเด็นโต้แย้งกันให้พอสมควร พยายามสร้างบรรยากาศให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นซึ่งกันและกันในกลุ่มผู้เข้าร่วมวงสนทนาด้วยตนเอง ควบคุมเกมไม่ให้หยุดนิ่ง อย่าชักคนใดคนหนึ่งจนเกินไป คำถามไม่ใช่ถามใครคนเดียว แต่เป็นการสร้างประเด็นปัญหาทั้งกลุ่มให้กลุ่มถกประเด็นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ถ้าไม่จำเป็นอย่าชักรายตัว เว้นแต่ว่าจะต้องการคำตอบต่อเนื่องให้ไล่ชักรายละเอียดเชิงเหตุผลออกมาให้ได้

ในการนั่งสนทนากัน ไม่ว่าจะจัดกันกี่ครั้งก็กลุ่มก็มักจะพบกับคนที่พูดมากที่สุด และคนที่พูดน้อยที่สุดหรือไม่ค่อยพูดเอาเสียเลย ดังนั้นพิธีกรจะต้องคอยควบคุมเกมให้ได้

พยายามอย่าให้เกิดการข่มทางความคิด หรือชักนำผู้อื่นเห็นคล้อยตามกับผู้ที่พูดเก่ง (Dominate) และพยายามสร้างบรรยากาศให้คนที่ไม่ค่อยพูดได้แสดงความคิดเห็นออกมาให้ได้

พิธีกรควรจะต้องเป็นผู้ที่คุยเก่งซัดเก่ง เป็นผู้ที่มีการสรรเสริญในการพูดคุย มีการเว้นจังหวะการถามที่ดี ถามซ้ำ ๆ ละเอียด และต้องมีการพูดแทรกตกลงอย่างเหมาะสมด้วย เพื่อที่จะช่วยให้บรรยากาศในการสนทนากลุ่มสนุกไม่เหนียวล้า

6. ประเภทของวัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่ม

6.1 ใช้เพื่อสร้างให้เกิดสมมติฐานใหม่ ๆ

6.2 ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็น ทักษะคติ ของกลุ่มประชากรต่อปรากฏการณ์ที่

เกิดขึ้นที่สนใจ

6.3 ใช้ในการทดสอบแนวความคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาใหม่

6.4 ใช้ในการประเมินผลการวิจัยต่าง ๆ หรือโครงการพัฒนา

6.5 ใช้ในการทดสอบแบบสอบถาม และเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

6.6 ใช้เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือไม่แน่ใจในการวิจัยเชิงปริมาณ

โดยนำคำตอบจากการสนทนากลุ่มไปอธิบายเสริม

6.7 ใช้ประโยชน์ในการทำการศึกษานำร่อง (Pilot Study) ศึกษาบางเรื่องเพื่อ

เป็นแนวทางในการทำการกรณีศึกษา Case Study ต่อไป

7. ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

7.1 เป็นการสนทนาระหว่างนักวิจัยกับผู้รู้ผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ คนที่เป็นกลุ่ม ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการเสวนากันในเรื่องที่สนใจ ไม่มีการปิดบังหรือไม่ค่อยปิดบังเพราะทุก ๆ คนก็เปิดเผยเรื่องเดียวกันออกมาเพราะกลุ่มใหญ่มีการแสดงความคิดเห็น ถ้าประเด็นต่าง ๆ ยังไม่ชัดเจนเพียงพอก็สามารถซักถามต่อไปได้เพื่อหาคำตอบที่ชัดเจนที่สุดที่สุดในกลุ่ม คำตอบที่ได้จากการถกประเด็นซึ่งกันและกันถือว่าเป็นการถกกรองซึ่งแนวคิดและเหตุผล โดยไม่มีการตีประเด็นปัญหาผิดไปเป็นอย่างอื่น

7.2 การสนทนากลุ่ม จะเป็นการสร้างบรรยากาศเสวนาให้เป็นกันเองระหว่างผู้นำการสนทนาของกลุ่มกับสมาชิกกลุ่มการสนทนาหลาย ๆ คนพร้อมกัน จึงลดภาวะการฉะฉานอายออกไป สมาชิกกลุ่มกล้าคุย กล้าแสดงความคิดเห็นเพราะรู้สึกว่ามีคนอื่นที่มีลักษณะคล้าย ๆ กันอยู่ด้วยกันยอมไม่อายหรือเขินในการตอบคำถามหรือโต้แย้ง และไม่เกรงว่าจะบันทึกไปทำอะไร เพราะเป็นคำตอบของคนหลายคนในเวลาเดียวกัน

7.3 การใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ถ้านักวิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเอง แม้วางใจไม่อาจสร้างแนวคำถามที่ละเอียดหรือครอบคลุมประเด็นปัญหาได้ดีเท่าที่ควร แต่เมื่อดำเนินการสนทนาไปแล้ว นักวิจัยก็สามารถคิดสร้างคำถามขึ้นมาได้ โดยการตั้งคำถามแตกต่างจากคำตอบที่

สมาชิกกลุ่มตอบมาหรือวิพากษ์คำถามนั้น โดยการถามโต้แย้ง เมื่อถามไปฟังไปก็เข้าใจประเด็นปัญหามากขึ้น ก็คิดถามได้ดีมากขึ้น จนในที่สุดก็ได้ข้อมูลละเอียดสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้สำเร็จหรือได้ดียิ่งขึ้น

7.4 คำตอบจากการสนทนากลุ่ม ก็มีลักษณะเป็นคำตอบเชิงเหตุผลคล้าย ๆ กับการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ วิธีอื่น ๆ เหมือนกัน ซึ่งใช้เป็นประโยชน์เสริมในการอธิบายข้อมูลในการวิจัยเชิงปริมาณ หรือใช้ก่อนการดำเนินการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ คือนำไปใช้เป็นการทดสอบการใช้ได้ของคำถาม และหาคำตอบมาเป็นแนวทางในการร่างแบบสอบถามและตั้งคำถาม นอกจากนี้ก็เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) หรือเจาะข้อมูลเป็นแนวทางในการสำรวจข้อมูลใหญ่ต่อไป หรือการใช้ในการศึกษานำร่อง (Pilot Study) นั้นเอง

7.5 ระยะเวลาและงบประมาณของนักวิจัยในการศึกษาเชิงคุณภาพในเรื่องเดียวกันจากประชากรบางกลุ่มและชุมชนบางแห่ง แทนที่จะใช้สังเกตการณ์โดยการมีส่วนร่วมโดยเข้าไปใช้ชีวิตทำความสนิทสนมเป็นหลายเดือนหรือเป็นปีนั้น เพียงแต่ใช้การสนทนากลุ่ม และวางรูปประเด็นคำถามให้เหมาะสม พิจารณาเลือกสมาชิกกลุ่มให้ตรงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและดำเนินการสนทนากลุ่มอย่างดี อาจจะใช้คำตอบและข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งพอสมควรในกรณีที่ไม่มียงบประมาณเวลาและความสามารถในการทำวิจัยโดยการไปอยู่อาศัยกับชาวบ้านนาน ๆ

7.6 ทำให้ได้รายละเอียดสามารถตอบคำถามประเภททำไม และอย่างไรได้อย่างแตกฉานลึกซึ้งในประเด็นหรือเรื่องที่ไม่ได้คิดหรือเตรียมไว้ก่อนก็ได้ ซึ่งการวิจัยเชิงปริมาณให้ได้แต่คำตอบสั้น ๆ ที่เขียนไว้ให้เลือกเท่านั้น

7.7 การสนทนากลุ่ม จะช่วยบ่งชี้อิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้นได้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมาจากวัฒนธรรมเดียวกัน ผลการสนทนากลุ่มเล็กอาจใช้ระบุเป็นกรณีตัวแทนของกลุ่มใหญ่ได้ (ในบางเรื่องและบางชุมชน) และผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มจะให้ภาพของลักษณะสังคมมีใช้ภาพเฉพาะรายบุคคล อีกทั้งคำตอบที่ได้จากการสนทนากลุ่มก็เป็นคำตอบที่แสดงถึงเนื้อหาทางสังคม (Social Context) เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของชุมชน หรือสังคมนั้น ๆ

7.8 สภาพของการสนทนากลุ่มช่วยให้เกิดและได้ข้อมูลที่เป็นจริง ครบถ้วนมากกว่าเพราะในการสนทนากลุ่มมีการกระตุ้นเร้าให้คิดลึกซึ้ง คิตรอบคอบ ตอบโต้เชิงเหตุผลทุกแง่ทุกมุม หาตัวอย่างมาสนับสนุนคำกล่าวอย่างละเอียด แม้กระทั่งแสดงประเด็นต่างไปจากคนอื่นให้ทราบ

8. ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

8.1 ถ้าการกำหนดประเด็นต่าง ๆ ยังคลุมเครือไม่ชัดเจน ก็ยากต่อการกำหนดตัวแปรหรือปัจจัยและการสร้างแนวคำถาม การสนทนากลุ่มก็จะสะเปะสะปะ และได้คำตอบไม่สอดคล้องกับสิ่งที่อยากรู้จริง ๆ

8.2 การสร้างแนวคำถาม ต้องเรียบเรียงแนวคำถามให้ดีไม่วกวน โดยอาจจะเรียงลำดับตามประเภทของประเด็นความยากง่าย หรือตามลำดับการตรงไปตรงมาและซับซ้อนของเหตุผล ดังนั้นควรจะต้องมีการทดสอบ (Pretest) แนวคำถามเสมอก่อนที่จะใช้จริง จะทดสอบโดยการจัดกลุ่มสนทนาหรือการสนทนาแบบเจาะลึกกับตัวอย่างสักหลาย ๆ คนก็ได้ เพราะถ้าวางรูปแบบคำถามไม่ราบรื่นและไม่ต่อเนื่องกันแล้ว จะทำให้การถามวกวน คนถามก็เข็ง คนร่วมกลุ่มสนทนาก็งง ความคิดกระป๋องกระโดดมาและไม่ทราบว่ากำลังคุยถึงอะไรกันแน่

8.3 การคัดเลือกสมาชิกผู้เข้าร่วมวงสนทนาจะต้องได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยจะต้องมีลักษณะต่าง ๆ ที่เหมือนกัน (Homogeneous) ไม่ขัดแย้งกันและกัน นอกจากนี้จะต้องไม่นำคนที่ไม่เป็นมิตรกันหรือเข้ากันไม่ได้มาอยู่ในกลุ่มเดียวกัน จะทำให้บรรยากาศของกลุ่มเสียเพราะทั้งสองฝ่ายจะคอยแต่ข่มหรือแก้งคำตอบซึ่งกันและกัน หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะไม่แสดงความคิดเห็นเลย

8.4 คำตอบในวงสนทนาบางคำตอบอาจจะไม่ได้มาจากการสนทนากลุ่ม เพราะผู้เข้าร่วมสนทนาคิดว่าสิ่งที่จะตอบไปนั้น นักวิจัยรู้อยู่แล้ว เกรงว่าตอบไปแล้วจะเป็นการ “เอามะพร้าวห้าวไปขายสวน” นักวิจัยก็เลยไม่ได้คำตอบ (หรือข้อถกประเด็นในส่วนคำถามที่ต้องการคำตอบแบบนี้) หรืออีกประเด็นหนึ่งถ้าพฤติกรรมหรือความเห็นหรือทัศนคติในบางเรื่องไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชนอาจจะไม่ได้รับการเปิดเผยในวงสนทนากลุ่ม ต้องใช้วิธีการนั่งสนทนาแบบตัวต่อตัวนอกวงสนทนากลุ่มแทน จึงจะได้คำตอบเปิดเผยออกมา

8.5 เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมหรือคำตอบในบางประเด็นคำถามที่สมาชิกกลุ่มคิดว่า เป็นเรื่องธรรมดาและเคยชินอยู่แล้ว บางทีสมาชิกกลุ่มนึกไม่ถึง ลืมหยิบยกมาตอบ ทำให้ นักวิจัยไม่ได้คำตอบในเรื่องคำถามในประเด็นดังกล่าวนี้

8.6 ถ้าพิธีกรไม่ได้รับการฝึกฝนให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่ดี หรือเตรียมตัวไม่พร้อม คุมเกมสนทนาได้นาน ก็จะทำให้วงสนทนาดำเนินไปได้ไม่ราบรื่น การถามคำถามให้ชัดเจน เข้าใจง่าย สำคัญ ไม่เช่นนั้นผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาจะไม่เข้าใจว่ากำลังถามอะไรหรือถึงอาจจะต้องขอให้พิธีกรแปลคำถามเป็นภาษาง่าย ๆ บ่อย ๆ จนการสนทนาเย็นเยื่อ และเสียสมาธิในประเด็น หรือไม่ก็ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแต่ละคนตอบมาคนละทางสองทาง เพราะเข้าใจคำถามต่างกัน ดังนั้นการทดลองถามหรือฝึกถามจึงสำคัญมากสำหรับพิธีกร โดยเฉพาะในประเด็นคำถามที่พิธีกรไม่มีความคุ้นเคยมาก่อน

8.7 การสนทนากลุ่มจะให้ผลดีมากในการศึกษาหลาย ๆ เรื่อง แต่ไม่ใช่ทุกเรื่อง ดังนั้นนักวิจัยจะต้องพิจารณาว่า เรื่องใดเหมาะสมและจะใชการสนทนากลุ่ม ถ้าใช้การสนทนากลุ่มจะคุ้มกันหรือไม่ จะได้คำตอบมากมายพอกับการวิเคราะห์และตีความไหม นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงกลุ่มพื้นที่ตัวอย่าง และจำนวนของกลุ่มที่จะจัดด้วยว่าทำได้มากน้อยแค่ไหน เรื่องแต่ละเรื่องนั้นจะจัดกี่กลุ่ม มีกลุ่มเปรียบเทียบหรือไม่อย่างไร ดังนี้ เป็นต้น

8.8 เนื่องจากการสนทนากลุ่ม เป็นการนั่งถกประเด็นปัญหาในวงสนทนาของกลุ่มผู้ที่มีลักษณะเฉพาะในทางเศรษฐกิจ สังคม ประชากร อาชีพ ฯลฯ ตลอดจนภูมิหลังต่าง ๆ ดังนั้นในบางเรื่องบางหัวข้อของการสนทนาก็จะต้องพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมของวิธีการด้วย ดังเช่น วิธีการอาจจะต้องเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย อยู่กับความเหมาะสมของเรื่องและของกลุ่ม เช่น เรื่องเกี่ยวกับสตรี วิธีการก็ควรเป็นสตรี จะได้ไม่ต้องเขินอายกัน ดังเช่นการจัดสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดดังนี้ เป็นต้น แต่บางเรื่องจะเป็นผู้หญิงถามผู้ชายก็ได้ หรือผู้ชายถามผู้หญิงก็ได้ ขึ้นอยู่กับเรื่องที่ทำการศึกษา

8.9 ภาษาในการพูดคุยกันนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังนั้นพิธีกรควรจะพูดภาษาท้องถิ่นของสมาชิกในกลุ่มสนทนา หรือในพื้นที่ที่ทำการศึกษา เพราะจะเป็นการง่ายต่อการสื่อความหมายการถาม การสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง ตลอดจนการควบคุมการสนทนาให้อยู่ในกรอบวัตถุประสงค์ ผลที่ได้วัดก็คือ บรรยากาศของกลุ่มสนทนาจะเหมือนกับการจับกลุ่มนั่งสูบบุหรี่ กินขนมคุยกันไปเรื่อย ๆ เกิดบรรยากาศเป็นกันเอง ไม่ตึงเครียด หรือเคร่งขรึมจนเกินไป

8.10 เทปบันทึกข้อมูล ถ้าไม่พร้อมหรือสภาพไม่เหมาะสมต่อการบันทึก ถ้าใช้ในการบันทึกข้อมูลแล้วเสีย บันทึกไม่ติด จะทำให้เสียข้อมูลไปเลย การจัดกลุ่มเก่าเข้ามาอีกครั้งจะทำให้สมาชิกกลุ่มแข็งและไม่ค่อยจะชอบใจนัก เพราะทำให้เสียเวลาซ้ำสอง และเปื้อนน้ำในประเด็น ดังนั้นก่อนจะดำเนินการสนทนากลุ่มจะต้องตรวจดูอุปกรณ์สนามทุกอย่างให้เรียบร้อยทุกอย่าง ตลับเทปเปล่าและถ่านเทปต้องมีให้มากพอ เทปต้องใช้งานได้ตลอดเวลา ก่อนเลิกจากกันควรเปิดเทปที่บันทึกข้อมูลเอาไว้ให้สมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมทุกคนให้ฟังบางส่วน จะเป็นการสร้างบรรยากาศที่สนุกสนานและความพึงพอใจ เพราะต่างก็จะพูดถึงคำตอบของตนเอง หรือของเพื่อนร่วมกลุ่มคนอื่น ๆ และในโอกาสนี้นักวิจัยก็จะถือโอกาสถามประเด็นที่ยังแคลงใจได้อีก จะช่วยให้ได้คำตอบที่ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

9. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลแบบการจัดสนทนากลุ่ม ข้อมูลของการสนทนาจะถูกบรรจุทุกไว้ในเทปบันทึกเสียง และในแบบจดบันทึกคำสนทนาของผู้จดบันทึกคำสนทนา ข้อมูลที่อยู่ในเทปควรจะถอดออกเป็นบทสนทนา (Transcription) โดยละเอียดทุกคำพูดทุกบททุกตอน เหตุผลที่ถอดละเอียดทุกคำพูดก็คือว่า จุดประเด็นสำคัญของคำตอบในการวิเคราะห์อยู่ที่บทของการ

เสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของสมาชิกภายในกลุ่ม การจดละเอียดทุกคำพูดจะช่วยให้อ่านแล้วได้ใจความและสามารถมองภาพของการสนทนากลุ่มนั้น ๆ ได้ว่าบรรยากาศเป็นอย่างไร การมีส่วนร่วมในการถกประเด็นปัญหาของสมาชิกกลุ่มเป็นอย่างไร มีการโต้แย้งกันดีหรือไม่ และการเลือกใช้คำ ลักษณะการเรียงลำดับตัวอย่างหรือเหตุผล ความตะกุกตะกักของคำพูด และสำนวนวาจา จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และเข้าใจข้อมูลประเด็นคำตอบหรือแม้แต่นำมาเชื่อถือได้ของคำตอบดีขึ้น ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้การถอดเทปบันทึกข้อมูล ถ้าถอดละเอียดทุกคำพูด ก็เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียดและกว้างขวาง คำตอบที่ถอดออกมาเป็นบทสนทนากลุ่มนั้น นอกจากจะใช้วิเคราะห์ในเรื่องที่สนใจศึกษานั้นแล้ว ยังสามารถหยิบยกมาวิเคราะห์เรื่องอื่น ๆ ได้หลายเรื่อง เพราะในวงสนทนาแต่ละครั้งไม่ใช่ถกกันเพียงประเด็นเดียว แต่จะมีประเด็นอื่น ๆ ติดพันออกมาด้วย ดังนั้นจึงอาจจะสามารถนำมาวิเคราะห์เป็นผลงานวิจัยเรื่องอื่นอีกด้วย อนึ่ง การถอดเทปแต่เพียงบางส่วนก็สามารถทำได้ เช่น ถอดเพียง 80% 50% 30% หรือเพียงแค่ทำสรุปย่อ ทั้งนี้ก็แล้วแต่วัตถุประสงค์ของการศึกษาตลอดจนงบประมาณและเวลาที่มี

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนักวิจัยก็จะอ่านจากบทสนทนาที่ถอดจากเทปออกมา แล้วก็จัดคำตอบที่ละเอียดที่สุดและให้เหตุผลที่ดีที่สุดลงในกระดาษจดข้อมูล (Card) ซึ่งจัดทำไว้แล้ว เขียนเรียงคำตอบไว้ในเครื่องหมายคำพูด ว่าเป็นคำพูดของใคร กลุ่มไหน จัดเมื่อไหร่ เรียงเอาไว้ในคำถามเรื่องอะไร ทำให้เป็นระบบเดียวกัน แล้ววิเคราะห์โดยการตีความหมายในรูปของการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เหมือนกันการตีความหรือการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพอื่น ๆ เช่นกัน ถ้าผู้วิเคราะห์หลายคนและมีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือแปลผลไม่ตรงกันก็จะกลับไปฟังรายละเอียดจากเทปใหม่เพื่อความกระจ่างนั่นเอง การที่มีการถกประเด็นปัญหาในคำตอบของสมาชิกกลุ่ม จะเป็นการช่วยลดความลำเอียง (Bias) ในการตีความของนักวิจัยเพราะคำตอบแต่ละคำตอบจะมีการใช้เหตุผลตามมาเสมอ ประกอบกับในการศึกษาแต่ละเรื่องจะจัดสนทนาหลายกลุ่ม ดังนั้นจึงจะสามารถนำคำตอบในเรื่องเดียวกันนำมาตรวจสอบความชัดเจนของเหตุผลกันได้ (Cross Check)

ความพึงพอใจ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2554 : 840) กล่าวไว้ว่า “พึง” เป็นคำช่วยกริยาอื่น หมายความยอมตาม แปลว่า “ควร” เช่น พึงไปว่า ควรไป, หมายความจำเป็น แปลว่า ต้อง เช่น กิจที่สงฆ์จะพึงทำ ว่า กิจที่สงฆ์จะต้องทำ “พึง

พอใจ” จะหมายถึง พอใจ ชอบใจ “พึงตา” จะหมายถึง พอ เหมาะตา “พึงพอใจ” จะหมายถึง รัก ชอบ เกี่ยวกับเรื่องนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

Wolman, Thomas E. (วิศิษฎ์ วิเศษเธียรกุล. 2541 : 11 ; อ้างอิงจาก Wolman, Thomas E. Education and Organizational Leadership in Elementary School. 1973 : 384) กล่าวถึง ความพึงพอใจว่าเป็นความรู้สึกที่ได้รับความสำเร็จตามมุ่งหวังและความต้องการ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดขึ้นต้องมีสิ่งจูงใจ (Motive) หรือแรงขับ (Drive) เป็นความต้องการที่ กัดดันจนมากพอที่จะจูงใจให้บุคคลเกิดพฤติกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่ง ความต้องการของแต่ละคนไม่เหมือนกันความต้องการส่วนใหญ่อาจจะไม่มากพอที่จะจูงใจให้ บุคคลกระทำในช่วงเวลานั้น ความต้องการกลายเป็นสิ่งจูงใจ เมื่อได้รับการกระตุ้นอย่างเพียงพอ จนเกิดเป็นความตึงเครียด

Millett (1954 : 397 - 400) ได้กล่าวถึงความพึงพอใจในบริการ จะต้องมึลักษณะที่ สำคัญ 5 ประการ

1. การให้บริการอย่างเท่าเทียมกัน (Equitable Service) หมายถึงผู้รับบริการจะ ได้รับการดูแลอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก โดยใช้มาตรฐานการบริการเดียวกัน
2. การให้บริการที่ตรงเวลา (Timely) หมายถึง การให้บริการที่ตรงเวลา ตรงตาม ความต้องการ
3. การให้บริการอย่างเพียงพอ (Ample Service) หมายถึง การให้บริการอย่าง เพียงพอและเหมาะสม ดังนั้นการให้บริการที่เท่าเทียมกันและตรงเวลาจะไม่มี ความหมายเลยถ้า บริการที่ให้ไม่เพียงพอ
4. การให้บริการอย่างต่อเนื่อง (Continuous Service) หมายถึง การให้บริการที่ เป็นไปอย่างสม่ำเสมอและดูแลจนกว่าจะหาย
5. การให้บริการอย่างก้าวหน้า (Progressive Service) หมายถึง การให้บริการที่ มีการปรับปรุงคุณภาพให้เกิดการพัฒนาต่อไป

Maslow A. H. (1970 : 122-144) ได้บอกเกี่ยวกับความต้องการของบุคคลไว้ว่า บุคคลย่อมมีความต้องการและความต้องการนี้มีอยู่ตลอดเวลา ไม่มีที่สิ้นสุด ความต้องการที่ได้รับ การตอบสนองแล้วมีไข่แรงจูงใจสำหรับพฤติกรรมอีกต่อไปและความต้องการนี้จะมีลักษณะเป็น ลำดับขั้นจากต่ำไปหาสูงตามลำดับของความสำคัญ ค้นหาวิธีที่จะอธิบายว่าทำไมคนจึงถูกผลักดัน โดยความต้องการบางอย่าง ณ เวลานั้น ทำไมคนหนึ่งจึงทุ่มเทเวลาและพลังงานอย่างมากเพื่อให้ ได้มาซึ่งความปลอดภัยของตนเอง แต่อีกคนหนึ่งกลับทำสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้ได้รับการยกย่องนับ

ถือจากผู้อื่น คำตอบของมาสโลว์ คือ ความต้องการของมนุษย์จะถูกเรียงตามลำดับจากสิ่งที่กีดกันมากที่สุดไปถึงน้อยที่สุด ทฤษฎีของมาสโลว์ได้จัดลำดับความต้องการตามความสำคัญ คือ

1. ความต้องการทางกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการพื้นฐาน คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) เป็นความต้องการที่เหนือกว่าความต้องการเพื่อความอยู่รอด เป็นความต้องการในด้านการปลอดภัยจากอันตราย

3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) เป็นความต้องการการยอมรับจากเพื่อน

4. ความต้องการการยกย่อง (Esteem Needs) เป็นความต้องการการยกย่องส่วนตัวความนับถือและสถานะทางสังคม

5. ความต้องการให้ตนประสบความสำเร็จสูงสุดแห่งตน (Self - actualization Needs) เป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล ความต้องการทำทุกสิ่งทุกอย่างได้สำเร็จ

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 143) ได้สรุปว่า ปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ใช้เป็นเครื่องมือชี้ป้งถึงปัญหาที่เกี่ยวกับความพึงพอใจในการทำงานนั้นมี 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยด้านบุคคล (Personal Factors) หมายถึง คุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงาน ได้แก่ ประสบการณ์ในการทำงาน เพศ จำนวนสมาชิกในความรับผิดชอบ อายุ เวลาในการทำงาน การศึกษา เงินเดือน ความสนใจ เป็นต้น

2. ปัจจัยด้านงาน (Factor In The Job) ได้แก่ ลักษณะงาน ทักษะในการทำงาน ฐานะทางวิชาชีพ ขนาดของหน่วยงาน ความห่างไกลของบ้านและที่ทำงาน สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น

3. ปัจจัยด้านการจัดการ (Factors Controllable By Management) ได้แก่ ความมั่นคงในงาน รายรับ ผลประโยชน์ โอกาสก้าวหน้า อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ สภาพการทำงาน เพื่อนร่วมงาน ความรับผิดชอบ การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชา ความศรัทธาในตัวผู้บริหาร การนิเทศงาน เป็นต้น

เลิศศักดิ์ สุขสวัสดิ์ (2551 : 13) ได้สรุปว่า ความพึงพอใจดังกล่าวได้นำไปสู่การมองเห็นประเด็นความพึงพอใจในสองมิติ คือ

1. การศึกษาความพึงพอใจในงาน (Job Satisfaction) ซึ่งเน้นการประเมินค่าโดยบุคลากรผู้ปฏิบัติงานต่อสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของการทำงาน

2. การศึกษาความพึงพอใจในบริการ (Services Satisfaction) ซึ่งเน้นการประเมินค่าโดยลูกค้าหรือผู้รับบริการต่อการจัดบริการเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือชุดของบริการที่กำหนดขึ้น ซึ่งเป้าหมายของการศึกษาทั้งสองมิตินี้เป็นไปเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงในระดับความพึง

พอใจและค้นหาเหตุปัจจัยแห่งความพึงพอใจนั้น ในกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันและต่อชุดของสิ่ง
เร้าที่แตกต่างกันด้วย

สรุปได้ว่า ความพึงพอใจ เป็นการแสดงความรู้สึกดีใจยินดีของบุคคลที่ตอบสนอง
ความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจแล้วจะเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมในกิจกรรม
นั้น ๆ

ความหมายของความพึงพอใจ

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน.
2554 : 840) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า หมายถึง รัก ชอบ

กิติมา ปรีดีติลล (2532 : 23) ได้ให้ความหมายความพึงพอใจในการทำงานไว้ว่าเป็น
เรื่องของความรู้สึกที่ดีชอบหรือพอใจที่มีต่อองค์ประกอบและสิ่งจูงใจต่อการทำงานที่กำลังปฏิบัติอยู่
และผู้ปฏิบัติงานนั้นได้รับการตอบสนองความต้องการ ส่วนความไม่พอใจในการทำงานนั้นจะมีผล
ต่อการปฏิบัติงานในทางตรงข้าม

เรียม ศรีทอง (2540 : 152) กล่าวว่า ความพึงพอใจในการทำงาน หมายถึง
ความรู้สึกนึกคิดโดยรวมของบุคคลที่มีต่อการทำงานในเชิงบวก

ศิริวรรณ เสรีทอง และคณะ (2541 : 24) กล่าวถึงความพึงพอใจว่า ความพึงพอใจ
เป็นระดับความรู้สึกของบุคคลหรือผู้รับบริการ ซึ่งเป็นผลมาจากการเปรียบเทียบระหว่าง
ประสิทธิภาพของบริการกับความคาดหวังของผู้รับบริการ ซึ่งหากจะพิจารณาถึงความพอใจหลัง
การรับบริการว่าเกิดความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจต่อการบริการนั้น ดังนี้ ถ้าผลที่ได้รับจากการให้
การบริการต่ำกว่าความคาดหวัง ผู้รับบริการจะเกิดความไม่พึงพอใจ แต่ถ้าผลที่ได้รับจากการให้
การบริการตรงกับความคาดหวังของผู้รับบริการ จะทำให้ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจและถ้าผล
ที่ได้รับจากการให้การบริการสูงกว่าความคาดหวังที่ผู้รับบริการตั้งไว้ ก็จะทำให้ผู้รับบริการเกิด
ความประทับใจซึ่งความแตกต่างของความพึงพอใจทั้ง 3 ประเด็น ที่กล่าวมา จะส่งผลต่อการ
ตัดสินใจของผู้รับบริการและจะประชาสัมพันธ์ถึงสิ่งที่ดีและไม่ดีของผู้ให้บริการต่อบุคคลอื่น ๆ
ต่อไป

พิชิต พันธุ์พิทยาแพทย์ (2542 : 6) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจในการทำงาน หมายถึง
ความรู้สึกหรือเจตคติของบุคคลที่มีต่อการทำงานที่เขาเห็นว่างานนั้นได้ตอบสนองความต้องการ
ของเขาทั้งทางร่างกายและจิตใจ

กาญจน์ เรืองมนตรี (2543 : 1) ได้กล่าวไว้ว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกรัก ชอบ
ภูมิใจ สุขใจ อันมีผลให้เกิดความพึงพอใจในการทำงาน มีการเสียสละ อุทิศร่างกายแรงใจและ
สติปัญญาให้กับงานอย่างแท้จริง

สอ เสถบุตร (2546 : 713) ให้ความหมายความพึงพอใจซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Satisfaction หมายถึง ตีถึงขนาดที่ต้องการ ปฏิบัติให้เป็นที่พอใจ เป็นไปตามความคิด ความคาดหวัง ความพึงพอใจ การตอบสนองความต้องการ

พรณี ข. เจนจิต (ม.ป.ป. : 288) กล่าวถึงความพึงพอใจไว้ว่า เป็นเรื่องของความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลทำให้แต่ละคนตอบสนองสิ่งเร้าแตกต่างกันไป บุคคลจะมีความพึงพอใจมากหรือน้อยเกี่ยวกับสิ่งใดนั้น บุคคลรอบข้างมีอิทธิพลอย่างยิ่ง ความพึงพอใจของบุคคลมีแนวโน้มที่จะขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนนั้น ความพึงพอใจมีแหล่งที่เกิดจากการอบรมตั้งแต่เล็กเป็นไปในลักษณะค่อยๆซึมจากการเลียนแบบพ่อแม่และคนข้างเคียงไม่ต้องมีใครสอน ดังนั้นความพึงพอใจจึงเป็นเรื่องของการเรียนรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอด

อรทัย บุญช่วย (2547 : 10) กล่าวว่า ความพึงพอใจ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกและทัศนคติของบุคคลอันเนื่องมาจากสิ่งเร้าและแรงจูงใจ ซึ่งปรากฏออกมาทางพฤติกรรม โดยแสดงออกมาในลักษณะของความพอใจที่จะเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

หทัย จำปาเทศ (2547 : 9) กล่าวว่า “ความพึงพอใจ หมายถึง ความต้องการ (Need) ได้บรรลุเป้าหมาย พฤติกรรมที่แสดงออกมาที่จะมีความสุขสังเกตได้จากสายตา คำพูด และการแสดงออกความพึงพอใจและจะลดความเครียดที่มีอยู่”

ภิญโญ สาธร (2547 : 9) กล่าวถึง ความหมายของความพึงพอใจว่า “ความพึงพอใจของบุคคลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่เขาได้รับและในขณะเดียวกันก็ยอมขึ้นอยู่กับสิ่งที่เขาคิดว่าจะเกิดกับตัวเขาด้วยและส่งผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพ”

วิภา ฐานวงศ์ (2548 : 126) ได้ให้ความหมายว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกที่มีความสุขหรือความพอใจเมื่อได้รับความสำเร็จหรือได้รับสิ่งที่ต้องการ

ทองปัญญา โสระพันธ์ (2548 : 7) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกที่ปฏิบัติแล้วได้รับการตอบสนองตามความต้องการทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ

อุทัย หิรัญโต (2548 : 8) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจว่า “เป็นสิ่งที่ทำให้ทุกคนเกิดความสบายใจ เนื่องจากสามารถตอบสนองความต้องการของเขา ทำให้เกิดความสุข”

บุษรา เขินอำนาจ (2548 : 8) กล่าวว่า “ความพึงพอใจ เป็นเรื่องของความรู้สึกที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ทำให้แต่ละคนสนองตอบต่อสิ่งเร้าแตกต่างกันไป ความพึงพอใจมากหรือน้อยของบุคคล มีแนวโน้มขึ้นอยู่กับค่านิยมด้วย ความพึงพอใจมาจากการอบรมมาตั้งแต่วัยเด็กและค่อย ๆ ซึมซับเป็นการเรียนแบบจากบิดามารดา คนใกล้ชิดโดยไม่ต้องมีผู้บอกสอน”

สรุปได้ว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกเชิงบวกของบุคคลที่เกิดขึ้นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งความพึงพอใจของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันและสามารถเพิ่มหรือลดลงไปตามสถานการณ์

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนไทรทองวิทยาคาร ซึ่งความพึงพอใจของนักเรียน หมายถึง ความรู้สึกทางบวก (Feeling) ของนักเรียนที่มีต่อผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนไทรทองวิทยาคาร

การวัดความพึงพอใจ

บุญเรียง ขจรศิลป์ (2539 : 213) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าทัศนคติหรือเจตคติ เป็นนามธรรม เป็นการแสดงออกก่อนข้างซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะวัดทัศนคติได้โดยตรง แต่เราสามารถที่จะวัดทัศนคติได้โดยอ้อมโดยวัดความคิดเห็นของบุคคลเหล่านั้นแทน ฉะนั้นการวัดความพึงพอใจก็มีขอบเขตที่จำกัดด้วย อาจมีความคลาดเคลื่อนเกิดขึ้นถ้าบุคคลเหล่านั้นแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกับความรู้สึกที่แท้จริง ซึ่งความคลาดเคลื่อนเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้เป็นธรรมดาของการวัดโดยทั่ว ๆ ไป

ภณิดา ชัยปัญญา (2541 : 122) ได้กล่าวว่า การวัดความพึงพอใจนั้น สามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. การใช้แบบสอบถาม เพื่อต้องการทราบความคิดเห็น ซึ่งสามารถกระทำได้ในลักษณะกำหนดคำตอบให้เลือกหรือตอบคำถามอิสระ คำถามดังกล่าวอาจถามความพึงพอใจในด้านต่าง ๆ
2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจทางตรง ซึ่งต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ดีจะได้ข้อมูลที่แท้จริง
3. การสังเกต เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจโดยการสังเกตพฤติกรรมของบุคคล เป้าหมายไม่ว่าจะแสดงออกจากการพูดจา กริยา ท่าทาง วิธีนี้ต้องอาศัยการกระทำอย่างจริงจัง และสังเกตอย่างมีระเบียบแบบแผน

สรุปได้ว่า การวัดความพึงพอใจ ไม่สามารถที่จะวัดได้โดยตรงแต่จะอาศัยวัดความคิดเห็นของบุคคลแทน ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนได้จากที่บุคคลไม่แสดงความคิดเห็นตรงกับความรู้สึกที่แท้จริง เครื่องมือที่ใช้วัดอาจจะใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกตก็ได้

บริบทโรงเรียนไทรทองวิทยาคาร

โรงเรียนไทรทองวิทยาคาร เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ที่ตั้งบ้านไทรทอง หมู่ 10 ตำบลดงมูล อำเภอนองสูงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ รหัสไปรษณีย์ 46220 โทรศัพท์ 043-980220 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 มีพื้นที่ 17 ไร่ 2 งาน 98 ตารางวา มีเขตบริการเพียงหมู่บ้านเดียว คือ บ้านไทรทอง หมู่ 10 มีบ้านเรือน จำนวน 181 หลังคาเรือน มี

ประชากรในหมู่บ้าน 760 คน สภาพชุมชนเป็นแบบชนบทภูมิประเทศมีภูเขาล้อมรอบ การคมนาคมเข้าออกทางเดียว อาชีพหลักของชุมชน คือ เกษตรกรรม ได้แก่ ปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง ทำนาปี ปลูกสวนผักและผลไม้ เนื่องจากพื้นที่เหมาะสมแก่การทำเกษตร และยังประกอบอาชีพรับจ้าง มีฐานะยากจนบางบ้านพ่อแม่ต้องไปทำงานรับจ้างต่างจังหวัดทิ้งให้เด็กนักเรียนอยู่กับตายายตามลำพัง ประชากรวัยเรียนเข้าเรียนที่โรงเรียนไทรทองวิทยาคาร มีจำนวน 60 คน ซึ่งโรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 1 คน ข้าราชการครู จำนวน 4 คน มีการบริหารงานตามขอบข่ายงาน 4 ฝ่าย ได้แก่ งานบริหารทั่วไป งานบริหารวิชาการ งานบริหารบุคคล และงานบริหารงบประมาณ มีนโยบายส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการเรียนรู้โดยประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครอบครัว สถานศึกษาอื่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ร่วมกัน ส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ชุมชน มีการพัฒนาและใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียน ในการจัดกระบวนการเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนประกอบด้วย ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องครัว สระน้ำ ป้ายสำนวนไทย ฟาร์มเห็ด และสนามเด็กเล่น

แหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนประกอบด้วย วัดถ้ำไทรทอง ป่าธรรมชาติดงมูล สวนผลไม้ ทุ่งนา ไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง สวนผัก ฝายสามหมื่น อนุสรณ์สถานนักรบคอมมิวนิสต์ (ดาวแดง) การทอเสื่อกก เลี้ยงสัตว์ สวนยางพารา เตาเผาถ่าน การสานสวิงร้านขายของชำ และศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน

ประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้เป็นการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน การเขียนและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล มีการฝึกทักษะ ฝึกกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถจดจำองค์ความรู้ที่นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ตลอดไป ดังนั้น สถานศึกษาจะต้องให้ความสำคัญในการจัดให้มีแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน และมีการใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ทั้งในสถานศึกษาและในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

นิรุต ถึงนาค (2550 : 87-94) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สาระที่ 2 งานอาชีพ โรงเรียนเทศบาล สังกัดกองการศึกษาเทศบาลเมืองมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักการวิจัยปฏิบัติการโดยนายยุทธศาสตร์หลากหลายมาใช้ คือ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การระดมความเห็น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการนิเทศติดตาม ทำให้ครูเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการจัดการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีเจตคติที่ดีต่อการสอนมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาประสิทธิภาพการสอนจนสามารถนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนมีการปฏิบัติจริงได้ผลจนเกิดความเชื่อมั่น

เกษมสันต์ ศรีคำแสง (2553 : 139-142) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพโรงเรียนบ้านโคกก่องสหมิตรวิทยาคาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า สภาพและปัญหาเกี่ยวกับการใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านโคกก่องสหมิตรวิทยาคาร มีการวางแผนเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนแต่ไม่ครอบคลุมทั้งระบบการปฏิบัติไม่เป็นไปตามแผน ขาดการนิเทศติดตามผลอย่างจริงจัง การบริหารและจัดการการใช้แหล่งเรียนรู้อย่างขาดประสิทธิภาพ การใช้แหล่งเรียนรู้ไม่เต็มศักยภาพใช้ประโยชน์ไม่ตรงตามความต้องการ แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านโคกก่องสหมิตรวิทยาคาร ประกอบด้วย กิจกรรมสร้างความตระหนัก กิจกรรมสร้างองค์ความรู้ ผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านโคกก่องสหมิตรวิทยาคาร พบว่า สภาพการจัดการแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนด้านวิชาการและส่งเสริมวิชาการตามความคิดเห็นของครูนักเรียนสูงขึ้น ระดับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ครู นักเรียน มีความเห็นเกี่ยวกับระดับความสำเร็จของการดำเนินงานในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ครู นักเรียน มีความพึงพอใจต่อความสำเร็จของการดำเนินงานในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

จุรีรัตน์ อ้วนพรหมมา (2553 : 117-121) ได้ศึกษาการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยใช้กิจกรรม 5 ส โรงเรียนบ้านโคกขามเสียง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามุกดาหาร ผลการวิจัยพบว่า สภาพและปัญหาการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยใช้กิจกรรม 5 ส โรงเรียนยังไม่ได้วางแผนการดำเนินงานด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจน แนวทางการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยใช้กิจกรรม 5 ส โรงเรียน ประกอบด้วย การอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การประชุมระดมสมอง การปฏิบัติตามกิจกรรม 5 ส

การจัดประกวดเขตบริการดีเด่นและการกำกับ ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ การติดตามและประเมินผลการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม โดยใช้ กิจกรรม 5 ส พบว่า 1) บุคลากรทุกคนในโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ร่วมเสนอ ความคิดเห็น ร่วมพัฒนางานอาคารและสิ่งแวดล้อม 2) การปรับปรุงพัฒนาอาคารเรียนและ บริเวณโรงเรียน ปรับปรุงสวนหย่อม ทางเดินภายในโรงเรียน ตัดแต่งกิ่งไม้ โดยการตัดหาไม้ ดอกไม้ประดับมาปลูก และตกแต่งให้เกิดความสวยงาม ทำให้โรงเรียนเกิดความร่มรื่น สวยงาม ปลอดภัย 3) มีการประกาศให้รางวัลกับเขตบริการดีเด่นทุกวันศุกร์ หลังทำกิจกรรมหน้าเสาธง และ 4) สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ ส่งผลให้เป็นที่พึงพอใจของผู้ร่วมวิจัย นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครองที่เข้ามาเยี่ยมเยียนเป็นอย่างดี

ทรงรัตน์ ศรีสารคาม (2553 : 146-152) ได้ศึกษากระบวนการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมประกอบด้วย การวิเคราะห์บริบทของโรงเรียน การวิเคราะห์บริบทของชุมชนชุมชน การกำหนดประเด็นที่จะสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การสร้างเป้าหมายร่วมกัน ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนและชุมชน ส่วนแนวทางการสร้างความร่วมมือต่อการ บริหารการศึกษามี 6 แนวทาง คือ สำรวจแหล่งเรียนรู้ชุมชน จัดเวทีเสวนาในชุมชน การสนทนา กลุ่ม การกำหนดคุณลักษณะของแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้ของหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 การจัดตั้งแหล่งเรียนรู้และการสร้างข้อตกลงความร่วมมือ ส่วน การนำเสนอกระบวนการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน และโรงเรียนโดยได้นำเสนอผ่าน 3 ทาง คือ เสนอผ่านกลุ่มเป้าหมาย เสนอผ่านที่ประชุมของ ชุมชนและโรงเรียนนำเสนอผลการดำเนินงานผ่านเครือข่ายการเรียนรู้ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม ผลการดำเนินงานทำให้เกิดโครงการศึกษาดูงานในชุมชนร่วมกับบุคลากรใน โรงเรียน เพื่อนำมาพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีในชุมชน และทางโรงเรียนได้นำนักเรียนเข้าเรียนรู้ใน แหล่งเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้น โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดชุดความรู้ ส่งผลให้มีการปรับ กระบวนการเรียน เปลี่ยนการสอนของครูในโรงเรียน โดยมีชุมชนเข้าร่วม

นงศ์ศรี ราชมณี (2553 : 114-118) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการ จัดการเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านจาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า สภาพการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนก่อนการ พัฒนาทางด้านกายภาพมีแหล่งเรียนรู้ไม่เพียงพอ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไม่เอื้อต่อการ จัดการเรียนรู้ วิธีการในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนผู้วิจัยใช้กล ยุทธ์ในการพัฒนา คือ การศึกษาดูงาน การแสวงหาความร่วมมือจากแหล่งเงินทุนภายนอก การ

สร้างทีมงานโดยให้มีกิจกรรมย่อย ผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ โดยใช้กลยุทธ์การศึกษาดูงาน การแสวงหาความร่วมมือจากแหล่งเงินทุนภายนอก และการสร้างทีมงาน ได้ส่งผลให้ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยมีความเข้าใจ สามารถดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ตามกระบวนการทำงานเป็นทีม ทำให้ผู้ร่วมวิจัย นักเรียน และชุมชนมีระดับความพึงพอใจการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ในระดับมาก

บุษบา ช่วยแสง (2553 : 77-79) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในโรงเรียนบ้านหนองอ้อย อำเภอนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี มีขั้นตอนและผลวิจัยดังนี้การวิจัยระยะที่ 1 ขั้นตอนการเตรียมการ โดยใช้เทคนิคการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถามความคิดเห็น แบบสังเกตการณ์ แบบบันทึกการประชุมและแบบบันทึกของผู้วิจัย ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบัน ผู้เข้าร่วมวิจัยไม่เข้าใจในกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ขาดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ขาดการเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียน การวิจัยระยะที่ 2 ขั้นตอนการพัฒนา ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นการร่วมกันวางแผน ขั้นการร่วมกันปฏิบัติการ ขั้นการร่วมกันสังเกตการณ์และขั้นการร่วมกันสะท้อนผล ผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสังเกตการณ์ แบบบันทึกของผู้วิจัย แบบสอบถามการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และแบบวัดความพึงพอใจต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความพึงพอใจต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านหนองอ้อยของผู้ร่วมวิจัยโดยรวมพบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุดและเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุดและด้านการร่วมกันสะท้อนผลมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าทุกด้าน ส่วนด้านการร่วมกันสังเกตการณ์มีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าทุกด้าน

พรรณี เสียงบุญ (2553 : 117-119) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโรงเรียนบ้านหนองบัวคู อำเภอนาคู สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ความสามารถดำเนินการตามแผนดำเนินการพัฒนา เกิดแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น 4 ฐาน คือ ฐานห้องสมุด ฐานห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ฐานสวนป่านานาพันธุ์และฐานสวนเกษตรพอเพียงและมีบรรยากาศการเรียนรู้ดีขึ้นเป็นที่ชื่นชมของผู้มาเยี่ยมชม ครู นักเรียนได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้อย่างคุ้มค่า รู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ จากการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคิดเห็นต่อสภาพและการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.16

ระดับความพึงพอใจต่อการพัฒนาและการใช้แหล่งเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.56

อภิชัย ดาวดิ่งส์ (2554 : 118-121) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา โรงเรียนหนองโนวิทยา อำเภอหนองกงบุรี สำนักเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาปัญหาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา มีแหล่งเรียนรู้ไม่เพียงพอ ไม่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนการสอนและที่มีอยู่ใช้การไม่ได้ ขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ครูไม่ใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา ส่งผลให้แหล่งเรียนรู้ด้านห้องสมุดมีบรรยากาศที่ดี มีระบบ มีหนังสือใหม่และเพียงพอต่อการจัดการเรียนรู้ มีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับอ่านหนังสือ แหล่งเรียนรู้ด้าน ICT มีเครื่องคอมพิวเตอร์เพียงพอแก่นักเรียน มีระบบอินเทอร์เน็ตให้บริการครูและนักเรียนใช้สำหรับสืบค้นในการจัดการเรียนรู้ มีห้องที่เป็นระบบมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การประเมินผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาจากการประเมินผลพบว่ามีเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

2. งานวิจัยต่างประเทศ

อเมนู (Amenu. 1988) ได้ศึกษาทัศนคติของชาวอินเดียในประเทศแคนาดา เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา ผลการวิจัย พบว่า การจัดการศึกษาของชุมชนที่ประสบความสำเร็จนั้น เนื่องจากประชาชนในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรโดยให้หลักสูตรตอบสนองความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนงานวิจัยของอเมนู เทคา เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ ผู้บริหารและครูจะต้องมีบทบาทช่วยส่งเสริมด้วย

ปี.อินดริยันโต (Indriyanto. 1993 : 3418-A) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาอิทธิพลของแหล่งเรียนรู้ในบ้านกับแหล่งเรียนในชุมชน ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับประถมศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า ในระหว่างตัวแปรบ้านและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ผู้ปกครองและชุมชนมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เพราะผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์สูงขึ้น เมื่อเทียบกับแหล่งชุมชนใดก็ตามที่ได้รับความร่วมมือจากบ้านและแหล่งชุมชนน้อย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก็มีแนวโน้มต่ำลง

อชมา (Uzma. 2001) ได้ทำการสำรวจส่วนประกอบซึ่งช่วยสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในรัฐบาโลซิสแดน ประเทศปากีสถาน พบว่า สิ่งสนับสนุนการศึกษาหรือการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของชุมชน จากการสำรวจเป็นขั้นตอน พบว่า สิ่งสนับสนุนในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการศึกษาในหมู่บ้านบาโลซิสแดน ประเทศปากีสถาน อาจมีผลมาจากความพอใจของชุมชนที่จะปรับปรุงบรรยากาศ ผ่านการศึกษา การตอบสนองความต้องการของ

ชุมชน ผ่านความเห็นชอบของแม่บ้าน ในการศึกษาบทบาทของผู้เป็นส่วนประกอบซึ่งผ่านการฝึกหัดและการขับเคลื่อนของกลุ่มสังคม สังคมเปิดระหว่างคณะกรรมการศึกษาหมู่บ้านกับอื่น ๆ และสังคม รวมทั้งเศรษฐกิจระหว่างคนในหมู่บ้าน

แม็คคอย (McCoy. 2003 : 457-512) ได้ศึกษาการพัฒนาแผนปรับปรุงท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ จำนวน 2 โรงเรียน เพื่อปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนของนักเรียน โดยนำครู ผู้ปกครองและผู้บริหารโรงเรียนมารวมกัน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อกำหนดประสิทธิภาพของแผนในการระบุความต้องการทางวิชาการและกำหนดปรับปรุงท้องถิ่นปัจจุบัน ตรวจสอบข้อมูลทางวิชาการของนักเรียนซึ่งเป็นการสนับสนุนโปรแกรมใหม่และโปรแกรมเก่าที่มีอยู่ เพื่อใช้เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผนปรับปรุงท้องถิ่นที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่

แม็คกินนิส (McGinnis. 2007 : Abstract) ได้ศึกษาเทคนิคในการจัดพฤติกรรมในแหล่งเรียนรู้ชั้นมัธยมศึกษา จุดมุ่งหมายในการศึกษารายกรณี (Case Study) ครั้งนี้เพื่อสำรวจและตัดสินใจใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการจัดการชั้นเรียนที่มีประสิทธิภาพที่สุดและการนำไปปฏิบัติ “แย่ที่สุด” (The worst) (คำพูดของครูที่ปรึกษาของฉัน) แหล่งเรียนรู้ในชั้นเรียนวิชาคณิตศาสตร์สำหรับนักเรียนทั้งหลายที่ไร้ความสามารถต่าง ๆ กัน โดยใช้การวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature) ร่วมกับวินัยในชั้นเรียนกับการจัดการอย่างต่อเนื่องผลการสังเกตความก้าวหน้าทั่วไปพฤติกรรมที่หลากหลายที่แสดงถึงการปรับปรุงชั้นเรียนและนักเรียนที่ไม่พัฒนา ผู้ร่วมในศึกษาครั้งนี้ประกอบนักเรียน 14 คน เป็นผู้หญิง 5 คน และผู้ชาย 9 คน ในการศึกษาพบว่านักเรียนต้องการกระเบียดและกิจวัตรประจำวันในชั้นเรียนที่ทำซ้ำอย่างถาวร ช่วยให้เป็นรูปแบบเพื่อให้เกิดความกลมกลืนในชั้นเรียนมากขึ้นจากการช่วยเหลือของนักเรียนในการสร้างชุมชน ชั้นเรียนด้วยการสร้างพฤติกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ แหล่งนี้ จบด้วยการกระทำที่ดีที่สุด

อูหยางและคณะ (Youwen Ouyang. 2009 : Abstract) ได้ศึกษาโอกาสต่าง ๆ ในการนำเสนอเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้บริหารในโรงเรียนมัธยมศึกษา โครงการไซเบอร์ทีม (cyberTEAM project) ให้นักศึกษาวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ (Computer Science (cs)) สร้างฐานเว็บไซต์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับชั้นเรียนมัธยมศึกษา หนึ่งในแหล่งเรียนรู้ก็คือ เครื่องมือตรวจสอบแหล่งแผ่นดินไหวอย่างรวดเร็ว (Flash-based Earthquake Location Tool (FELT)) เป็นอุปกรณ์อยู่ใน ActionScript 3.0 ซึ่งให้ลูกข่าย (Client) ทำงานอยู่ใน Flash Player เพื่อแสดงการคำนวณออกมา โดยการปฏิสัมพันธ์กับแผนที่กูเกิล (Google Maps API) โหลดข้อมูลภาพ และเสียงออกมาในลักษณะที่แตกต่างกัน และสร้างภาพตัดออกมาในจอ ทุกอย่างเป็นเซิร์ฟเวอร์ที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นอิสระ ตัวอย่างในการใช้ FELT เช่น ในงานวิจัยนี้อธิบายว่า

โครงการไซเบอร์ทีม ได้พัฒนาประสบการณ์ในโลกแห่งความเป็นจริงอย่างมีความหมายแก่นักศึกษาวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ (CS)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การจัดแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและช่วยส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพและสถานการณ์จริงที่จับต้องได้ทำให้ส่งเสริมประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้กับผู้เรียนขณะเรียนรู้ แต่แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมีการบริหารจัดการการใช้แหล่งเรียนรู้ยังขาดประสิทธิภาพ โรงเรียนขาดแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมและเพียงพอไม่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนการสอน ขาดการวางแผนอย่างเป็นระบบในการบริหารจัดการเรียนรู้ การนิเทศติดตาม รวมถึงขาดการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และยังไม่เข้าใจกระบวนการจัดการแหล่งเรียนรู้ที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายขาดการเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY